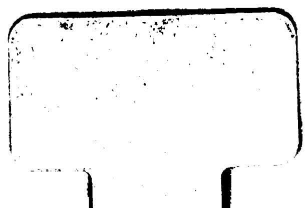

PAULER

Bevezetes az eszjogtanba

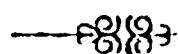
1852

BEVEZETÉS

AZ

ÉSZJOGTANBA.

IRTA

DR. PAULER TIVADAR,

EGYETEMI REND. JOGTANÁR, MAGY. ACAD. LEV. TAG.

BEVEZETÉS

AZ

ÉSZJOGTANBA.

IRTA

Dr. PAULER TIVADAR,

EGYETEMI REND. JOGTANÁR, MAGY. ACAD. LEV. TAG.

PESTEN,

EMICH GUSZTÁV TULAJDONA.

1852.

„Je crois à un type rationnel dans le droit ; je crois, que chaque institution à une forme immuable par sa conformité avec la raison, et avec la nature de l'homme, et que tout ce qui n'est pas cette forme, n'est pas encore le bien."

BELIME.
Philos. du droit. I. 34. 1.

ELŐSZÓ.

Az észjogtan, akár elméleti érdekét, akár hatását az élet különböző viszonyaira tekintsük, a társadalmi tudományok legnyomosabb részei közé tartozik.

Rendszeres müvelése hazánkban jobbadán deákul történt; magyar nyelven alig birunk néhány munkát, melyek egész körét vagy egyes főrészeit tüzetesen tárgyalnák.

Ezen körülmény, ugy szinte tanári hivatásom igényletei inditottak, előadásaim vezérfonaláúl szolgáló jelen dolgozatom kiadására.

Alakjára nézve, az encyclopaediám előszavában vallott elveket, szem előtt tartani törekedtem.

A bölcseleti jog tanait, a különböző elméletek ismerete nélkül, csak tökéletlenül érthetni meg; az irók rendszerei, szétágazó nézetei pedig egyedül a tudomány fejlődési története által nyerik kellő felvilágositásukat.

Ezen oknál fogva, melyhez az államvizsgálati szabályzat e tárgybani rendelete járult, az irodalmi történetet a Tudománytárban megjelent értekezéseim nyomán, de figyelemmel a tudománynak időközbeni haladására, terjedelmesebben adtam.

Belső meggyőződésemet, miszerint léteznek az ész által megismerhető örök érvényességű változhatatlan jogelvek, melyek minden társadalomnak sarkköveit alkotják, sem az iskolák álokoskodásai, sem egyesek visszaélései meg nem rendíthették.

Azt követtem jelen munkám irásában is; és szerencsésnek érzeném magamat, ha általa az igazság tisztelete öregbitéséhez, a jogérzelem szilárditásához akármily csekély mértékben járulhatnék.

Budapest, február 16. 1852.

Pauler Tivadar.

Tartalom.

ELSŐ FEJEZET.

MÁSODIK FEJEZET.

HARMADIK FEJEZET.

NEGYEDIK FEJEZET.

ÖTÖDIK FEJEZET.

HATODIK FEJEZET.

ELSŐ CZIKK.

Első Czim.

Második Czim.

Harmadik Czim.

MÁSODIK CZIKK.

Első Czim.

Igazitások.

lap	sor	helyett	olvasandó
9	2. 8	nemzetségi	nemzetsövetségi
33	35	Az	3. Az
40	5	megismerteti	megismertet
„	18.	polgári 3.	polgári
41	13	társadalm	társadalmi
46	8	világosság -	világosság a
95	8	összerü	összerü
121.	26	„	Wolf Chr:

BEVEZETÉS.

ELSŐ FEJEZET.

Elöismeretek.

1. §.

A jog szava, valamint más nyelvekben ugy a magyarban is, tárgyilagos és alanyi értelemben használtatik. Tárgyilag véve az emberek társadalmi szabadságkörét meghatározó szabályok öszszegét teszi; alanyilag azoknak megfelelő cselekvési szabadságot jelent. A cselekvényeknek szabad akaratból eredett öszhanga a jog szabályaival, igazságnak neveztetik.

1. A jogeszme megalapítása, bővebb kifejtése, és az eltérő nézetek birálata, az észjog saját feladásaihoz tartozván, értelmezésünk igazolását e helyütt mellőzzük.
2. A kényszer a jog folyománya, a társadalmi elismerés és szentesités, annak biztositéka; lényegéhez egyike sem tartozik; az elsőre vonatkozólag helyesen mondja Wenck: „Itaque quum instrumentum in definitionem recipi non debeat, quemadmodum a poeseos notione linguae, a picturae penicilli, ita coactionis commemoratio, a definitione iuris abesse debet." Oratio de usu juris nat. 62. l.; az utóbbira nézve pedig Schmalz: Unter liberaler Form ist es die heilloseste Begünstigung des Despotismus, den Begriff des Staates als praeexistirend des Rechts annehmen, als ob nur iuridisch recht wäre, was der Staat dazu macht." Wissensch. des natürl. Rechts. 31. l.
3. A jog alanyilag véve, annak tárgyilagos értelmén gyökerezik, különböző értelméről az említetteken kivül lsd. Falck: Jurist. Enc. 6. §. Fischer, Naturrecht 2. §. Jogi s Államt. Encyclopaediám. 7. §.
4. Az igazság alatt itt a jognak kötelességérzetből származó tiszteletét, az igazság erényét, tehát nem annak fentartását, részrehajlatlan kezelését értjük. Fogalmáról a régieknél lsd. Tex: Enc. Jurispr. 46. 47. s köv. §§

2. §.

A jog tárgyilag tekintve alapjára nézve ész vagy természeti és tételes jogra osztatik, a mint a társadalmi szabadság szabályai az ész általános elvein, vagy történeti tényeken gyökereznek.

1. A jog ezen felosztása, már a görögök és rómaiaknál el volt ismerve: „Esse quoddam quod augurantur et profitentur omnes, natura commune iustum aut iniustum, etiamsi nulla societas invicem sit, nullaque pactio.“ Aristoteles Rhet. I. 13. Ugyanazt tanúsítják Cicero számos helyei, De Legibus I. 4. 5. stb. azonkivül §. 11. J. de Jure nat. gent. et civ. fr. 1. 6. 9. 11. D. de iust. et iure. stb.
2. Az ész, az eszmék és elvek legfőbb tehetsége, ha a gondolkodásra, ismeretre, arra mi van, vonatkozik, elméletinek, ha az akaratra, cselekvényekre, arra minek lenni kellene, gyakorlatinak neveztetik.
3. A tételes jog részint törvényeken, részint szokásokon alapszik, mind kettőről lsd. Encyclopaediám 22—26. §§.

3. §.

Tárgyát tekintve a jog magán és köz vagy nyilvánjogra szakad, amaz az emberek egymás iránti társas viszonyaira, emez az állodalomra, mint testületre, vonatkozó jogelveket tartalmazza.

1. Ezen különbséget is már a római jogban kifejtve találjuk; fr. 1. D. de iust. et iure; fontosságáról alantabb szólandunk (15. §.)
2. A jog többi felosztásai találtatnak Encyclopaediám 28—37. §§.

4. §.

A joggal alanyi értelemben legszorosabb kapcsolatban áll a kötelezettség fogalma, mely alatt a cselekvények észszabta erkölcsi szükséget értjük; mert a jogból mint cselekvési szabadságból, azzal öszhangzó cselekvőségnek erkölcsi szüksége, mind azokra nézve következik, kik az ész törvényeinek uralma alatt állanak; minél fogva jogot viszonyos kötelezettség nélkül nem képzelhetni.

A kötelezettségtől különbözik a kötelesség, vagy azon cselekvény, melyre valaki köteleztetik, és mely annál fogva a kötelezettség anyagát képezi. Tex: Enc. Jurispr. 66. §.

5. §.

Azon kötelezettségek, melyek mások jogaiból folyván, azokkal viszonyosok, jogi, a melyek pedig észparancson alapulnak, a nél-

kül hogy mások által jogilag igénybe vétethetnének, erényi kötelezettségeknek czímeztetnek.

1. A jogkötelezettségek a jog, az erényiek az erény vagy erkölcstan köréhez tartoznak; a jogosság és erkölcsiség határvonalai és a két tudomány különbségéről alantabb tüzetesen szólandunk.

2. A jog s kötelezettség ugyanazon egy viszonynak két oldalát képezik; az egyiknek tárgyalása tehát felvilágosítja a másikat is, minél fogva a jogtanban a kötelezettségek rövidebben adatnak elö. Fischer: Naturrecht. 2. l.

6. §.

A jogkötelezettségek vagy nemlegesek, általánosak, melyek a jogosítottan kivül mindenkit illetnek, és abban állanak, hogy az joga gyakorlatában ne háboríttassék; vagy különösek, igenlegesek, (tartozások) melyek csak bizonyos személyekre szoritkozván, a feljogositott követelésének megfelelő cselekvényekben állanak.

A jogok is tehát részint általánosak részint különösek, a mint mindenki, vagy csak határozott személyek, irányában érvényesíthetők.

7. §.

A jog életbe léptetésére annak alanya és tárgya szükséges; jogalanynak nevezzük azon lényt, melyet jogok illetnek; tárgynak azt, mire azok mint anyagukra vonatkoznak.

Az alany és tárgyak szorosabb meghatározása a jogalaptan körébe tartozik.

8. §.

A jogtudomány tárgyilag tekintve, a jogszabályok rendszeres előadása, alanyilag, ezen szabályok rendszeres ismerete.

Alkotó elemeiről lsd. Encyclopaediám. 39. §.

MÁSODIK FEJEZET.

Észjogtan ismerete, rendszere.

9. §.

A természeti vagy észjogtan az emberi természetben gyökerező, az ész által megismerhető jogszabályoknak rendszeres előadása.

1. A természeti jog i l y értelemben, lényegesen különbözik a rómaiak azon fogalmától: „Jus naturale est quod natura omnia animalia docuit“ Pr. I. de iure nat. — fr. 1. D. de iust. et iure; és inkább ahhoz hasonlít, mit ők i u s g e n t i u m-nak neveztek.
2. Ilynemű szabályoknak a lételét kétségen kivül helyezni, a jogalaptan feladása; mi után azoknak rendszeres előadhatása alig kérdés alá vehető.

10. §.

Az észjogtan, első müvelése óta különböző nevekkel czímeztetett; legáltalánosabb a t e r m é s z e t i vagy t e r m é s z e t j o g elnevezése; de azonkivül még a b ö l c s e l e t i, k ö z ö n s é g e s, i s t e n i, s z a b á l y z ó, e s z m é n y i jog, j o g b ö l c s e l e t, d i c a e o l o g i a, sőt mintegy kitünőleg a j o g t u d o m á n y nevei használtattak, melyek nagyobb kisebb mértékben felelnek meg ezen tudomány lényegének.

1. Az é s z j o g nevezete ezen tudomány főforrásától kölcsönöztetik, a nélkül hogy abból a tételes jogok észelleniségét következtetni lehetne; ezen név már G l a f e y n á l fordul elő, (1723) de főleg K a n t óta használtatik és egyszersmind a tudomány észleges irányát, ellentétben a történeti és hittani jogiskolával jellemzi. C s a c s k ó: Természetj. 13. l. R ü d i g e r: Vernunftr. 23. l. B a r o l i: Diritto nat. I. 5. l.
2. Legrégiebb a t e r m é s z e t vagy t e r m é s z e t i jog neve, mely a római jog utánzása és de Groot tekintélye által, majd minden nyelvben honosult, és mennyiben az ember erkölcsi természetére vonatkozik, tökéletesen megfelelne czéljának, de a t e r m é s z e t szónak különböző értelme miatt, minthogy az részint a n y a g i l a g részint a l a n y i l a g használtatik, gyakrabban az érzéki világ tüneményeire szorittatik, nem különben a „t e r m é s z e t i“ melléknévnek külön jelentőségénél fogva, a mint t. i. a természetfölötti, természetelleni, müvészeti vagy tételesnek fogalmával hozatik ellentétbe, számos balmagyarázatokra okot szolgáltatott, és végre a természeti állapot honositására vezetett tudományunkban. A n c i l l o n: Üb. die Staatsw 12. l. Z a c h a r i a e: Vierzig Bücher. I. 50. l.
3. A b ö l c s e l e t i jog neve onnan származik, mivel nem a tapasztalásból meriti elveit, k ö z ö n s é g e s n e k már P u f f e n d o r f (1660) nevezé, és ujabban e czímet A u s t i n londoni tanár alkalmazá (1829); — az i s t e n i jog elnevezése T h o m a s i u s n á l fordul elő (1697); s z a b á l y z ó n a k E s c h e n m a y e r (1819), e s z m é n y i n e k S c h m i t t h e n n e r (1843) czimezé. W a r n k ö n i g: Doctrina Juris phil. 2. l.
4. A j o g b ö l c s e l e t fogalma a bölcseleti vagy észjogénál tágasabb körü, mert azon kivül a tételes jog bölcseletét (32. §.), sőt C a r m i g n a n i szerint a jogintézetek bölcseleti történetét is foglalja magában. R o t-

teck: Staatslexicon XI. 198. l. — Carmignani: Prodromo d'an insignamento della philos. del diritto. Pisa. 1841.

5. Dicaeologia dicaeos et logos szavakból eredvén jogtant jelent; jogtudománynak Kant azon követői nevezik, kik a tudomány jellemét kizárólag észleges tanoknak tulajdonítják.

6. Schaumann: Wiss. d. NR. 7. l. a jogelveket, mennyiben az észből származtatnak, észjognak, ha az emberi viszonyokra alkalmaztatnak, természeti jognak czimezi. — Belime: Philos. du droit I. 132. l. észjognak azt mondja, mi az észszel összeegyeztethető, természetinek mi az ember természetéből szükségkép következik. Friesz: Polit. 229. l. hasonlólag az utóbbit természeti, azon szabályokat pedig, melyeket létesíteni erkölcsileg kellene, bölcseleti jognak nevezi. Zachariae: Vierzig Bücher I. 51. l. a természetjog neve alatt, a természetnek azon szabályait, melyek az ember jogi állapotjára befolyással vannak, elkülönitve a szabadságon gyökerező észjogtól ohajtá tárgyaltatni; közösen azonban ezen nevek egyértelmüeknek tekintetnek.

11. §.

Az észjogtan tárgyát azon szabályok képezik, melyek az emberi természetből folyván, a társadalmi öszlét általános és szükséges feltételeit alkotják.

1. Az észjogot tehát sem egyedül a természeti v. ösállapotra szoríthatni, sem kizárólag az ember érzéki természetére nem alapíthatni.
2. Tárgyai közé csak a társas öszlét szabályai tartoznak; a belső, az istenre vagy az ember saját személyére vonatkozó cselekvények s kötelességek oda nem számíthatók. Virozsil: Jus Nat. Priv. I. 176. 177. l.

12. §.

Az észjogtan feladása mindenekelött a jogeszmét, melynek létesitésére az emberiség tudva nem tudva öskorától kezdve törekszik, megalapitani és kifejteni; és mivel ezen általános eszme a társadalmi viszonyok különbsége szerint, külön módositások alá esik, azt az emberi természetben gyökerező társadalmi viszonyok alakzataira alkalmazni, és érvényesitési módjait kijelölni.

1. Az észjog körébe tehát ezen kérdések okadatolt megfejtése tartozik: mi a jog általában, s alkalmazva a társadalom külön viszonyaira? miként foganatosíttatik? — „Die philos. Rechtswissenschaft, hat die Idee des Rechts, den Begriff des Rechts u. dessen Verwirklichung zum Gegenstand." Hegel: Phil. des Rechts l. §. (Hartensteini kiadás) 21. l.
2. Warnkönig a természetjog feladványát e kérdésekben pontositja össze: jognak mit lehet, s mit kell a fenforgó körülményeknél fogva tekinteni? mit kellene az emberiség legfelsöbb czéljainak méltánylásával annak tar-

tani? és mi úton volna a jog ezen eszménye létesíthető? Naturrecht 9. l.; hasonlólag fogá fel a jogbölcselet feladását Schützenberger: Etudes du droit publ. Prol. I. part; mi által az észjog saját tárgyai a tételes jog bölcseletének általános elveivel kapcsoltatnának össze. (32. §). Rotteck: Staatslexicon XI. 199. l.

13. §.

Az észjogtan, feladványához képest tehát legczélszerüebben két részre, ugymint általános vagy tiszta, és különös vagy alkalmazott jogra osztatik; az első, melyet jogalaptannak is nevezhetni, a jog általános elveit tárgyalja, a második azokat az élet társadalmi viszonyaira alkalmazza.

1. Az általános részt vagy jogalaptant többen a jog metaphysikájának czimezik.
2. A tiszta és alkalmazott jog körének határaira nézve, szétágaznak a vélemények. Hoffbauer a tiszta jog alatt az észszeres lények, az alkalmazott alatt pedig az emberek jogviszonyait szabályzó elveket érti; Pölitz a tiszta jogban az eredeti, az alkalmazottban a szerzett jogokat tárgyalja, Meister, Schmalz, Droste-Hülshoff, Csacskó, Schnabel, Jouffroy a tiszta részben az ember eredeti és szerzett jogait tárgyalván, az alkalmazottat a társaságok, tehát a család, állam és egyház elméletére szorítják; - Rotteck, Virozsil, elismervén e felosztás észtani alapját, azt a részek tartalmi aránytalansága miatt mellőzik. Baroli a határok bizonytalanságánál fogva egészen kihagyandónak véli; mi e fogalmat Schmidt, Jakob, Rüdiger, Ahrens, Röder, de főleg Bauer értelmében határoztuk meg. — Egyébiránt ezen és hasonló, pusztán a tanok elhelyezésére vonatkozó vitákra Hegel mondata illik: „Womit die Philosophie anfängt ist unmittelbar relativ, indem es an einem andern Endpunct als Resultat erscheinen muss“ Philos. d. Rechts 2. §.

14. §.

A társas öszlét külön alakzatai között legnyomosabb a magán és közviszonyok különbsége; amazok az egyes emberek kölcsönös érintkezéseikre, emezek az álladalomra, mint a jogok biztositására rendezett testületre vonatkoznak; miért is az alkalmazott észjogot magan és köz vagy nyilván észjogra oszthatni.

1. Közviszonyoknak tágasb értelemben, mind azok neveztetnek, melyek valamely társulatra, tagjai irányában, vonatkoznak; szorosabb értelemben azonban ezen elnevezést csak az álladalomra alkalmazzák. Schmitthenner: Zwölf Bücher. III. köt. 2. l.

2. Krause nyomán Ahrens Naturr. 144. l. és Röder Naturrecht 53. l. a jogot alanyi szempontból egyéni, családi, községi, nyilván, nemzetségi és emberiségi, tárgyilag az életczélok alapján vallási, tudományi, müvészeti, erkölcsiségi, kereskedési és állami jogra osztják, de didaktikai okoknál fogva, maguk is ezen felosztásuktól eltávoznak.
3. Hegel a jogtant alaki vagy elvont jogra, moralitás, és erkölcsiség tanára osztja, az általános szokással ellenkezőleg az erkölcsiséget a moralitástól megkülönböztetvén; az utóbbinak lényegét a család, polgárzat és álladalomban találja. Phil. des Rechts. 33. §.
4. Stahl megtartván a magán és közjog alapfelosztását, ahhoz azon viszonyokat számítja, melyekben az ember mint isten hasonmása, ehhez, melyekben mint az isten teremtménye áll; a magánjognak előképe az isten lényege; a közjogé az isten uralkodása. Philos. de Rechts II. 119. l.
5. Haller a magán és közjog közötti különbséget alaptalannak állítja, a jog összes körét társadalomkivüli és társadalmira, ezt pedig szolgálati és társasági jogra osztja. Restauration der Staatswiss. I. 75. l. II. 63. 72. l. A társaságkivüliség és társaság közötti különbséget, mások is, a nélkül hogy Haller nézeteiben osztozkodnának, felosztási elvül fogadták el, de innen az egyes részek elrendezésére nézve több nehézségek származnak. Szibenliszt: Inst. Jüris Nat. I. 18. §. (18. §.)
6. A magán és közjog felosztását illető azon ellenvetések, mintha a természeti állapot fogalmán gyökereznék, a társadalmi viszonyok körét ki nem meritené, a mondottakban már nyerték, részint rendszerünk bővebb kifejtésében még nyerendik czáfolatukat. Csacskó: Természetjog. 76. 77. l.

15. §.

Ezen felosztás nem csak elméletileg mint a jogtudomány müvelésével egykorú, hanem gyakorlatilag is főfontosságú; mivel a magán és közjogok oly lényeges különbségének szoros fentartását a tudomány rendszerezésében is tűzi ki vezérelvül; mert míg a magánjog saját alapján, az egyes személy és szabadságának eszméjén gyökerezik, az álladalomban csak bíztositását nyeri, gyakorlása a jogosíttottnak akaratjától függ, és magánczélaira vonatkozik; addig a közjog az álladalom lételén alapszik, érvényessége a közakarattól tételeztetik fel, erkölcsi szükség jellemét viseli, és legtöbbnyire kötelezettséggel járván, nem annyira a feljogositott akaratjától, mint a társaság czéljaitól függ, melyekben kiterjedése határait, alkalmazása korlátait találja.

1. A magánjog a közjogtól a mondottak szerint alapjára, tartalmára, birtokolási módjára nézve különbözik. Böhmer: Jus Publ. univ. 55. l. Schmitthenner: Zwölf Bücher III. 2. l. Rotteck: Vernunftrecht I. XXVI. XXVII. §. 99—107. l.

2. A magánjogot jellemzi azon római mondat: „Jure uti suo nemo cogitur“ c. un. C. ut nemo inv. (III. 7.); a közjogot; „Jus publicum privatorum pactis immutari nequit.“ fr. 58. D. de pactis. Vannak azonban vegyes természetü viszonyok is, melyekről lsd. Rotteck: V. R. I. 101. l.
3. Hogy vannak közjogok, melyek kivételként kötelezettséggel össze nem kapcsolvák, bizonyítja Bluntschli: Allgem. Staatsrecht 2. l.
4. Hugo és Fröbel megsemmisítének minden magánjogot, Haller tagadja a közjog lételét, az államot csak magánviszonynak tekintvén; az első vélemény az államhatalom mindenhatóságára, a másik minden viszszaélések és jogbitorlások állandósitására vezet, amannak szomorú következményeiről lsd. B. Eötvös József: A XIX. század eszméinek befolyása az álladalomra. Bécs. 1851.

16. §.

A magánészjog az emberek mint magánszemélyeknek társadalmi viszonyait szabályozó, az ész által megismerhető jogelveket adja elő. — Ámbár tehát e részben kizárólag azon jogok tárgyaltatnak, melyek az embert mint olyant, nem pedig mint az álladalomnak tagját illetik, körét még sem lehet az ugy czimzett természeti állapotra szorítani; sőt ezen fogalom, mely sokértelmüsége által oly számos balvéleményre szolgáltatott alkalmat, ez oknál fogva egészen elmellőzendő.

1. A magán és közjog különbsége az álladalom lételén gyökerezik, kik tehát az észjog első részét ellentétben a polgári állapottal az úgy czímzett természeti állapotra szoriták, azt következetesen csak természetjognak nevezheték (ius naturae, ius mere naturale, ius naturae strictissime dictum) Achenvall: Jus nat. 61. §. — Szilágyi: Természeti törvénytud. 28. l..
2. A természeti állapot fogalmát többben történetileg, mint az emberi nem ősállapotját fogván fel, részint az ártatlanság és béke aranykorának Ovidius, Tacitus, Cumberland rajzolatai szerint, részint Horatius, Livius, Lucretius Hobessel a folytonos háború és vadság, részint a müveletlenség, részint a folytonos haladás korszakának tekinték. Rüdiger: Vernunftrecht 89—93. l. Schaumann: Wissenschaft d. NR. 34. l. Virozsil: Jus Nat. Priv. I. 168. l.
3. Az ujabb irók, kik a természeti állapotot tudományos elvonásnak, mint Dahlmann jellemzőleg mondá, bizonyitási közegnek tarták, alatta vagy a minden cselekvényeket kizáró eredeti, vagy a társaság vagy álladalom kivüli, vagy végre a nemzetek közt létező jogállapotot érték, és igy majd szükebb majd tágasb körünek állíták. Zeiller: Nat. Privatrecht 27. 28. l. Banó: Elem. Jurisprud. Nat. 21. 22. l. Csacskó: Természetj. 57. l.

4. A természeti állapot eszméjét H o b b e s honositá a tudományban; elterjedését a XVII. század általános szelleme, mely ellentétben a scholasticismussal a tünemények eredeti természeti forrásainak felderitésére törekedett, mozdítá elő; elnevezése helytelenségét már F e r g u s o n mutatá ki, minthogy minden az ember természetének megfelelő állapotot természetinek czimezhetni; fölöslegessége onnan is kitünik, hogy különböző szempontokból vizsgálat alá vehetni az embernek jogviszonyait, a nélkül, hogy azt valamely meghatározott, képzelt állapotba helyezni kellene; miért is ezen elvonást a legújabb jogbölcselők teljesen mellőzik. S c h a u m a n n: Wissensch. des NR. 148. l. A n c i l l o n: Über die Staatsw. 11. l. S c h m i t t h e n n e r: Zwölf Bücher III. 2. l. A h r e n s: Naturrecht 7. l. R ö d e r: Naturrecht 3. l. R o t t e c k: Staatslexicon XI. 177. l. M a u r e n b r e c h e r: Grunds. des d. Staatsrechts. 19. §. Z ö p f l: Staatsr. 8. §. C s a c s k ó: Természetjog 61—64. 81. 82. l. R a u m e r: Geschichtl. Entw. der Begriffe v. Recht. u. s. w. 38. l. T a p a r e l l i: Naturrecht 115. l.

5. H a l l e r a természeten gyökerező viszonyok összegét, nevezvén az ember természeti állapotjának, azt jelenleg is létezőnek, az isten örökös változhatatlan rendjének mondja; abból állitásaként ki sem léphetni, az a társadalomkivüli és társadalmi élet minden képleteit, tehát a polgári társulatot is foglalja magában. Restaurat. der Staatsw. I. 325. 333. 340. 341. 242. 447. l.

17. §.

Az ember mint **m a g á n s z e m é l y** embertársaival vagy **t á r s a d a l m i** viszonyban szorosabb összeköttetés nélkül él, vagy czéljainak létesitésére azokkal szövetkezve **t á r s a s á g b a** lép; mihez képest a magánjog **e g y é n i** és **t á r s u l a t i** jogra szakad; az a társadalmilag együtt létező, ez a társasági kötelékek által egybefüzött emberek jogviszonyait fejtegeti; mihez még a magánjogok érvényesitési közegeinek elmélete járul.

1. Az egyéni és társulati jogot a magánjog a n y a g i vagy á g a z a t i, az utólag említett tant a l a k i vagy t ö r v é n y k e z é s i részének mondhatni. S c h n a b e l: Nat. Privatr. 35. l.
2. M a r t i n i: 118—220. Pos. az egyéni jogot jus naturae ethicum, a társulatit oeconomicumnak, Z e i l l e r: Nat. Privatr. 25. l. V i r o z s i l: Jus Nat. Priv. I. 162. l. és Epit. Jus Nat. 9. l. pedig az egyéni jogot t á r s a s á g k i v ü l i n e k nevezik.
3. N e t t e l b l a d t, E g g e r s, H u f e l a n d stb. az egyetemes polgári jog nevezete alatt külön részt említenek, mely a polgároknak magán jogait tárgyalná, de azok a természeti állapot eszméjének mellőzése után, részint a magánészjog köréhez, részint az álladalomra vonatkozván, a közjog tanaihoz tartoznak, vagy végre tételes alapon gyökerezvén, egyáltalában a bölcseleti joghoz nem sorolhatók; külön önálló tanrészt tehát nem

képezhetnek. Achenvall: Jus. Nat. 208. §. Schaumaum: Wissenschaft des NR. 344. l. Zachariae: Vierzig B. III. 88. Virozsil: Jus Nat. Priv. I. 165. l.

18. §.

Az álladalmi viszonyok részint a status belső, részint **külső** jogéletére vonatkoznak, minél fogva a **köz** vagy **nyilván jog belső** és **külsőre** szakad. — A **belső köz** vagy **államjog** az államhatalom és állampolgárok kölcsönös, a **külső köz** vagy **nemzetek joga** az álladalmaknak egymás iránti jogviszonyait tárgyalja.

1. Haller az államjogot a társadalmi, a nemzetek jogát pedig a társadalomkivüli viszony módositásának tekinti; az utóbbit *független*ek jogának czimezvén. Restauration: I. 17. 341. II. 63. 72. l.
2. A nemzetek jogát, álladalmak vagy nemzetek közötti jognak is nevezik. Vannak azonban kik a nemzetek és álladalmak jogát megkülönböztetik. Pölitz: Staatswissens. I. 5. §. Zöpfl: Staatsr. 18. §.
3. A nemzetek államjoga, mely általános államszövetség feltételén gyökerezik, jelenleg még valósággal nem bir, az államszövetségek tana pedig részint a belső, részint a külső közjogban tárgyalandó. Bauer: NR. 20. l.
4. Kant a világpolgárjog rovata alatt azon jogokat tárgyalja, melylyek az egyes embert mint a világ lakosát, a létező nemzetek irányában illetik; Fritot azt közönséges jognak (droit comun ou des gens) czimezi, (Cours du droit nat. I. 20. 21. l.) de ezen jogviszony a nemzetek jogában tárgyalható. Krug: Aphorismen 41. §. Bauer: NR. 20. l. Haller: Restaurat. I. 77. l.
5. Azon irók, kik a társaságkivüli és társasági létet felosztás főelvül választják, az első részben az egyének és nemzetek, a másodikban a magántársaságok és álladalom jogát kénytelenek tárgyalni, mi nem csak a jogtudományban általanosan elfogadott rendszerrel, hanem az észtan azon elvével is összeütközik, hogy az egyszerübb fogalmak előzzék meg az összetetteket; söt az álladalom külső viszonyainak fejtegetését, belső szervezetének és természetének ismertetése előtt vonná maga után. Rotteck: V. R. I. 95. l. Virozsil: Jus. Nat. Priv. I. 165. l.
6. Az egyes részek további felosztását maga helyén adandjuk. Lsd Encyclopaediám 50—53. §.

HARMADIK FEJEZET.

Észjogtan viszonya a rokontudományokhoz.

19. §.

Az észjog kellő felfogására, köre és szervezete meghatározására, viszonyának kimutatása azon tudományokhoz, melyekkel forrásai, tárgya vagy czélja tekintetéből rokonságban áll, szükséges.

1. Grosz, Virozsil, Csacskó, Baroli stb. rokontudományoknak nevezik azokat, melyek közös forrással, határosoknak, melyek hason tárgygyal birnak.
2. Itt nem annyira a tanok különbségét, mely részint tárgyaik részint forrásaikban nyilvánul, és az encyclopaediából ismeretes, mint összes viszonyzatuk vétetik tárgyalás alá. A különbség meghatározásának nyomosságáról lsd. egyébkint Csacskó: Természetjog 83. l.

20. §.

Az észjog a gyakorlati bölcsészet ága, a tételes jogtan és államtudományok alapja, a jogbölcselet lényeges alkatrésze, mind ezen tudományokkal tehát tágasb, szorosabb összeköttetésben van.

21. §.

A gyakorlati bölcselet, mint az emberi cselekvényekre vonatkozó észszabályoknak foglalatja az erkölcsiség, jogosság és vallásosság elveit tárgyalja, és ennél fogva erkölcs, jog és vallástanra oszlik, melyek közt főleg az erkölcs és jogtan viszonya figyelmünket veszi igénybe.

1. Az elméleti és gyakorlati bölcselet kapcsolatát érdekesen tárgyalja Reinhold: Wissenschaft. der practischen Philos. Jena, 1837. II. 38. l. a bölcselet és jog összefüggéséről lsd. Tex: Enc. Jurispr. 208. §. — Ahrens: Naturrecht 11. 12. 13. l. — Stöckhardt: Wissensch. des Rechts. 1—7 l.
2. Azon kérdés, valljon az erkölcs vagy a jogtan előbb tárgyalandó? csak ottan bir gyakorlati nyomossággal, hol a gyakorlati bölcsészet összes körzetének tagolása vétetik czélba; egyébiránt az erkölcstan előbocsájtása czélszerűbbnek látszik. Droste-Hülshoff: Naturr. 14. §. Csacskó: Természetjog 71. l.

22. §.

A jog és erkölcstannak, melyek együtt véve egymást kiegészitve, meritik ki az ember gyakorlati életfeladványát, melyeknek mindketteje az észből származtatja elveit, és az emberek szabad cselekvényeire vonatkozva az ész törvényhozásának létesitésére törekszik, valódi viszonyát csak az ész erkölcsi és jogi törvényhozásai természetének kifejtése nyomán, határozhatjuk meg.

1. A jog és erkölcstan szoros összefüggése okozá, hogy ámbár az ész két törvényhozásának különbségét már a görögök és rómaiak sejditék, mint Aristoteles: Ethic. ad Nic. V. 10. és a fr. 144. 197. de Reg. Juris tartalmából kiviláglik, mégis tudományosan és szorosabban csak az újabb időben választattak el egymástól.
2. A jog és erkölcstan határainak szabatosabb kijelölése Leibnitz, Thomasius és Achenvall után Kant itészeti iskolája föleg Fichte és Feuerbachnak érdeme; vannak azonban még korunkban is, kik azonosságukat vitatják, vagy körüket határozottan el nem választják, ide számíthatók Schelling és Hegel követői; Schultze, Bouterweck, Herbart, Jouffroy, Romagnosi, Taparelli stb.
3. A két törvényhozás azonitásának egyik oka az „erkölcsi" szó külön értelmében fekszik, mely mint az érzékinek az ellentéte a jogi törvényhozásra is, szorosabban véve azonban csak az erényire alkalmaztathatik. Virozsil: Epit. J. Nat. 6. l.

23. §.

Az erkölcsi törvény az ember belső szabadságának szabálya; alanya: minden ember, akár társadalmilag akár magánosan létezzék; tárgyai: az ember minden kötelességei, akár ezek belsők, akár külsők legyenek, az igazság vagy szeretet köréhez tartozzanak, az istenre, a cselekvő önszemélyére, vagy társaira, az élet akármily viszonyaiban vonatkozzanak: czélja: az ember összes cselekvőségének öszhanga saját méltóságával, lelkiismeretével, tehát a törvénynek szoros megtartása kötelességérzetből, belső tisztelete, észszerüsége miatt, minden külső befolyás kizárásával; tartalma: parancsoló vagy tiltó; szentesitése: a lelkiismeretnek szava, a belső méltóság vagy méltatlanság öntudata, miért is, habár rendelései általánosak, alkalmazása összerü esetekben a cselekvő lelkiismeretétől, belső meggyőződésétől függ; megtartásáért csak enmagának, és istennek felelős, emberi biróságnak számolni nem köteles.

1. A szabadság mint a független önhatározás tehetsége, ha az akaratra vonatkozik, belsőnek, ha a cselekvényekre, külsőnek mondatik; Kant és iskolája a belső szabadságot az ész uralmába az érzékiség fölött, Rotteck az ész parancsai és érzékiség ingerei közötti választhatásba helyezi. Zachariae: Vierzig Bücher I. 33. l. Rotteck: V. R. I. 5. l.

2. Az erkölcstan a jogkötelezettségeket, de az emberi méltóság és lelkiismeret szempontjából veszi tárgyalás alá, azokat az erkölcsi törvény tekintélyével szentesíti, a nélkül hogy a jog egész körét és mivoltját kimeritené, hasonlólag mint az egészség fentartása körüli kötelesség megalapítása után, annak közegeit és módját a diaetetika körébe utalja. Rotteck: V. R. I. 13. l. Röder: Naturrecht 33. l. Virozsil: J. Nat. Priv. II. 53. l.

3. A kényszer az erkölcsiség lényegét megsemmisitené; de lehetősége alkalmazásától különbözik, amaz a szabad cselekvést ki nem zárja, mert ki azt mire kényszeríttethetnék, önként, a törvény belső tisztelete végett teszi, minden esetre erkölcsileg cselekszik.

4. Az egyes cselekvények erkölcsisége vagy erkölcstelensége fölött, ugyan mondunk itéletet, de az érzelmek belső erényességéről, a kivételi okokról, a tévedés forrásairól, szóval a belső rugók és indokok természetéről alaposan határozni emberi erőt túlhaladó feladat. Itt kezdődik azon kör, melyről a rómaiak állitják: „Servandum arbitrio boni viri;“ — melyen túl emberi biró nem terjeszkedhetik. „De internis non judicat praetor.“

24. §.

A jogi törvény a külső szabadság nem csak sza bályozója hanem nélkülözhetetlen feltétele, létesitője; alanya: a társadalomban lévő ember; tárgyai: az emberek külső, a társas öszlétre befolyással biró cselekvényei; kiválólag jogaik, mint a jogkötelezettségek forrásai; czélja: az ember külső cselekvőségének öszhanga a társadalmi szabadság szabályaival, tehát a tettek törvényszerüsége: tartalma: engedélyező, és csak közvetve kötelező; szentesitése: külső, mivel a társadalomra ható kültettek az együtt létező emberek szabadságkörét illetvén, valamint azok birálata, ugy kényszeritő eszközeik alkalmazása alá is esnek.

1. Az erkölcsi törvény a belső szabadságot korlátolja, a jogi törvény a külsőt lehetségesíti. „Das Rechtsgesetz ist nicht blosz ein beschränkendes, sondern ein die beschränkte Sphäre setzendes“ Krause: Grundlage des Naturrecht. 64. l.

2. Nem mondhatni, miszerint a szándok a jogban egyáltalában tekintetbe nem jő, az mind a jogilag megengedett mind tiltott tetteknél gyakrabban vétetik figyelembe; de mindenkor csak annyiban, mennyiben külső cselekvényekben nyilvánúl, azoknak megitélésére szükséges. Röder: Naturrecht 35. l.

Meister: Naturrecht 121. §. Grosz: Naturrecht. 52. §. Csacskó. Természetjog 92. 93. l.

3. Az erkölcsi törvény megszegője önméltósága ellen vét, a jogi sértés mások társadalmi öszlétét zavarja, és azért külső kényszeritő közegekkel is elhárítható.

4. Minthogy a jog külső közegek által létesíthető, feltétlenül nem is szükséges, hogy alanyai, az erkölcsi törvényhozás alatt álljanak; mint az ugynevezett erkölcsi személyeknél vagy testületek néllátjuk; viszont vannak esetek, midőn a jog törvényhozása elnémul, s csak a lelkiismeret szava szolgál irányul; Almendingen azon állitása azonban, melyhez Rotteck közelit, hogy még az ördögök is élhetnének jogviszonyban, nagyon tulzottnak látszik. Rotteck V. R. I. 34—47. l.

25. §.

Az ész két törvényhozásának jellemzéséből, az erkölcs és jogtannak, melyek azok külön tárgyalásával foglalkodnak, viszonya, szoros kapcsolata de egyszersmind különbsége is, czéljok, alanyuk, tárgyaik, tartalmuk és szentesitésök tekintetéből, világosan következik.

1. Az erkölcsi törvény szentesíti a jog szabályait; ezek viszont a külső szabadságkör biztositása által az erkölcsiség fejlődését mozdítják elő, mert mint Zachariae mondja: „Man musz sich seiner Würde als Mensch bewuszt seyn, und die rechtliche Freiheit deren der Mensch genieszt weckt oder steigert dieses Bewusztseyn, wenn man den Stolz oder den Muth der Tugend haben soll." Vierzig Bücher, I. 41. l.

2. E két törvényhozás elméleti elválasztása a külön viszonyok és kötelességek világosabb kifejthetése végett történik, az egyes embernek, ki hivatását teljesíteni akarja, mind kettejének hódolnia kell. —

3. A két kör összezavarása nem csak tudományos, hanem gyakorlati tekintetben is káros következményekkel jár; mert a kijelölt határvonalok meghatározzák a külső álladalmi törvényhozás hatáskörét az emberiség legfontosabb ügyeiben, miért is joggal mondá Belime: „La confusion du droit et de la morale, reprehensible en theorie, serait aussi en fait la plus large port, q'uon put ouvrir a la tyrannie" Philos. du droit. I. 186. l. Wenck pedig: „Facta quae pacem et securitatem non laedunt, nisi in carcerem et custodiam mutare velis societatem, prohiberi non possunt." Orat. de usu juris nat. Exc. I. 78. l. Ahrens: Naturrecht. 71. l.

4. A két törvényhozás felállítása által ellenmondásba nem jön az ész enmagával, mivel az emberi cselekvőség észszabta törvénye csak különböző szempontból vételik vizsgálat alá, mint a jogeszme kifejtése és gyakorlati folyományai tárgyalása után még bővebben ki fog tünni. Wenck: id. hely. 57. l.

5. Az e tárgyról megjelent munkákról lsd. Bauer NR. 11. §. és Encyclopaediám 43. §. Alaposan fejtegetik e különbséget Rotteck, Droste-Hülshoff, Krug, Zeiller, Virozsil, Szilágyi, Csacskó, Wenck, stb. szépen Haller: Restaurat. I. 398—403. l.

26. §.

Valamint az erkölcstannal úgy a tételes joggal is legszorosabb összeköttetésben állanak az észjog elvei. — Az észjog a tételes jog alapja, mert a törvények kötelező ereje a törvényhozó tekintélyén gyökerezik, melyet hacsak az erőhatalmat és önkényt jog czimének elfogadni nem akarnók, magasabb az ész által szentesitett alapból származtatnunk kell; a szokások pedig, mint a népéletben nyilvánuló jogérzelemnek kijelentései, hasonlólag az általános jogeszmén sarkallanak, és ezzeli öszhanguk által különböznek a jogellenes visszaélésektől; ismérve: mivel egyedül az ész elvei szerint itélhetni meg a tételes jog egyes intézeteinek jogszerűségét, öszhangát az emberiség végrendeltetésével; — végre előképe, zsinormértéke: minthogy észszel biró lények csak annák az elveivel megegyező szabályokat ismerhetvén el kötelező erejüeknek, a jogeszménynek minél tökéletesebb, minél teljesebb létesitése a tételes jog fejlődési fokozatainak végczélja, alkotó tényezőinek főfeladata.

1. A szokás kötelező erejét ok- és észszerűségétől tételezik fel a népek törvényhozásai; az „opinio necessitatis" mely annak főkelléke nem egyéb, mint a népnek a szokás belső igazságáróli meggyőződése. Nov. 134. cap. 1. — C. 4. 7. 8. D. VIII. — c. 3. 11. X. de consuet. HK. Előb: 10. cz.

2. Már Cicero mondotta: „Legem bonam a mala, nulla alia nisi naturali norma dividere possumus". De Leg. I. „Das positive Recht ist heilig, weil auf den Grund des Naturrechts gebaut, es ist ehrwürdig im Maasz seiner Übereinstimmung mit dem ewigen Recht der Vernunft." — Rotteck: VR. I. 2. l.

3. Hogy a jog megitélésében, az eszme legtökéletesebb alakja, és annak szükséges fejleményi szakai közötti különbséget szem elől téveszteni nem szabad, bővebben bizonyitja Jordan: Lehrb. des allg. u. deutsch. Staatsrechts. Cassel 1831. 7. l.

4. Szépen rajzolja a törvényhozás viszonyát az észjoghoz Feuerbach mondván: „Der positive Gesetzgeber ist seiner Bestimmung nach weder ein Zerstörer des natürlichen Rechtes, noch ein Schöpfer von neuen Rechten, er soll nur der Interpret des Rechtsgesetzes seyn, und soll es durchführen in consequenter Anwendung auf die besondern Verhältnisse

des Lebens. Mithin ist jede positive Gesetzgebung und jeder Fortschritt ihrer Verbesserung, nur ein Versuch und Fortschritt in der Darstellung und Realisirung des Vernunftgesetzes der Gerechtigkeit. Aber keine ist vollendet; jede ist mehr oder weniger entfernt von dem Ideal, dasz ihr durch ihre Bestimmung als ein nothwendiges Ziel ihres Strebens vorgehalten wird" Über Philos. und Empirie. Landshut. 1804. 26. l.

27. §.

A tételes jog a természeti jogelveket alkalmazza az élet viszonyaira, mert habár a jogeszme általános és örökös érvényességü, még is az anyagául szolgáló hely és korbéli körülmények változók és különbözők, az észjog pedig mint általános fogalom, az életnek egyes alakzatait csak annyiban veheti tekintetbe, mennyiben azok állandó természetűek. A tételes jog továbbá szorosabban határozza meg az ész szabályait, szentesitésök és kihirdetésök által azokat az egyesek önkénye alól kiveszi, határain belől a jogéletnek különböző viszonyait, az előzmények és eszélyesség tekintetbe vételével rendezi, és ekként természeténél fogva, nemcsak az észjoggal ellentétben nincsen, hanem annak, a népek müvelési fokához képest, tökéletesebb tökéletlenebb visszatükrözése, testesitése. —

1. Minden jognak tehát állandó, szükséges, és mulandó, önkényes elemei vannak; (ius peremtorium, necessarium; provisorium, voluntarium) Wenck: Orat. de usu. i. nat. 79—83. l.
2. A tételes jog leginkább akkor felel meg a jogeszmének, midőn a nép jogérzületének valóságos kifolyása. Röder: Naturrecht. 9. l.
3. Ha az emberek mind jók és igazságosok volnának, vagy a birák részrehajlatlansága minden kételyen felül állana, tételes intézkedéseknek szüksége ritka esetekben fordulna elő; de az emberi természet gyarlóságánál fogva, azok az igazságnak nélkülözhetetlen biztositékai, az önkény és önérdek visszaélései ellen.
4. Az észjog szorosabb meghatározása számtalan példái vannak, igy az észjog alapitja meg a szerződések főelveit, szentségét, a tételes a részleteket, szertartásokat, amaz határozza meg a büntetések alapját, czélját korlátait, ez azoknak fokozatát stb. Rüdiger: VR. 14. l.
5. A tételes jog rendeletei nem függnek a törvényhozó önkényétől, mint többen állitják; néki az örök igazság elveit követni, az eszélyesség tanait, hona körülményeit figyelemre méltatni kell. — „Dasz das Naturrecht oder das philosophische Recht, vom positiven verschieden ist, diesz darein zu verkehren, dasz sie einander entgegengesetzt und wiederstreitend sind, wäre ein groszes Miszverständnisz, jenes ist zu die-

sem vielmehr im Verhältnisz von Institutionen zu Pandekten." Hegel: Philos. des Rechts. 3. §. Tex: Enc. Jurispr. 240—44. §.

28. §.

Az eddig mondottakból világos, miszerint az észjog részint tényleg létesitett kötelező jog, midőn a tételes törvények- és szokásokban leli kijelentését, vagy azok hiányait pótolja; részint csak létesitendő, mennyiben a fenálló netalán némely részleteiben igazságtalan intézkedések átalakitásának előképe, zsinormértéke; minél fogva a törvényhozás működésében az észszeres, a törvénykezésben a tételes jogé az elsőbbség; továbbá: hogy az észjog, melynek elvei általánosak, egyetemesek, változhatatlanok, az ész szabályain gyökerezők, a tételes jogtól, mely a kor és országok viszonyaihoz képest változó, részletes, és történeti tényeken alapuló, alanyára, tárgyára és forrására nézve különbözik.

1. A természeti jog ezen viszonyáról a tételeshez lsd. Stöckhardt: Wissensch. des R. 58. l. Fischer Naturrecht 70. §. Azon kérdés fontosságáról: valjon az észjog tettleg kötelező vagy csupán létesitendő szabálynak tekintendő (ius constitutum v. constituendum.) lsd. Warnkönig: Naturrecht 6. 7. l. Zöpfl: Staatsrecht. 38. l.

2. A tételes intézkedések változatosságáról jellemzőleg irá Sextus Caécilius: „Non ignoras legum opportunitates et medelas, pro temporum moribus, et pro rerumpublicarum generibus, ac pro utilitatum praesentium rationibus, proque vitiorum quibus medendum est fervoribus mutari atque flecti, neque uno statu consistere" Gellius. Noct Att. XX. I. 22. és Justinian: „Humani vero iuris conditio semper in infinitum decurrit, et nihil est in ea quod stare perpetuo possit." Const. Tanta de Conf. Dig. 18. §. majd: „Naturalia quidem iura, quae apud omnes gentes peraeque observantur, divina quadam providentia constituta, semper firma atque immutabilia permanent, ea vero quae ipsa sibi quaeque civitas constituit saepe mutari solent" §. 11. J. de Jure Nat. Gent. et. Civ.

29. §.

Az észjog és a legszorosabb értelemben vett álladalmi vagy politikai tudományok az álladalmi élettel, tehát nagy részt ugyanazon egy tárgygyal, de különböző szempontból foglalkodnak. — Az észjog a társadalmi rend s szabadság eszményét állitja fel, az ész általános változhatatlan elvei szerint, és

a társas öszlét szükséges feltételeit, a jog s jogtalanság kérdéseit tárgyalván, minden politikai intézkedések alapját, sőt mivel az ész mit sem javalhat, mi elveivel ellenkezik, és az igazság megsértése a közjóval is ellentétben áll, szabálymértékét képezi. A politika az eszményt az élettel közvetiteni, a jog és az állam többi czéljainak létesitésére a legczélszerübb közegeket kijelölni iparkodik; elveit tehát nemcsak az észből, hanem a tapasztalásból is meriti, a körülményekhez idomitja, és minthogy az igazság határain belöl több útak és módok, a társadalmi élet tökélyesitésére ajánlkoznak, azoknak czélszerüségét, nagyobb kisebb alkalmatosságát, a közhaszon és közjó tekintetéből fejtegeti.

1. A politikai tudományok értelmezéséről és rendszeréről lsd. Karvasy: Politikai Tudom. I. 3—5. l. Csacskó: Természetjog 99. l. és Encyclopaediám II könyv. I. szak. 204—211. §. Némileg eltérőleg nyilatkozik Bluntschli: Allg. Staatsrecht 1. 2. l.

2. A jog és politika, szoros összefüggésöknél fogva, a legrégibb idők óta vegyesen tárgyaltattak, sőt mig mind kettejét a közboldogság elvéből származtatták, el sem választathattak; e két kérdés el nem különzését azonban már de Groot Prol. 57. Bodinnak roszalá, és ugyan az iránt Huber is de Jure Civitatis L. I. S. 1. c. 1. panaszkodva nyilatkozik.

3. Kik Benthammel a jogot a közhaszonra épitik, e két tudománykört el nem különözhetik; de már Lucanus éneklé:

.... Sidera terra
Ut distant, ut flamma mari, sic utile recto

Phars. Lib. VIII.

és mi másutt Bentham véleménye birálatát tüzetesen adandjuk.

30. §.

A politika egyes részei közől az alkotmányi politika s általános kormánytan legszorosabb kapcsolatban van az államjoggal, minthogy hason tárgyakat, de különböző szempontból fejtegetnek: az igazságügyi politika polgári része a magánjog elvein nyugszik, azoknak szabatosabb meghatározására, kiegészitésére szoritkozik; a büntetőjog politikája a büntettek és büntetések alaptanait az államjogbol meriti; a rendészetnek bátorsági szakasza, mely a jogsérelmek megelőzésére törekszik, nem különben a nemzeti gazdászat és pénzügytan, a magán és közjog külön részeiben lelik alkalmazásuk korlátait; a külügyi politika pedig a nemzetek jogának igazságain sarkallik.

1. A jog és rendészet közötti viszonyról lsd. bővebben Rotteck: VR. III. 282—287. l. Karvasy: Polit. Tud. I. 54. l.
2. A törvényhozási tudomány (iurisprudentia legislatoria) mely az észjoggal oly szoros összefüggésben áll, a politika kiegészítő részeihez tartozik. Lsd. Encyclopaediám 210. 223. 224. §.

31. §.

A józan politika a mondottaknál fogva a joggal ellentétben nem lehet, mert az igazság az emberiség főérdekei, a közjónak alapfeltételei közé tartozik, a jognak létesitése pedig az álladalmi intézetek czélszerü szervezésétől tételeztetik fel; — különbözik azonban a jogtudomány a politikától forrására, tárgyára s czéljára, miért is e két tannak külön tárgyalása tanácsos.

1. Valamint az emberi természet rajzában a lélek s élettan, külön adatnak elő, igy ez a jogosság és czélszerüség kérdéseivel is történik, gyakorlatilag azonban, a törvényhozás terén azokat egymástól el nem választhatni.
2. Hugo állitása, miszerint a bölcseleti jog a magán, a politika a közviszonyokra vonatkozik, az előbbinek kelletinél szükebb fogalmán sarkallik. Naturrecht. 5. §.
3. Hegel szerint a jog és politika eszményileg összeolvad, és az ujabb irók közöl mind ő, mind Stahl, Bitzer, Friesz, Schützenberger, Fischer, némileg Ahrens, a jogi és politikai kérdéseket kapcsolatosan tárgyalják, mit Warnkönig is javal, de úgy hogy a különböző szempontok kellőleg elkülönítessenek. Warnkönig: Die gegenwärt. Aufgabe der Rechtsphilosophie. Zeitschr. für die Staatsw 1851. II. 258. l.

32. §.

A jogbölcselet; mint a bölcselkedési elvek alkalmazása a jogra, az észjogon kivül, a tételes jog bölcseletét is foglalja magában, a nélkül hogy e két részét azonositani lehetne; mert ez utóbbinak itészeti szakasza a tételes intézkedések jog- és czélszerüségét birálja, oknyomozó része pedig azoknak okait, szellemét és hatását vizsgálja. Mind két része tehát az észjog tanait feltételezi, mert valamint a politika ismerete nélkül a törvények czélszerüsége, ugy az észjog elvei nélkül azok igazsága fölött alapos itéletet nem hozhatni, az egyes intézetek szellemét fel nem derithetni, de mint bölcseleti s történeti tanok, melyeknek anyagát a tételes törvények, forrását nagyrészt a tapasztalás, czélját

bizonyos jogintézetek vizsgálata képezi, a bölcseleti jog észszeres tudományától lényegesen különböznek.

1. Az észjog és törvények bölcseletének azonitására már Leibnitznál akadunk; és hasonló szellemben írvák Hugo és L'herminier munkái.

2. Valamely intézet eredeti alakjának felderitése, történeti okainak kimutatása még észszerűségét be nem bizonyitja; abból hogy valamint a kor körülményeiből megmagyarázhatni, annak az igazsága koránt sem következik. „Eine Rechtsbestimmung kann sich aus den Umständen, und vorhandenen Rechtsinstitutionen als vollkommen gegründet, und consequent zeigen lassen, und doch an und für sich unrechtlich und unvernünftig seyn, wie eine Menge der Bestimmungen des römischen Privatrechts, die aus solchen Institutionen, als die römische väterliche Gewalt, der römische Ehestand ganz konsequent flossen." Hegel: Philos des Rechts 3. §.

3. A törvények bölcseletének elméleti vagy itészeti részét Friesz s Fischer törvények itészetének nevezik. — Ezen tudomány még zsengéjében van, és haladása az összehasonlitó jogtörténet és jogtudomány fejlődésétől függ. Szücs: A tételes jog philos. tört. fejlődéséről Acad. Értesitő 1847. 175. s. k. l. Encyclopaediám. 308. §.

NEGYEDIK FEJEZET.

Észjog forrásai, segédtanai.

33. §.

Forrásoknak nevezzük azon közegeket, melyek által valamely tudomány elveit megismerhetni; az észjog forrása tehát azon tehetség, mely bennünket a társadalmi öszlét szükséges és általános feltételeinek ismeretére vezet.

1. A tételes jogban szokásos osztályozás belső és külső forrásokra itten nem alkalmazható, mert mig tapasztalati tudományok körében külön ismertetési források léteznek, a bölcseletiekben források neve alatt, kiválólag csak a szellemi tehetségeket érthetjük.

2. A források kérdése azonos azzal, mely a régi jogászok irataiban az ismertetés alanyi elvének neve alatt fordul elő, ámbár Csacskó azokat megkülönbözteti. Természetjog. 145. l. Lsd. ellenben Virozsil: Jus Nat. Priv. I. 187. l.

3. A források határozzák el a jogbölcsészet jellemét, mely azok minősége szerint észszeres. vagy tapasztalati tudománynyá, sőt hitbölcseletté is válhatik. Warnkönig: Natürrecht 15. l.

34. §.

A források részint fő részint mellékforrások, amazok önállólag és kiválólag vezetnek az ismeretek felfogására, emezek csak a főforrásokkal kapcsolatosan, és azoknak alárendelve tekinthetők ismereti közegeknek.

Lehet még a forrásokat közös és saját, közvetlen, közvetett, távoli s közeliekre osztani. Lsd. Virozsil: Jus Nat. Priv. I. 237. l. Csacskó: Természetjog. 145. l.

35. §.

A bölcseleti jog főforrása a józan ész; mert e tudomány feladása a külső szabadság általános szabályait, a társadalmi öszlét alapfeltételeit elönkbe állitani; azok pedig az embernek csak felsőbb erkölcsi természetén gyökerezhetnek, mert érzékisége nem a szellemi szabadság, hanem a physikai szükség törvényeinek uralma alatt van; — az emberiség erkölcsi lényegének alapelveit, annak végrendeltetését, a társadalomnak nélkülözhetetlenségét, és az abból folyó jogeszmét továbbá, nem a tapasztalásból, mely azt mutatja mi tettleg történt, nem pedig minek az erkölcsi-világ szabályai szerint történnie kellene, hanem egyedül a józan észből, az emberiség eme legfensőbb szellemi tehetségéből, mely általános elvekre, eszmékre emelkedve, ismereteinknek egységét, öszhangot tulajdonit, származtathatni; — minélfogva az észt az emberiség főtörvényhozójának, a jog és kötelezettségek főforrásának méltán állithatjuk.

1. Már de Groot kijelenté: „Jus naturale est dictamen rectae rationis" L. I. c. 1. §. 10. Puffendorf, Locke és Thomasius az észleges irány még határozottabb védnökei valának, Kant által pedig tökéletes uralomra emelkedett.
2. Midőn a bölcseleti jog alkalmazott részében az élet viszonyai vétetnek tekintetbe, a tapasztalás nyújtja a szükséges anyagot, melyre az ész által megismert elvek alkalmaztatnak, a nélkül azonban hogy a jogosság vagy jogtalanság kérdésének eldöntése a tapasztalásból meritetnék. Droste-Hülshoff: Naturrecht 18. l.
3. Kik az emberi természetet általában állitják a bölcseleti jog forrásának, kéntelenek azt végelemzésben az ember észszeres természetére szoritani,

mert mint Rotteck mondja: „In der Natur des Menschen, sowie die Erfahrung sie uns zeigt, liegt gleichmäszig Unverstand und Bosheit, wie Weisheit und Güte, will man also aus der Natur des Menschen das Recht ableiten, so darf man nur seine höhere oder rein vernünftige Natur darunter verstehen." Staatslexicon XI. 200. l.

4. Mig az irók többsége a gyakorlati észt (1. §.) mondja tudományunk forrásának, Rotteck a jogtörvényeket az elméletiből származtatja, mivel azok elméleti szabályok, melyek a jogot mint a társadalmi rend eszményét felállitják ugyan, de nem létesitik; hogy életbe lépjenek szentesitetniök kell, mi részint az erkölcsi törvény, részint kényszer által történik. VR. I. 43. l. Lsd. ellenben Baroli: Diritto nat. I. 4. l. Csacskó: Természetjog 69. l.

5. Azon ellenvetésre, miszerint az ész által szerzett ismeretek csak alanyiak, alaposan jegyzé meg Zöpfl, hogy az igazság megismerésének más módja mint az alanyi, az emberiségre nézve nem létezik, mert nem az emberiség elvontan, hanem csak az egyes ember mint egyén gondolkodik, felfogása tehát mindig egyéni, alanyi. Staatsrecht. 36. l.

36. §.

A mellékforrásokhoz tartoznak az emberi ösztönök, mint megannyi természetünkben gyökerező hajlamok, melyek rendeltetésünk és kötelességeink könnyebb teljesitésére kalauzolnak, az ész felsőbbsége alatt, annak kutatásait elősegitik, és több főfontosságú kötelezettségek istápjául szolgálnak; vezérlete nélkül azonban vágyaink féktelenségénél fogva, tévútakra, a társadalmi rend nem csekély felzavarásával vezetnének.

1. Az ösztönöket alsóbb és felsőbbekre osztják; főtekintetüek a jogtanban az önfentartás, védelmezés, nőszülés, társadalom, szabadság, szülei szeretet ösztönei. — Érdekesen tárgyalja azokat Friesz: Neue od. anthropolog. Kritik der Vernunft. Heidelb. 1831. III. 61. — 84. l.

2. Az ösztönökre a régi stoicusok után már a romai jogászok alapiták a természeti jogot; ujabb időkben követték őket Böckler, Köhler, Schmausz, Beckmann, Müller Fridrik Agost, Klaproth, az angol, skót és francia sensualisták; legújabban Novarro: Etudes legislatives. Paris 1836. 27. l. — Schleiermacher kisérlete a skót bölcselők és német észjogi iskolák közvetitésére viszhangra nem talált. Schott: Dissert. Juris Nat. I. köt. 288. l. és Virozsil: Jus Nat. Priv. I. 239. l.

3. Az ész felsőbbsége nélkül az ösztönök uralma a physikai erő túlsulyára vezetne; jól mondá tehát de Groot, ki az ösztönöket is az észjognak, de mellék forrásai közé sorozá: „Quia prima naturae commendent nos quidem rectae rationi, sed ipsa recta ratio carior nobis

esse debet, quam illa sint, a quibus ad hanc venerimus." Lsd azon kivül Hegel: Philos des Rechts. 17—20. §.

37. §.

A jogérzelem, melynek sugallatánál fogva az ember az igazság iránti részvétre, annak helyeslésére, viszont a jogtalanság kárhoztatására késztetve érzi magát, az ész müködéseit a jogosság meghatározásában tetemesen mozditja elő, de mivel egyrészt a még kellő öntudatra nem emelkedett észnek szüleménye, más részt homályos, eléggé nem indokolt érzületet rendszeres felfogás alapjául el nem fogadhatni, az észjog mellékforrásai közé sorolható, főforrásának azonban nem tekinthető.

1. A jogérzelemre alapitják a természeti jogot Shaftesbury, Hutcheson, Smith Ádám, Crusius, Jacobi, Fischer, bazeli tanár, legujabban Puchta. Lsd. Fischer: Stand des Naturrechts Basel, 1838. Warnkönig: Gegenw. Aufgabe. der Rechtsphilos. Tüb. Zeits. f. Staatsw. 1851. II. füzet.
2. A jogérzelmet előbb képezett itéleteink folyományának tartja Fischer Fer. Naturrecht 51—53. §.
3. Hogy a jogérzelmet főforrásnak nem tekinthetni, mivel az a világos tudományos ismeret kellékeivel nem bir, alig szenvedhet kétséget: — „Mit dem einfachen Hausmittel auf das Gefühl das zu stellen was die und zwar mehrtausendjährige Arbeit der Vernunft und ihres Verstandes ist, ist freilich alle die Mühe der von dem denkenden Begriffe geleiteten Vernunfteinsicht und Erkentnisz erspart" Hegel: Philos. des Rechts 11. l.

38. §.

Végre a nemzetek jogintézeteiben, névszerint a szokásjogban, mint a népbölcselet kifolyásában, nyilvánuló elvek, mivel az általánosság s szükség ismérvét leginkább bizonyitják, a józan ész kutatásait könnyítik, a jog és jogtalanság iránti itélet megalapitásában segédforrásul szolgálnak.

1. A népek nemzeti egyéniségeik mellett, az emberiség általános jellemével birnak, és ennél fogva intézeteikben nagyobb kisebb mértékben az emberiség eszméjén gyökerező szabályokra akadunk „mert ide alkalmazhatók Kant szavai: „Verlangt ihr denn das ein Erkentnisz, welches alle Menschen angeht, den gemeinen Verstand übersteigen, und euch nur von Philosophen entdeckt werden solle." Kritik der rein. Vernunft. (Hartensteini kiadás.) 619. l.
2. Hogy a népek jogintézeteiből önállólag nem merithetni az észjog igazsá-

gait, a következő §-ból bővebben ki fog tünni: — érzé azt már de Groot midőn állítá: „Si non certissima fide certe probabiliter admodum iuris naturalis esse colligitur id, quod apud omnes gentes, aut moratiores omnes tale esse creditur" L. I. c I. §. 11.

3. A nemzetek jogintézetei segédforrási minősége körül alaposan mondja Tex: „Multum profecto interest nostra animadvertere, quid tamquam naturae congruum singuli probaverint, quomodo legibus suis illud potissimum ius sancire tentaverint, quod naturae ipsis praesertim congruum videretur. Sic Juris constituti historia, egregie potest valere ad indaganda iuris naturalis placita." Enc. Jurisprud. 221. l. Lsd. azonkivül: Rotteck: Staatslexicon XI. 213. l.

39. §.

Nem lehet azonban a bölcseleti jognak az elveit a nemzetek **tételes** jogintézeteiből, a múltnak **hagyományaiból**, mint főforrásukból származtatni, mert azok nem mindenkor a nép jogérzelmének tiszta kifolyásai, hanem gyakran az önkény, az erőhatalom és jogbitorlásnak eredményei, melyek egyének, vagy várnák érdekében a nép véleményének elnyomásával léptettek életbe, és utóbb évek hosszú során át büntetőtörvények által szentesitve, az élet minden rétegeit áthatva, a jogfejlődés természetes következményeinek látszottak; söt még a szokások is, némelykor nemzeti, vallási előitéletek, a mult nemzedékek hibás felfogásainak szüleményei, melyeknek igazsága vagy jogtalansága fölött, csak magasabb észelvekből itélhetni.

1. A jog történeti fejlődésében keresi annak alapelveit a történeti jogiskola, mely ellentétben az észleges iránynyal a mult század vége felé támadt; előbajnokai Burke és Hugo Gusztáv valának, főnökei Némethonban: Savigny, Göschen, Eichorn, Franciaországban: Giraud, Laboulaye. — Ezen iskolától eltérő szellemben iparkodik Haller is tételeit a múlt eseményeiből igazolni. „Restauration der Staatswissenschaften" czímű hires munkájában. (172. §.)

2. A kik a múltból kivánják a jog s igazság ismérveit meriteni, kéntelenek a rabszolgaságot, kinvallatást, bübájosok pöreit, várnák rendszerét, hajótörési jogot, lelkiismeret szabadságának elnyomását stb. javallani, vagy más a történeti tényektől független jogelveket elismerni. „Tum vero stultissimum illud existimare, omnia iusta esse, quae scita sunt in populorum institutis ant legibus." mondá már Cicero De Legib. I. 15. és tagadhatatlan Hepp állitásának igazsága: „Das positiv unvernünftige mag es seine Erklärung in den besondern Ansichten des Volkes, in den Sitten, in der Religion, in der Politik und andern empirischen Umstän-

den finden, ist und bleibt vor der Vernunft doch Unvernunft" Krit. Darst. der Strafrechtstheor. Heidelb. 1829. 127. l.

3. Nem vonjuk kétségbe a történeti jogkutatások érdemét, de a jogtudomány összes feladását ki nem meritik. „La iurisprudence n'a pas comme Janus le visage tourné en arrière. Elle marche, elle regarde en avant. La scission du passé et de l' avenir est accomplie. Ce n'est pas en remuant des cendres mortes, que nous trouverons le symbole des progrès, qui restent a faire. C'est dans le coeur, c'est dans la raison de l'homme, c'est dans son état présent, q'uil faut le chercher." Belime: Philos. du droit I. §. 246. l.

40. §.

Az érintett hiányokat a népek jogintézeteinek összehasonlitása által sem pótolhatni; mert az, hogy általános legyen, minden jogintézmények tökéletes ismeretét tételezné fel; más részről azon hibás elven sarkallik, mintha az emberiség a jogélet tökélyének tetőpontját már elérte volna, végre a jogintézetek különbségénél fogva, melyet nem csak külön népeknél, hanem ugyanazon egy nemzetnél jogfejlődése külön szakaiban tapasztalhatni, az eltérő nézetek megitélésére vezérfonalat nem nyújthat, és igy általánosságra nem emelkedhetik.

1. Az összehasonlitó jogtudomány a jogbölcselet felvilágositására szolgáló adatok bő tárháza, azt azonban nem pótolja. Röder: Naturrecht. 5. l.

2. A jogintézetek összehasonlitására alapitják a közönséges államjogot Wippermann: Natur des Staates. Götting 1841. és Bluntschli: Allgemeines Staatsrecht. München. 1851.

41. §.

A szellemi és érzéki világ szoros kapcsolata és összefüggése daczára, azokat azonositani, az általános természettörvényekből a bölcseleti jog igazságait származtatni nem lehet, mert a physikai természetben a szükség, a szellemiben a szabadság uralg; a világegyetemnek öszhanga örökös változhatatlan, törvényei ellentállhatatlanok, egy részt még ismeretlenek, felderitésök hosszas tudományos fürkészetek gyümölcse; az erkölcsi világban az egyes ember annak rendjével ellenkező tevékenységet fejthet ki, szabadságával visszaélve önméltósága, mások szabadságköre ellen vèthet; őtet tehát kizárólag önbelátásán alapuló, minden józan eszü által felfogható észtörvények, s azok kellő szentesitése által, tarthatni az erkölcsiség és igazság ösvényén.

1. A két természet azonitásán alapszik a természetbölcselők, névszerint Schelling, Wagner, Troxler, Nibler stb. rendszere. (158. §.)
2. Tagadhatatlan, hogy a világegyetem szervezete, az emberi testalkat, és a jogélet viszonyai között némi hasonlatosságot találhatni, de innen jogérvényes következményeket nem vonhatni.
3. Ezen különbséget jellemzi Hegel midőn mondja: „In der Natur ist die höchste Wahrheit dasz ein Gesetz überhaupt ist; in den Gesetzen des Rechts gilt die Sache nicht, weil sie ist, sondern jeder fordert, sie solle seinem eigenen Kriterium entsprechen. Hier ist also ein Widerstreit möglich dessen was ist, und dessen was seyn soll, des an und für sich seyenden Rechts, welches unverändert bleibt, und der Willkürlichkeit der Bestimmung dessen, was als Rechts gelten solle. Solche Trennung und solcher Kampf findet sich nur auf den Boden des Geistes." Philos. des Rechts 8. l.

42. §.

Végre vallási kinyilatkoztatásra sem lehet a bölcseleti jog elveit alapitani, habár a társadalmi ügyek legszorosabb összeköttetése a vallásiakkal, főleg az emberiség őskorában minden kételyen felül áll; mert mi a jogbölcsészetben a szabadság általános egyetemes szabályait keressük, melyek az összes emberiségre nézve azonosok, vallási különbségektől nem függnek; a mi pedig különösen a keresztény vallást illeti, az észjogi elvek nagy része ugyan a keresztény nevelés szülte érzeményekben találja főistápját, társas életünk legszentebb viszonyai annak a tanain alapulnak, de ezen vallás elvei Krisztus nyilt kijelentésénél fogva, az erkölcsiség és erényre vonatkozván, külső közegekkel létesitendő jog s államszervezet forrásai nem lehetnek.

1. A természeti jog első tudományos müvelői Oldendorp, Winkler, Hemming a tiz parancsolatban keresék annak alapját; a Noachidák parancsait Selden, a sz. irást és sz. atyák iratait Desing Schwarz tekinték főforrásának; újabb időkben hasonló elvekre akadunk a hittani iskola követőinél, a történeti elvek nagyobb kisebb mértékbeni alkalmazásával, ide tartoznak: Stahl, Löwenstein herczeg, Lauer, Ballanche, Bonald, Maistre stb, iratai. (178. 179. §.)
2. Kinyilatkoztatott tanokból tételes isteni, de semmi esetre bölcseleti jogot nem származtathatni „Quod traditione voluntatis divinae non autem ratione sciri potest, est ius divinum positivum; atque ita hactenus doceri suevit, unde cur aliter docendum sit non video" mondá a nagy Leibnitz; — Roys jézsuita pedig: „Quae cum ita sint, nemo inficias iverit, sola

ratione naturali duce iuris nat. praecepta intelligi posse, et mirari licet non iniuria eos, qui ea unice ex revelatione divina repetunt. — — — — Non enim agitur hic de legibus divinis positivis, neque de iis, quae hominem supra naturam evehant, sed agitur de praeceptis naturalibus, de praeceptis quae ad finem et beatitatem purae naturae convenientem dirigant." Ethica et Jus Naturae, Viennae 1755. 71. l.

43. §.

Segédtanoknak nevezzük azon ismereteket, melyek az észjog tudományos müvelését elősegitik, elveinek világosabb felfogására, könnyebb alkalmazására vezetnek.

Baroli a segédtanokat közvetlen, közvetettek, alaki és anyagiakra osztja. Diritto nat. I. 29. l.

44. §.

Az észjog segédtanaihoz a bölcseleti tudományok közől, leginkább az ész és erkölcstan tartozik; amaz mivel az okoskodásnak, melyen az észjog tételei alapulnak, szabályait adja elő; ez mert az erkölcsi természet alapelveit, a belső szabadság törvényeit fejtegeti, és igy a külszabadság körére is, fényt derit.

45. §.

Nem csekélyebb befolyással van az embertan, névszerint a lélektan, minthogy a bölcseleti jogtan tárgyait emberi cselekvények képezvén, tanai az emberi természet ismeretén gyökereznek.

46. §.

A jogtudományi segédszerek sorában a jogtörténet, tételes jogtan, de főleg az összehasonlitó jogtudomány emlitendő; mert azok mint a nemzetek jogvéleményei és jogérzelmének, habár gyakrabban elhomályosult visztükrözetei, az észjog elveinek alkalmazására, a nézetek gyakorlati következményeire világosságot árasztanak, és ilyképen a bölcseleti jognak tanulmányait gyümölcsözőbbé teszik.

1. Főnyomosságú e tekintetben a római jog, névszerint a digesták, melyekben az ész elveinek alkalmazását az élet változatos viszonyaira szemléljük; úgy hogy Leibnitz méltán mondhatá: „Nec uspiam iuris naturalis praeclare exculti uberiora vestigia deprehendas. Et ubi ab eo recessum est. . . . . ipsae consequentiae ex nova hypothesi aeternis rectae

rationis dictaminibus additae, mirabili ingenio, nec minore firmitate deducuntur“ (Ed. Dutens. IV. 3. 267. l.) Puffendorf pedig: „Quidquid romanae iurisprudentiae superest, iuri naturali plurimum lucis attulisse.“ Jur. Nat. 2. §.

2. Nyomos felvilágositásokat nyújtanak főkép a bölcseleti elveken nyugvó újabb rendszeres alkotmányok, polgári büntetőtörvények, melyekről lsd. Encyclopaediám 300—304. §§.

3. A nemzetek jogának bölcseleti ismeretét tetemesen segiti elő a népek szerződései s szokásainak alapos tárgyalása; — az ide tartozó történeti és ágazati munkák czimeit lsd. Encyclopaediám 203. §.

47. §.

A politikai tudományok, melyek az államczélok minél tökéletesebb létesitésére irányozvák, az államjog tanaival oly szoros kapcsolatban vannak, miként némely intézkedések jogi és politikai oldalait alig választhatni el egymástól; úgyszintén a történeti államtudományok, melyek az álladalmi élet múltját és jelenét tüntetik előnkbe, a bölcseleti közjognak kellő felfogását tetemesen könnyitik.

Az alkotmányok, büntetőjog, igazságszolgáltatás stb. kérdéseiben a jogi és politikai szempontok legszorosabb összefüggésben vannak.

48. §.

A történeti tudományok közől, az államtörténeten kivül (47. §.) az emberiség műveltségi fejlődése és társadalmi viszonyainak előadása, a jog elméleti tételeit a múlt példái által termékenyiti, az emberi cselekvények irányát, rugóit előnkbe tünteti, és ekként az észjog gyümölcsöző tárgyalására érdekes adatokat nyújt.

A régiebb irók közől elismerék azt Thomasius és Huber. Legujabban Fallatia miveletlenebb népek történetéből meritett adatokkal érdekesen világositá fel a nemzetjognak zsengéit. Keime des Völkerrechts bei wilden u. halbwilden Stämmen. Zeits. für d. ges. Staatsw. Tüb. 1850. I. 151—242. l.

49. §.

Végre ide számithatók az irodalmi segédszerek, névszerint azon szoros viszonynál fogva, melyben az észjog a bölcselettel, jog és államtudományokkal van, mind azoknak mind saját irodalmi története s könyvészete, mert azok a kutatások és vizsgálatok folyamát tüntetvén előnkbe, az irodalom termékeivel megismertet-

nek, és ez által a tudomány müvelésében követendő ösvényen legbiztosabb kalauzul szolgálnak.

1. Az észjog történetét és irodalmát a VI. VII. fejezetben külön fogjuk tárgyalni.

2. A bölcselkedés történetére nézve Ritter, Reinhold, Friesz, Sztanke általános munkáin kivül, az újabb időkre vonatkozólag Biederman, Michelet, Chalybäus, Fichte, Buhle iratai ajánlhatók. A bölcseleti könyvészetet adja: Ersch: Litteratur der Philologie, Philos. u: Pädagogik. 2. kiad. Leipz. 1822.

3. A jog és államtudományi könyvészetről lsd. Encyclopaediám 309. §.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Észjogtan haszna, módszere.

50. §.

Az észjogtan müvelésének haszna tárgyaiból, feladványából világos; mert az észjog a társadalmi élet általános, szükséges feltételeinek megalapitásával s kifejtésével foglalkodván, a jogtudománynak a kor és viszonyok körülményeitől független belbecset, egyetemességet, egységet, állandóságot tulajdonít; az emberi méltóság és igazság örök elveinek kimutatása által, azoknak tiszteletét öregbiti, a jog és jogtalanság körüli nézeteket fölvilágositja, a jogérzelmet szilárditja; a jogosság eszményének felállitásával a haladás, elavult intézmények törvény- és okszerű átidomitásának irányát kitüzi, és tanai általánositása által a közvélemény alakitására hatván, világtörténeti tényezővé emelkedik, nemünk sorsára döntő befolyást gyakorol.

1. Az észjog hasznát részint hittanárok, kik a kinyilatkoztatott erkölcstan, részint történeti jogászok, kik törvényeik tekintélyét, részint álpolitikusok, kik az álladalmak nyugalmát féltették, vették kétségbe; aggályaik alaptalansága már az eddig mondottakból is világos, alantabb még bővebben ki fog tünni. Zeiller: Nat. Privatr. 34. l.

2. „Eine blosz empirische Rechtslehre ist wie der hölzerne Kopf in Phädrus Fabel, ein Kopf der schön seyn mag, nur Schade! dasz er kein Gehirn

hat.“ Kant: Rechtslehre (Hartensteinféle kiadás) V. 30 l. — „Caeca mihi videtur ac lumine suo destituta iurisprudentia, quae a iusti iniustique notionibus explicandis, et diligenter ponderandis abstineat; coecus etiam et fere superstitiosus in iis, qui ius naturae vilipendunt, iurisprudentiae amor, atque admiratio. Nam si ius omne aut solis principum magistratuumque imperiis formetur, aut nescio, quo naturae stimulo plantarum lapidumque more oriatur; ut nihil in eo necessarium, nihil commune omnibus gentibus ac populis, nihil firmum ac stabile videatur — — — — — vix dignum totius vitae studio putaverim.“ Wenck; Oratio de usu iuris nat. 10, 11. l.

3. A jog melletti buzgalom csak örök igazságának elismeréséből sarjadzik, a hol az hiányzik, hol erős közvéleménynyé izmosult jogérzelem nem istápolja a tételes jogintézeteket, ott elhal a jog iránti tisztelet, ott ingadoz az összes jogállapot, erötlenekké válnak a legszentebb irott törvények. „Mag auch kein Richter seinen Arm leihen können gegen den Miszbrauch der öffentlichen Gewalt, noch auch wie oft in alten Staaten ein Priester oder Censor; nur selten wird der verdorbene Wille sein, der sich ungescheut über die Brandmarke der sittlichen Beurtheilung hinaussetzt“ Schmitthenner: Zwölf Bücher. III. 13, l. Eötvös. A XIX sz. eszméi 9. 10. l. Haller: Restaur. der Staatw. I. 413. l.

4. Korunk egész története nyilt tanúbizonysága a jogbölcseleti elvek befolyásának., népmeggyőződésekké válván átidomiták társadalmi szerkezetünk majdnem minden részeit, és alig létezik viszony, melyben hatásuk nyomaira nem akadnánk, alapos ismeretök tehát főleg napjainkban nélkülözhetetlen. „Seine Vernunft musz den Menschen im Rechte entgegenkommen, er musz also die Vernünftigkeit des Rechts betrachten, und diesz ist die Sache unserer Wissenschaft, im Gegensatz der positiven Jurisprudenz, die es oft nur mit Wiedersprüchen zu thun hat. Die gegenwärtige Welt hat dazu noch ein dringenderes Bedürfnisz, denn vor alten Zeiten war noch Achtung und Ehrfurcht vor dem bestehenden Gesetze da; jezt hat die Bildung der Zeit eine andere Wendung genommen, und der Gedanke hat sich an die Spitze alles dessen gestellt, was gelten soll. Theorien stellen sich dem Daseyenden gegenüber, und wollen alle an sich, und für sich richtig und nothwendig erscheinen. Nunmehr wird es specielleres Bedürfnisz, die Gedanken des Rechts zu erkennen und begreifen.“ Hegel: Philos. d. Rechts 8. 9. l. — „Wollen die Leitenden wie die Geleiteten nicht dem Eigensinne verjährter Vorurtheile, oder der Anarchie wilder Gelüste anheimfallen, so bedürfen sie beide der klaren Erkenntnisz des Zieles, welches zu erreichen der Menschheit und dem Staate obliegt, der Staatsidee.“ Fichte: Phil. Lehr. v. Rechte 1. l. Lsd. Rotteck: VR. I. 91. 92. l.

51. §.

Haszna azonban még szembetünőbbé lesz, ha tudományunk hatását a jog képezésére és alkalmazására vesszük tekintetbe. Mi a jogképezést illeti, a törvényhozó nem merítheti intézkedéseinek alapelveit más forrásokból, mint az örökös jog igazságaiból; ezeket tükrözik vissza a népek szokásaiban, ezek szolgálnak a birónak vezérfonalul észszerű törvényszéki gyakorlat honositásában, a jogtudósnak véleményei fejtegetései megalapitásában, ezek mindenkor, de főleg korunkban a jogfejlődés alkotó elemei sorába tartoztak.

1. A bölcseleti elveken nyugvó ujabb törvénykönyvek tanulmánya, szükségkép tételezi fel az észjognak ismeretét.
2. Minden törvényszéki gyakorlatnak kezdete volt, a felmerült kérdéseket törvény hiányában valaha legelőször kellett eldönteni, az pedig csak természeti jogelvek szerint történhetett.
3. A római jogászok iratainak, a természeti jogelvek következetes kifejtése szerzé meg azon általános becset, melynél fogva napjainkban is az alapos jogtudománynak valóságos kincsaknáinak tekintetnek; de itt is az aranynak elkülönzése a salakoktól, az észjogi elvek ismeretét teszi szükségessé. (46. §. 1.)

52. §.

A magánjog körében kitünik az észjog haszna a homályos törvények magyarázatában, a törvények hézagai s hiányainak pótlásában; mert a törvények szellemének, a törvényhozó az igazságra irányzott akaratjának kellő felfogására, a jog lényege és alapelveinek ismerete szükséges; a tételes jogforrásokban el nem döntött kérdéseket pedig a biró, ha csak az igazságszolgáltatást teljesen megakasztani nem akarná, csupán a természeti jogelvek segitségével határozhatja el.

1. Habár a birónak a törvény ellen, ha azt igazságtalannak tartaná is, itélni nem szabad, minthogy ellenkezőleg az önkény s részrehajlóság tág kapúja nyilnék, fenmarad mégis az észjog használata a megérintett esetekben. Rotteck: VR. I. 89. l. Belime: Philos. du droit. I. 160. l.
2. Minden ügyet magában foglaló és eldöntő törvénykönyv az álmak országába tartozik; a legtökéletesebb törvényhozás mellett is leendenek esetek, melyekben még a joghasonlatosság sem nyújthat biztos vezérfonalat. Zeiller: Nat. Privatr. 40. l.

Az észjog segédforrási minőségét elismerik a népek törvényhozása i „Omnes populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio partim communi omnium hominum iure utuntur“ fr. 9. D. de iust. et iure

Az ausztriai törvénykönyv 7. §. nyilt szavakkal a természeti jogigazságokra utal, és a franczia Code szerkesztői ezen törvénykönyv indokolásában hasonlólag ily szellemben nyilatkoznak: „Les juges doivent se determiner par les régles de l'equité, qui consistent dans les maximes du droit naturel, de iustice universelle et de raison.“ Motifs du Code Civ. Franc. II. 46. l. Tex: Enc. Jurispr. 227. l.

53. §.

Az államjogban az észjogi elvek ismeretének szüksége még világosabb; hol tételes alkotmányos intézkedések hiányoznak, ott az államhatalom jogköre, egyedül az álladalom észszerü czélja, a polgárok természeti jogai által korlátoltatik; alkotmányos államokban, a főhatalom szervezése, a politikai tényezők jogköre, a nép befolyása körül történhetnek intézkedések, de az alkotmányos hatalmak összegének határai egyes statuspolgárok irányában, ismét csak az észből határozhatók meg, főleg ha iránytuk kételyek vagy surlódások támadnának.

1. Az észszeres államjogi elvek szüksége korunkban, minekutána nem csak a tudományban, hanem az életben is az álladalom észszeres felfogása általánossá vált, és történeti jogain kivül, az államhatalom mind azokat is igénybe veszi, melyek az álladalom fogalmából folynak, kétségkivüli. Schmitthenner: Zwölf Bücher v. Staat. III. 9. l.

2. Haller a fejedelmek és uralkodó testületek hatalmának korlátát egyedül a természeti jogban keresi. Restauration der Staatswissensch. I 392—398. II. 217. 378. l. Nyomosságát, tekintélyét elismerék régente és napjainkban; nevezetesek e tekintetben I. Rudolf német császár szavai: „Nos licet in excellenti specula regiae dignitatis super leges et iura simus positi, legis tamen naturae praeceptis, caput nostrum sincere submittimus“ Verbőczy Hk. II. 3. cz. a király és ország törvényhozó hatalmát, csak „salvo divino naturalique iure“ gyakorolhatónak mondá, és hogy ujabb példát idézzek, az 1848 évi franczia alkotmány 3. cz. nyiltan kijelenté: „La republique francaise reconnait des droits et des devoir anterieurs et superieurs aux lois positives“

54. §.

A kormányjog egyes részeire nézve az egyház és álladalom közötti jogviszony, minthogy e társulatok saját körükben egymástól függetlenek, csak a természeti igazság szerint állapittathatik meg; a büntető hatalomnak pedig alapja, czélja, a büntetések mérléke, a beszámitás elmélete, kizárólag az észjogból származtathatik.

1 Hová vezetett az államjogi elvek ösmeretlensége, a pápa és császár közti harczok korában, az akkori vitairatokból Goldastus gyüjteményében tanulhatni.

2. A büntetőtörvénykezés átalakitása, az emberiség követelményeinek méltánylása, és azon borzasztó visszaélések megszüntetése, melyek a mult századok büntető eljárását elundokiták, a tisztább jogelveknek, a jogbölcseleti tanoknak általánosabb elterjedésének üdvös következményei.

55. §.

A nemzetek jogviszonyai közös törvényhozás hiányában, nagyobb részt az ész elvein alapulnak; a kötött szerződések csak részletesek, a szokások hiányosak, kiképezésök kiegészitésökre a természeti jogigazságok ismerete nélkülözhetetlen; végre a jogok sikeresitése harcz által történvén, annak habár tökéletlen szabályait ismét csak az észből merithetni.

1. A nemzetek közötti jogviszonyok bizonytalansága legtöbbnyire az önösség tulsúlyából ered, melyet egyedül a jogelvek általánositása által megszilárdult közvélemény útján, leküzdhetni. Lsd. „Nemzetek semlegességi viszonyai" czimü értekezésemet. Új magyar museum II. év. IV. füzetében.

2. A természeti jogelvek nyomosságát a nemzetek közviszonyaiban elismerék Europa s Amerika statusférfiai, azokra vonatkozólag állitá Dánia hires statusministere gróf Bernstoff: „Le droit des gens est inalterable, ses principes ne dependent pas des circonstances." Martens: Erzähl. merkwürd. Fälle des neuer. Europ. Völkerr. Gött. 1809. I. 321. l.

56. §.

Mivel továbbá a magán és állami észjog a belügyi, a nemzetek joga pedig a külügyi politikával legszorosabb kapcsolatban van, az észjog müvelése ezen tudományokra is üdvös hatással volt és van, mit irodalmi történetök kétség kivül helyez, minthogy tanúsága szerint, csak az észjogi elvek kellő kifejtése után, indult nagyobb virágzásnak tudományos müvelésök.

A jog és erkölcsiség elveit megvető politikának elméleti előképét rajzolá Machiavelli, gyakorlati példáit a történet több véres lapja mutatja.

57. §.

Az eddig mondottakból világosan kitünik, miszerint az észjog ismerete, mind azoknak, kik a megérintett tudományokkal vagy ezek alkalmazásával foglalkodnak, tehát a jogtudósok és államférfiak minden osztályainak feltétlenül szükséges.

3*

1. Már a XVII. században Seckendorf az észjogot az államférfiak alaptudományának tekintette. Hinrichs: Geschichte des Natur- und Völkerrechts. II. 226. l.

2. Ez oknál fogva méltán serkenté Wenck a jogászokat az észjog művelésére mondván: „Etiam atque etiam admonendi mihi estis commilitones carissimi, ut qui liberalium studiorum vere amantes, non quotidiani tantum victus cupidi, qui iusti legum vindices, non asseclae superstitiosi, qui verae doctrinae ad posteros propagatores, non rabulae et leguleji esse velitis, ea in philosophiae castris stipendia mereamini, quae idoneum Themidis satellitem ornent atque deceant." Oratio de usu Juris. Nat. 19. l.

58. §.

Mivel továbbá a bölcseleti jog, az emberiség végrendeltetésére oly lényeges hatású jog és államviszonyok észszeres megalapításával foglalkodik, a múlt és jelen eseményeinek erkölcsi megitélésére biztos kalauzul szolgál, tanulmánya minden nemünk nagy érdekeit átkaroló emberre nézve, nagy fontosságú.

Hogy az észjog főleg a lelkiismeret és társadalmi viszonyok kérdéseivel foglalkodó lelkészekre nézve nagy érdekű, bizonyitja: Schaumann: Wissensch. d. NR. 63. 64. l. Virozsil: J. N. P. I. 233. l.

59. §.

A mondottak után nem nehéz az észjogtan haszna ellen felhozatni szokott nehezségek czáfolatába bocsájtkozni; nevezetesen azoknak okoskodásaira, kik fölöslegesnek hirdetik az észjogot, mivel a tételes jog kimeritőleg szabályozza az élet minden viszonyait, vagy kik jogtörténeti kutatások, összehasonlitások által kivánnák pótolni a bölcseleti jogelvek alapos tudományát, feleletünk már fenebbi elmélkedéseinkben foglaltatik. (51—55. §§.)

1. Midőn a polgári élet rendes viszonyai megingattatnak, a tételes jog százados tekintélye, habár csak perczekre elhomályosul, akkor csak az ész szava, és az ember belső érzületében viszhangra találó jogelvek, fékezhetik a szenvedélyek túlcsapongó árjait.

2. Azoknak, kik az ész isteni adományát, melynek ócsárlását Zachariae az öngyilkosság hajlamához hasonlitá, (Vierzig Bücher I. 428. l.) elégtelennek állitják, a társadalmi élet feltételeinek megalapitására, Cicer óval mondhatjuk; „Quid est autem non dicam in homine, sed in omni coelo atque terra ratione divinius" De Leg. I. 16. továbbá: „Quibus enim ratio a natura data est, iisdem etiam recta ratio data est, ergo lex, quae est ratio in iubendo et vetando." De Legib. I. 12. — Aquinoi Sz. Tamás (Regim. Princ. I. 6.) az isteni jogot kinyilatkoztatott és természetire osztá, elismervén hogy az ész szava az isten szava; hasonló felfo-

gásra találunk Gratiánnál c. 1. D. I. és Roys jezsuita teljes joggal az észre nézve mondá: „Neque ad sapientiam suam, neque ad felicitatem hominis accomodate Deus egisset, si eum naturali isthoc praesidio destituisset" Ethica et Jus. Nat. 71. l.

60. §.

Az irók véleményei egyes tárgyak iránti szétágazásából meritett ellenvetés, az észjog hasznát meg nem ingathatja, mert az az egyéni felfogások természetünkben gyökerező különbségéből veszi magyarázatát, és tételes tudományokban sem hiányzik, mint a vallások ágazatai és törvények értelme fölötti viták bizonyitják. A mi az észjogi elvek állitólag káros és veszélyes befolyását illeti, az egyáltalában nem áll, mert az igazság nem lehet veszélyes; mi annak világitó szövétnekénél elenyészik, életerővel nem bir, áltanok ellen pedig, épen az alapos tudomány szolgál óvszerül, és egyesek visszaélései meg nem szüntethetik az okszerű alkalmazásnak üdvös hatását.

1. Ha mind azt haszontalannak, valótlannak mondanók, mi fölött az emberek véleményei szétágaznak, nem volna többé igazság, melyet annak elismerni lehetne; és a tapasztalás tanúsága szerint épen a gyakorlati jogelvek alkalmazásában a legeltérőbb vélemények egyesülését szemléljük: „Allein bei aller Mishelligkeit — — — — ist nicht zu vergessen, dasz wohlgesinnte Männer in der praktischen Philosophie niemals durch so tief begründete Streitigkeiten getrennt werden, als bei theoretischen Gegenständen." Herbart: Analyt. Bel. des Naturr. XV. l. Egyébiránt e tárgyra vonatkozólag jól mondá Wenck: „Si quis nos prohibeat, quominus aeternas iusti ac iniusti leges anquiramus, et e ratione derivemus, quarum ope omnes omnium populorum leges ex parte saltem examinemus, idem artifices ac philosophos de pulchri notione vetet quaerere, fuere enim homines hodieque sunt, quibus nigra ac tetra africanae mulieris facies, pulchrior Venere medicea videatur." Oratio de usu iuris. nat. 73. l.
2. Az észjog egyes tételei, mint a jog főelvének folyományai, annyiban alaposak, mennyiben abból okoskodás utján leszármaztathatók; mi a körülmények bonyodalmainál fogva, nem mindenkor oly könnyen és világosan történhetvén, ebből is a nézetek nem csekély különbsége ered. Az észjogban vannak tehát egyes bizonytalanságok, de a tételes jogban, hol minden rendeletnek önálló ereje és érvénye van, annál többek az ellentétek. Rotteck: VR. I. 60. 61. l.
3. Ha a visszaélésekből meritenők az intézetek becse fölötti itéletünket, akkor az atyai hatalmat, mely Romában gyermekölésre, a házasulatot, mely keleten a nők rabszolgaságára, a vallási buzgóságot, mely annyi vérontásra vezetett stb. hasonlólag kellene kárhoztatnunk.

61. §.

A kik végre azt, mi a természeten gyökerezik, minden oktatás és tudományos tárgyalás nélkül felfoghatónak, és azért az észjog rendszeres tárgyalását fölöslegesnek mondják, a népszerü fogalmak és tudományos alaposság, az egyszerü alapelvek és azoknak a társadalmi élet bonyodalmas viszonyaira való alkalmazása közötti különbséget, nem veszik tekintetbe.

1. Ezen ellenvetésre jegyzé meg Hegel: „Jeder Mensch hat Finger, kann Pinsel und Farben haben, darum aber ist er noch kein Mahler. Ebenso ist es mit dem Denken. Der Gedanke des Rechts ist nicht etwas, was jedermann aus erster Hand hat, sondern das richtige Denken ist das Kennen und Erkennen der Sache, und unsere Erkenntnisz soll daher wissenschaftlich seyn.“ Philos. de Rechts. 9. l.

2. Azokról kik a történetre támaszkodva, de figyelembe nem véve tanait, az egész észjogot egyesek képzelődési tehetsége szüleményének tekintik, ép oly velősen mint szépen mondja Pfizer Pál: „Welch einen beschränkten Begriff vom Leben der Natur und Geschichte, müssen dieienigen haben, welche beständig von natürlicher und geschichtlicher Entwicklung reden, und doch die fortschreitende Herrschaft des vernünftigen Rechts, als eine natürliche Entwickelung des geschichtlichen Lebens nicht begreifen wollen.“ Lsd. továbbá Fichte: Phil. Lehre von Recht. 4. l.

3. Az észjogtan hasznáról bővebben értekeznek:

Stier: De usu iuris nat. Helmst. 1683.

Walther: De utilitate iuris nat. Giessae. 1720.

Wolf: De necessitate methodi scientif. et genuino usu J. Nat. et Gent. Halae. 1741.

Schmidt: Orat. de utilitate Juris nat. Vittenb. 1781.

Meyer: Dissert. Jus Nat. esse basim studii iurium. Ratisb. 1714.

Hoop: Disput. de usu iuris nat. in iudic. Ultraj. 1773.

Wedekind: Von den besondern Interesse des Natur- u. allg. Staatsrechts. Heidelb. 1793.

Wenck: Oratio de usu iuris naturae. Lips. 1821.

Wall: Oratio de phil. iuris doctrina hac nostra aetate multis iniuste contemta. Gron. 1826.

„ Prijsverh. over hegt bestan, den aard, en den behandeling va het Naturregt. Amst. 1833.

62. §.

Az észjogtudomány hatása nagyobb részt, előadása czélszerü módszerétől tételeztetik fel. Szükséges annál fogva mindenekelőtte, hogy a főelvek megalapitása kellő itészettel történjék,

azok természeti forrásaikból származtassanak; az egyes tételek pedig minden szélsőségek és külső érdekek mellőzésével, következetes okoskodás útján fejtessenek ki.

Az itészeti rendszer honositása Kant Immanuel főérdeme. Virozsil: Jus Nat. Priv. I. 329. l.

63. §.

Az egyes tanokra nézve ohajtható, hogy azok szabatosan, elkülönitve minden idegenszerű kérdésektől, tova az iskola fellengzéseitől, s figyelemmel a' gyakorlati élet szükségeire, kellő világossággal tárgyaltassanak; mert tudományunk az élet tudománya; czélja: hatni a kedélyekre, a közvéleményre, honositani az igazság uralmát, közelitőleg létesiteni a jogosság eszményét, mi csak az emlitett úton történhetik.

1. Az életben az igazság, erkölcsiség s eszélyesség egybekapcsolandók; az elméletben ezen tárgyak elkülönzése a társas viszonyok kellő felfogásának az alapfeltétele.
2. Mily káros befolyással volt némely német jogbölcselők homályos és fellengző irmódja, tudományunk története mutatja; mert ha valamely tudományra, úgy leginkább a miénkre alkalmazható Garvének Kant által idézett mondata: „Eine iede philosophische Lehre müsse, wenn der Lehrer nicht selbst in den Verdacht der Dunkelheit seiner Begriffe kommen soll, zur Popularität, einer zur allgemeinen Mittheilung hinreichenden Versinnlichung, gebracht werden können." Metaphys. Anfangsgr. der Rechtslehre. 4. l.
3. Tekintettel a gyakorlati használatra, tanácsos a tanok elrendezésében a tételes jogban elfogadott felosztáshoz ragaszkodni, hogy igy tudományunk nem csak tartalmára, hanem alakjára nézve is kalauzul szolgáljon a tételes jogszabályok tömkelegében.
3. A bölcseleti és jogászi észjog közötti különbség, melyet a német egyetemeknél hajdan tettek, józan értelemben csupán azt jelentheti, hogy ezen mind a két körhöz tartozó tudományt elvontan a jogélet szükségeitől, vagy különös figyelemmel arra tárgyalhatni, más értelemben merő képtelenség. Nettelbladt: Syst. Elem. Jur. Nat. 11. l. — Rüdiger: Vernunftrecht. 26. l. Pölitz: Staatswissenschaften I. 46. l.

HATODIK FEJEZET.

Észjogtan története.

64. §.

Az észjogtan irodalmi története, ezen tudomány fejlődése és müvelésének rendszeres előadása, mely mivel annak viszontagságaival, iróival, ezek érdemei s tévedéseivel megismerteti közvetve további kiképezésére is befolyással van.

1. Az észjognak mint olyannak, sem belső sem külső története nincsen; ha csak az alatt az észjogi elveknek külön népeknél miként történt alkalmazását nem értenők; ezen tekintetben Schaumann három korszakot, ugymint az érzékiség, érzelem és ész uralmáét különböztette meg. Wissensch. des NR. 33. l.

2. Baroli az észjogtan története köréhez számitja: müvelési fokozatainak, könyvészetének és nevezetesebb irói életviszonyainak előadását; mi e fejezetben az elsőre szoritkozunk, a másodikat pedig a következőben adandjuk, a harmadik feladásunk határain túl esik. Diritto Nat. I. 33. l.

3. Az észjogtan története érdekes már magában, még érdekesebbé válik, azon hatásnál fogva, melyet a jog s állambölcseleti elméletek korunk politikai fejlődésére gyakorolnak. Warnkönig: Rechtsphilos. 10. l. Welcker: Heidelb Jahrb. 1817, 4. sz. 209. l.

65. §.

A társadalmi élet szükséges következménye az együtt létező egyének közötti jogviszonyok valának; azok a népek életéből fejlődő szokások, vagy a mennyiben ezek elégtelenek kételyesek lettek volna, irott törvények által szabályoztattak. Már ezen nemünk őstörténetéből reánk szállott hagyományok, kétség kivül helyezik, miszerint vannak örökös változhatatlan jogelvek, melyek mint a társadalmi élet nélkülözhetetlen feltételei, az emberi természetben gyökereznek.

1. A jog s kötelezettség, személyés szabadság, tulajdon, polgári3. összerződés stb. eszméire tisztábban homályosabban már az ókor népeinél akadun,k s joggal mondja Haller: „Es ist kein Dichter, kein Historiker, kein Philosoph des Alterthums, in welchem nicht von diesen angebornen

natürlichen und göttlichen Gesetz die Rede wäre," Restaur. des Staatsw. I. 396. l.

2. Azon számos adatokról, melyek a régi népek, névszerint a héberek egyiptomiak, indusok stb. ebbeli nézeteiket felvilágositják lsd: Ludovici: Hist. Juris Nat. 17—28. l. l. Rüdiger: VR. 30—44. l. Virozsil: Jur Nat. Priv. I. 266. l. Ahrens: Naturrecht. 379—380. l.

66. §.

A népek törvényei és szokásaiban nyilvánuló jogigazságokat rendszeresiteni, az előitéletek salakjaitól megtisztitva biztos alapra visszavezetni, és igy nemzeti intézetek fölött elmélkedve, az észjogot tudományilag megalapitani, csak a mind inkább növekedő értelemtehetség fejlődésének, a kedvező körülmények összevágó hatásának volt és lehetett eredménye.

67. §.

Az észjog tehát tárgyára nézve az emberiség társadalm öszlétével egykorú, rendszeresen csak az újabb időkben müveltetett; minél fogva irodalmi történetét két főszakaszra oszthatjuk; az első, mely töredékes müvelését tárgyalja a legrégiebb idők óta a XVII. század kezdeteig, de Groot Hugóig; a második, rendszeres tárgyalásának szaka attól napjainkig terjed.

Hufeland nyomán Egger, Virozsil, Banó; stb. az észjog történetét három korszakra osztják, ugy hogy a harmadikat részint Thomasius részint Kanttal kezdik. Maurenbrecher tapasztalati, történeti és észleges természetjog szakát különbözteti meg: Grundzüge eines Systems des Naturrechts. Bonn, 1839.

Első czikk.

Észjogtan töredékes müvelése.

Első czim.

Ó k o r.

68. §.

Az ókor népei közől, az észjog tudományos müvelése első zsengéire a g ö r ö g ö k n é l akadunk, kik honuk kedvező éghajlata alatt, kitünő elmebeli tehetségeiknél fogva, a polgári szabadság ölében, valamint a bölcseletnek általában, úgy a jogbölcsészetnek is vetették meg alapját; kiképezésére azonban a bölcselkedés többi ágaihoz képest, aránylag keveset tőnek.

1. A jog a görögöknél önálló tudománynyá nem emelkedett, hanem a politika kiegészitő részének tekintetett. „Considerabatur iustitia tamquam virtus, et comendabatur a philosophis, sed propria nulla habita est iuris disciplina“ T e x: Enc. Jurispr. 35. 36. §.

2. H e s i o d és H o m e r jognézeteiről lsd. A l l i h n: De idea iusti, qualis fuerit apud Homerum et Hesiodum. Halis. 1848.

69. §.

P y t h a g o r a s, (sz. 584. † 500. K. e.) ki az első, általános igazságokra emelkedett, megkezdé a jog fölötti bölcselkedést; az állitásainál fogva az emberek egyenlőségén gyökerezik, és a társadalmi erők és viszonyoknak az öszhang elve szer inti szervezet létegzetében áll.

Befolyásáról Plato nézeteire lsd. H u n f a l v y: Plátóni köztársaság. Új magy. muzeum. I. év. 278. l.

70. §.

A s o p h i s t á k veszélyes tanai ellen, melyeknél fogva az ész szabályain alapuló önálló jog lételét tagadván, a hatalmasak önkényét a jog forrásának állitták, S o c r a t e s (sz. 469. † 400. K. e.) emelé szavát; és ezen a jog és erkölcsiséget egyaránt megrenditő

tételök czáfolatához fogván, a görögöknek az elméleti bölcseletre irányzott figyelmét, a gyakorlati életkérdések fontosságára irányozá, a nélkül azonban, hogy a joggal tüzetesen foglalkodott volna.

1. Socrates, kiről Cicero mondá, hogy a bölcseletet az égből a földre hozá, már az észjogot minden törvényhozás örökérvényességű természeti alapjának állitá. Xenophon: Memor. Socrat. L. IV. c. 4.

2. A sophistákról lsd. Geel: Historia critica sophistarum. Lugd. Batav. 1823.

71. §.

Plato (sz. 430. † 348. K. e.) Socrates tanitványa a bölcsészet minden ágait lángesze termékeivel gazdagitá; főfigyelmét azonban a gyakorlati bölcseletnek szentelé, és a köztársaság és törvényekről irott munkáiban, a legelső tüzetesen tárgyalá az álladalom elméletét, de inkább politikai mint jogi szempontból.

Plato az igazság kelletinél tágasb fogalmát állitá fel; és azt az emberi erények tökéletes öszhangába helyezé. Raumer: Geschichtl. Entw. d. Begriffe v. Recht. Staat u. s. w. 15. l.

72. §.

A köztársaságról szerzett munkájában tökéletes álladalomnak eszményét adá; az álladalom czélja az erény eszméjének valósitása, lételének oka a munka felosztásának szüksége, minél fogva a nép három osztályra szakad: a munkások, vitézek, és kormányzókéra; azoknak czélszerű nevelése az álladalom biztositéka, annak elrendezése az állambölcselet nem csak fő- hanem egyedüli feladata; hogy pedig a magán érdekek befolyása egyensulyoztassék, egész tervét a magánjog elnyomására épité, és az embert a polgárban végkép elsülyeszté. A törvényekről szóló iratában a fenálló intézeteket gyakorlati szempontból vizsgálta, a törvényhozás végczélját az erények összegének kifejtésébe, főfeladását pedig abba helyezé, hogy az álladalmat a szabadság és egyetértés kapcsai által összefüzött testületté emelje.

1. Plato az emberi lélek főtehetségei szemléletéből kölcsönözött hasonlitá szerint, a bölcseséget a kormányzók, a bátorságot a vitézek tulajdonának, a mérsékeltséget és igazságot állodalma éltető elemének állitá.

2. Az egyes osztályok nevelése, rendeltetésökhöz képest intéztetik el; a magánérdekek kigyökerezésére a tulajdon eltörlését, nők közösségét, gyermekek nyilvános nevelését javallá.

3. Habár Plato állama, melyet ő Kallipolisznak (Szépvárosnak) nevezett, a nőközösség kivételével, a görögök államszerkezetével kirivó ellentétben nem állott, tagadhatlan igazságú mégis Stahl itélete: „Er opfert den Menschen, sein Glück, seine Freiheit, selbst seine sittliche Vollendung; denn dieser Staat besteht nur um sein selbst, um der Herrlichkeit seiner Erscheinung willen, und der Bürger ist nur bestimmt als dienendes Glied, sich in die Schönheit des Baues zu fügen" Philos. des Rechts I. 17. l. Fényoldalait lsd: Hunfalvy: Plátóni köztársaság. i. h. 282. l.

73. §.

Más ösvényt követett tanitványa Aristoteles (sz. 384. † 322. K. e.) ki a tudományoknak majdnem tökéletes encyclopaediáját tartalmazó munkáiban, a gyakorlati bölcseletre nézve is új korszak alkotója lett. Az igazságot öszhangzólag nézeteivel az erényről, az igazságtalanság elkövetése és szenvedése közötti állapotba helyezé; annak a többi erények fölötti elsőbbségét, a természeti és tételes, a magán és közjog, sőt a jogosság és erkölcsiség különbségét is megérinté.

1. Aristoteles a gyakorlati bölcseletet három részre: ethikára, politikára és oeconomiára osztá.

2. Az igazságot a hajnal és alkonycsillagnál ragyogóbbnak állitván, szoros összefüggését az egyenlőséggel már akkor is sejdité. Eth. ad Nic V. c. 3. 4. 5. 10. Ethic. ad Eudemum. Libri Magn. mor. I. c. 12. 15. 16. 17. főleg 27. Érdemeiről lsd. Meister: Naturrecht 87—89. l.

74. §.

A politikáról irott könyveiben a történetet nagyobb figyelemre méltatta mint Plato; állitásai szerint az álladalom az emberi természeten alapszik, végczélja a közjó előmozditása; az államalkatok három neme létezik, az egyed jobbág és népországlat; a kormányzat főjogai: a törvényhozó, birói s végrehajtó hatalom. Elvei még jelenleg is, az álladalmi tudományok némelly tanainak alapjául szolgálnak.

1. A három egyszerü államalkat kapcsolatából, még mások is származhatnak; mindegyikök jogszerü, míg az országlók önérdekeiket alárendelik a közjónak; ellenkező esetben az egyedországlat zsarnoksággá, a jobbágországlat kevesd-, a népországlat pórursággá fajul.

2. Aristoteles a tulajdonjog és családi élet védnöke, azt még is kelletinél szükebb korlátok közé szoritá. Lsd. Az észjogtud. fejlődése czimü értekezésemet. Tudományt. XII. köt. 1842. 353. l.

75. §.

Plato és **Aristotelesben** a görögök jog és államtanának tökéletes rajzát találjuk. Plato fellengző eszményeitől elragadtatva a gyakorlati élet viszonyaira kevés figyelemmel volt; Aristoteles nem annyira a legjobbat, mint a gyakorlatilag kivihetőt számba vevén, a körülményeknek annyira hódolt, hogy empirismusa az ész kivánalmait ki nem elégiti; ekként már két évezred előtt, Göröghon legjelesb fiai irataiban a még jelenleg is, a tudomány és élet terén küzdő bölcseleti és történeti iránynak csiráira akadunk.

1. A többi görög bölcselők között, a **stoicusok** öszhangban rendszerök szellemével, az igazságnak függetlenségét az emberi önkénytől nyiltan elismerék, és a római jogászok nézeteire nagy befolyással voltak. **Meister**: Naturrecht 91. l. **Ahrens**: NR. 383. l.
2. **Theophrastus** a törvényekről irt munkája (Cicero de finib. V. 4.) elveszett; **Polybius** történetében (VI. 3.) a külön államalkatokról elmélkedett; **Xenophon** Cyropaediájában tökéletes egyedországlatnak a mintáját állitá fel. A görög bölcselőkről bővebben lsd. **Stahl**: Phil. d. R. I. 35—46. l. **Matthies**: Über die platonische u. aristotelische Staatsidee. Greifswald. 1848. **Stihr**: Vom Staatsleben nach platonischen aristotelischen u. christ. Grundsätzen. Berlin. 1850.

76. §.

A rómaiak a tudományok majdnem minden **ágaiban** a görögök tanitványai, azokat a jogtudomány müvelésében jóval felülhaladták, és jogtudósaik iratai még korunkban is a legmüveltebb nemzetek polgári törvényhozásai alapjául szolgálnak. Ők a jogot a törvénytől szorosan megkülönböztették, az ész elvein nyugvó, minden tekintélytől független jognak lételét elismervén, azt a gyakorlati élet terén is alkalmazni iparkodának, de biztos alapfogalmak hiányában, az észjog tudományos müvelésére csekély befolyással voltak.

1. A rómaiak ismeretes jogszabálya: „Honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere.“ (§. 3. J. de iust. et iure) világosan mutatja, miszerint a jognak gyökerét nem a tételes törvényekben keresék.
2. A római jogtudomány virágzásának főokai törvénykezésök rendszerében, a jogtudósok befolyásában az igazságszolgáltatásra, és összes statuséletre rejlik. **Rotteck**: VR. I. 109. l. **Virozsil**: Jus Nat. Priv. I. 271. l. **Tex**: Enc. Jurispr. 38. §. és De insigni honore, quo habiti fuerint Philosophi apud Graecos, tum Romae J. Cti. Amstelod. 1820.

3. A Sabinianusok és Proculianusok iskolájáról, melyekben Ahrens a bölcseleti és történeti iskolák különbségét látja, lsd. Tex: Enc. Jurispr. 342. §.

77. §.

A római irók között emlitésre méltó M. Tullius Cicero, (sz. 106. † 43. K. e.) ki nagyobb részt napjainkban feltalált, a törvények és köztársaságról szerzett könyveiben, a jog s álladalomról elmélkedvén, részint Plato, részint a stoicusok elveit követte, és a természeti igazság több tételeit legnagyobb világosság-szabatossággal fejtette meg; a tudomány mélyebb megalapitására azonban nem hatott.

L. Annäus Seneca (sz. 2. K. e. † 65. K. u.) a stoicusok elveinek terjesztése által, azok irányában müködött, és a rabszolgák emberiségi jogait elismerte. De beneficiis III. 20.

78. §.

Az ókor legmüveltebb két nemzeténél tehát a bölcseleti jognak csak zsenge csiráját látjuk sarjadozni, ápolva néhány lángeszü férfiaktól, kik azonban maguk is koruk előitéleteinél fogva, a jog valódi természetét inkább sejditék, mint egész tisztaságában felfogák, és azért csak anyagot szolgáltattak az észjog kedvezőbb körülményekbeni sikeresebb müvelésére.

1. A keresztény vallás jótékony befolyásáról az észjog gyakorlati alkalmazására lsd. Busz: Über den Einflusz des Christenthums auf Recht u. Staat. Freib. 1841. Troplong: De l'influence du Christianisme sur le droit civil des romains. Paris. 1843. Virozsil: Jus Nat. Priv. I. 274. 275. l.

2. Lactantius, sz. Ambrus, és sz. Ágoston, nézeteit a jogról röviden adja elő Ahrens: Naturrecht. 390. 392. l. magy. 332. 333. l.

Második czim.

Középkor.

79. §.

A római birodalom feldúlásával és az europai státusok szerkezetét megrenditő népköltözéssel kezdődik a **középkor**, melyben az érzelmek legnagyobb gyöngédsége a legundokabb kegyetlenséggel, a minden korlátot túlhaladó féktelenség a legnyomasztóbb szolgasággal párosul, és majd a fejlődés és virágzás örvendeztető, majd vészteljes romlások, vért fagylaló pusztitások szomorú példáit szemléljük.

A középkor az europai nemzetek serdülési kora, számtalan árnyoldalai mellett, a haladás vigasztaló jelei sem hiányoznak. Lsd. Welcker: Mittelalter czimű czikkét Staatslexicon. X. 604—637. l. és Az észjogtudomány fejlődéséröli értekezésemet i. h 362. 363. l.

80. §.

Ezen, jelen állapotunkra nézve oly nagy fontosságú és eredménydus időszak, a bölcseleti tudományokra kedvező befolyással nem volt; a tettek és harczok ama korában a tudomány a zárdák czelláiba menekedett, és tova a gyakorlati élet frisitő fuvalmától iskolasággá merevűlt, minél fogva ezen idő vas szorgalmú nagy tehetségű férfiai főfigyelmöket az emberiész határait túlhaladó kérdések megfejtésére, Aristoteles magyarázására, és az elmék szabad röptét gátló dialektikai szóvitályokra fordíták.

Még a XVII. században panaszkodva mondá de Groot: „Utinam principatus ille, ab aliquot hinc saeculis non in tyrannidem abiiset, ita ut veritas, cui Aristoteles fidelem navavit operam, nulla iam re magis opprimatur, quam Aristotelis nomine.“ Proleg. XLII.

81. §.

Az államtan tekintetéből emlitendő Aquinoi Tamás (sz. 1224. † 1274). ki az emberiség legfőbb törvényét az istentől származtatja; az minden lénynek természetében gyökerezik, örökös, változhatatlan, egy; az emberi törvények csak annak bővebb

kifejtései, és rendeleteihez idomitandók; az emberi természet főerénye az igazság, de a boldogságon kivül, melyhez annál fogva juthatunk, van még egy magasabb, melyre a hit, remény és szeretet vezet; amaz az álladalom, ez az egyház feladata. — „De regimine principum“ czimű iratában a kormányalakok külön rendszereinek jeles birálatát adá.

Tamás szerint a tételes törvény a természetiből, vagy szorosabb meghatározás vagy következtetés utján ered. (per determinationem vel conclusionem.)

82. §.

A bolognai egyetem jogtanitói a XII. és XIII. században felélesztvén a római jog tanulmányát, a parlagon hagyatott jogtanra fényesebb kort deriteni készültek; de a mostoha körülmények súlya részint elfojtá, részint zsengéjében eltörpité igyekezeteiket. A glossatorok Justinian és Gratian fölé emelkedni nem mervén, csak a holt betűhöz ragaszkodtak, és Verulami Baco mondása szerint, a római jog tekintélye által mintegy lebilincselve, még a nemzetek fenálló szabadabb intézvényeit is, az imperátorok önkényes rendelményeinek feláldozák, és ily módon rést nyitottak, azon ferde és igazságtalan törvényelveknek, melyekből a középkor törvénykezésének kegyetlensége, mint magvából csirázott.

83. §.

A bölcselet és tételes jog, az észjog gyökere és gyümölcse, ekkép elhanyagoltatván, nem csodálhatni, hogy tudományos müvelésének még nyomára sem akadunk. IV. és V. Henrik, I. és II. Fridrik, Bajor Lajos német császárok, Szép Fülöp franczia király viszálkodásai a római pápákkal, alkalmat nyújtottak ugyan közjogi értekezésekre, és többek között a hires Dante Alighieri (sz. 1265. † 1321.) „De monarchia“ czimű értekezésében, Menandrinó Marsilius, († 1328.) Occam Vilmos († 1347.) ferenczrendi szerzetesek, Berenburg Lipót († 1354.) bambergi püspök e téren kisérlék meg erejöket, de mind ők, mind e véleményharcz többi bajnokai védokaikat a római vagy kánoni jog forrásaiból meritvén, a bölcseleti jogtanra csekély világosságot deritettek.

1. Az e tárgy körül készült értekezések találhatók : Schard: Syntagma tractatuum de imp. iurisdictione. Basil. 1566. és Goldasti: Monarchia imperii. Francf. 1614. II. köt.
2. Tekintvén a középkori viszonyokat méltán állitá Friesz, hogy az észjogtan történetében Cicerotól a XVI. századig, mintegy röpülve haladhatni. Geschichte d. Philos. Halle, 1840. II. 465. l.
3. Bővebben tárgyalja ezen kor termékeit Schmausz; Neues System des Rechts der Natur. Gött. 1754. I. 97—107. l. és Schön: De Litteratura aevi medii. Vratisl. 1838.

Harmadik czim.

Újkor.

84. §.

A XV. század vége felé és a XVI. kezdetén, több kedvező körülményeknél fogva, az emberiség történetének új korszaka nyílik. A görög birodalom feldulása által Europa legszebb tartományainak egyike, a barbár ozmanok hatalma alá kerülvén, a müveltség ama tájékon végkép elenyészett; de a menhelyet kereső görög tudósok, a régi classicus irók megkedveltetése s terjesztése által, nyugaton a haladás előmozditóivá lettek; Colon fölfedezvén egy új világot az emberi ismeretek láthatárát minden sejditésen túl kiterjeszté; a vallási mozgalmak Némethonban, áthatván Europa legnagyobb részét, minden felekezet hiveit a harcz diadalmas kivivására nélkülözhetetlen tudományok müvelésére buzditák; végre a könyvnyomás sokszorozván a szellemi közlekedés eszközeit, a haladás és tökélyesedés leghatalmasabb rugójává lett.

A reformatorok jogbölcseleti nézeteiről, névszerint Melanchton befolyásáról az iskolaság fentartására lsd. Ludovici: Hist. Juris Nat. 28. l. Hinrichs: Geschichte des NR. I. 8 — 11. l. Zachariae: Dissertatio de iurisprudentia Lutheri. Vittenbergae, 1802.

85. §.

Az eszmék e forrongási szakában, ragyogó de fájdalom vészthozó meteor gyanánt tünt fel Machiavelli Miklósnak (sz. 1469. † 1527.) a fejedelemről irt munkája, melyben valamint Livius fö-

lötti beszélyeiben a köztársaság, ugy az egyedoraszáglat elméletét megalapitani szándékozék. — Főelvének az eszközöknek czéljok általi szentesitését vallá; tanitása szerint a jog és igazság fogalma a tételes törvényck következménye, és nem az állampolgárok boldogsága, hanem az uralkodók önhaszna az álladalmak alaptörvénye. Ily szellemben a monarchiai országlás mi módoni kezeléséről értekezvén, a fejedelmeket az ész örök parancsolatjai, erkölcsi törvényei alól kiveszi, alattvalóikat minden jogaiktól megfosztja, és mindent mi szent és becses kigunyolván, a hitet, őszinteséget, vallásosságot, a hatalom öregbitésére használandó közegeknek rajzolja.

1. Machiavelli a florenczi köztársaság korlátnoka, és több fejedelemhez követje, éles eszű de feslett erkölcsű férfi volt.
Artaud: Machiavell son genie et ses erreurs. Paris 1833. II. köt.
Venedey: Machiavell, Montesquieu, Rousseau. Berlin. 1850.
Ebeling: Machiavell politisches System. Berlin. 1850.
Mundt: Machiavelli, u. der Gang d. europ. Pol. Leipz. 1851.
2. Ezen férfi nagy befolyásáról a politikai tudományokra és annak okairól lsd: Welcker czikkét Staatslexicon X. 697. l. Raumer: Gesch. Entw. 27. l.
3. Schlegel azon állitását illetőleg, hogy Machiavelli római jellemű volt, lsd. Stahl: Phil. des Rechts. I. 212. l.

86. §.

Mi indította légyen Machiavellit e munka kiadására, őt ki mind életében, mind egyéb munkáiban a népuralom hő védnökének mutatkozott, szabadsága hivatalaitól megfosztatott, akarta-e a monarchiai rendszert honosainál gyülöletessé tenni? vagy Olaszhon egységcért és függetlenségeért buzogván tanait kizárólag e czélra kivánná alkalmazni? vagy a materialismus által megrenditett erkölcsi elveinek, a medicei család kegynyerési vágyának tulajdonithatni munkája szellemét? az a szerző erkölcsi jellemének igazolására fontossággal bir, de a munka vészteljes tartalmán, ádáz befolyásán mit sem változtat.

1. Machiavelli indokairól lsd. Weitzel: Geschichte d. Staatw. I. 144. l. Gervinus: Hist. Schriften. I. 85. l. Welcker: Staatslexicon X. 700—703. l. Kedvező itéletet hoz Machiavelliről Balogh: Philos. Pályam. 71. l.
2. Tanai oly veszélyesek a fejedelemségre, hogy Rousseau munkáját a republikánusok könyvének mondá, és II. Fridrik porosz király

czáfolatát fejdelemi kötelességének tartá. Antimachiavell ou essai critique sur le prince de Machiavell. Gött. 1751.

87. §.

Ugyanazon időben Moore Tamás (sz. 1480. † 1535.) Angolhon nagykanczellára, kora erkölcsi romlottságában fentartván tiszta férfias jellemét, legélesebb ellentétben Machiavellivel, a statusról irt munkáját az erkölcsiségre alapitá, de az ész eszményei iránti ihletségétől elragadtatva, az emberi természet gyarlóságánál fogva létesithetetlen álladalom képzeményét fejté ki, mely minden hiányai daczára, magasztos érzelmeinek örökös bizonyitványa marad.

1. Moore a birtok meghatározott mennyiségét, jogok sőt ruházatok egyenlőségét, évenkénti hivatalnokválasztást örökös fejedelemmel stb. állitá szükségesnek.
2. Ezen erényes férfiról lsd. Raumer: Gesch. Entw. 29. l. Warnkönig: Rechtsphil. 37. l. Hugo: Naturrecht. 18. §. és Öttinger: Morus Utopia, Leipz. 1846.

88. §.

Francziaországban a hires Montaigne (sz. 1533. † 1592.) az emberi természetben gyökerező törvényhozás lételét tagadá, és a jog és jogtalanság közötti különbséget a nevelés és szokásból származtatta. — Barátja de la Boëtie István (sz. 1530. † 1563.) a zsarnokság eredetét, természetét és közegeit taglalván, lehetségét kizárólag a népek szolgai lelkületének tulajdonitá.

Boëtie munkája: „Discours de la servitude volontaire, ou le contr' un,“ Montaigne által bocsátatott közre. Essais. Bordeaux. 1580.

89. §.

Nagyobb mérséklettel fejtegeté Bodin János (sz. 1529. † 1596.) toulousei jogtanár, nagy olvasottságú s a történetekben jártas férfi a fejedelmek és népek közti viszonyokat, legtöbbnyire azonban Aristoteles elveit követvén, hazája és kora körülményeire kelletinél kevesebb figyelmet forditott. A tudós Lips Just löweni tanár (sz. 1547. † 1606.) Machiavelli ellen irt munkájában a fejedelmeknek szóló erkölcstant adván elő, legtöbbnyire a görög s római classicusok véleményeit szedte össze.

1. Bodin a fejedelmek hatalmát istentől származtatá, őket azonban az isten és természet törvényének megtartására kötelezé; a monarchico-democratiai államalkatot legtökéletesebbnek tartá.
2. A köztársaságról irott munkáján kivül, „Juris universi distributio" czimű értekezésében, a jogtudományt bölcseleti elvekre alapítani törekedett.

90. §.

A vallási és álladalmi surlódások szülte véleményharczban a fejedelmi hatalom határairól többen értekezvén, két ellentétben álló iskola támadott; a monarchomachok között a scót történetiró Buchanan György (sz. 1506. † 1582.) a Junius Brutus neve alatt ismeretes Languet Hubert (sz. 1518. † 1581.) a franczia ligát védelmező Mariana János (sz. 1536. † 1623.) és az elvesztett paradicsom hires költője Milton János (sz. 1608. † 1674.) a legnevezetesebbek. A fejedelmi jogok védnökei sorából Barclay Vilmos, Arnisäus Hening, és a bő olvasottságú Saumaise Claudius (sz. 1588. † 1653.) emlitendők.

1. A monarchomachokról és elleneikről lsd.
Thomasius: Hist. Sectae Machiavell. et Monarchom. Halae, 1702. Observ. select. Tom VI.
Acker: Comentatio de Monarchom. et Anti- Monarch. Rudolst. 1716.
2. Miltonról, ki kora szerint a jövő szakaszhoz tartoznék, lsd. Geffroy: Etudes sur les pamphlets politiques et religieux de Milton. Paris. 1848. és Weber: Miltons prosaische Schriften. Raumers Hist. Taschenb. 1851. 479. l.

91. §.

Gentilis Alberik oxfordi tanár (sz. 1551. † 1611.) a hadi viszonyokról értekezett, és ebbeli munkája által, az észjog fontos ágának müvelését kezdeményezé; a nemzetek joga szerinte a természeten, mely az embereket szeretetre vezeti, gyökerezik, de törvényeinek megsértése háborúra szolgáltat alkalmat; annak az igazságos okait isteni, emberi és természetiekre osztja, a hadjáratok folyamára nézve pedig, mindenben az erkölcsiség és szendesség elveit pártolja.

92. §.

Mig Olasz, Franczia s Angolország figyelmét ezen forrongási időszakban a közviszonyokra forditá, azalatt a magánjogot is némelyek főkép Némethonban bölcseleti alapra fektetni iparkodának;

de a természeti jogot az isten tiz parancsolatjából meritvén, és ezek taglalásába bocsájtkozván, a jogbölcsészetet az erkölcs állam és hittannal zavarák össze, és igy munkáikban csak anyagot nyújtottak bővebb elmélkedésre; ide tartoznak Oldendorp János marburgi tanár (sz. 1480. † 1564.) Heming Miklós kjöbenhavni tanár s egyetemi alcancellár (sz. 1513. † 1600.) Winkler Benedek lübeki syndicus (sz. 1579. † 1648.) és Stephani Mátyás iratai.

Kaltenborn: Die Vorlaüfer des Hugo Grotius auf dem Gebiet des Jus Nat. et Gent. Leipzig. 1848.

93. §.

Hazánk jogászainál a XVI. században a természetjog lényegéről a római törvénykönyvben foglalt elvek és nézetek divatoztak, mint Verbőczy István (sz. 1460 † 1542) hármas könyve bevezetéséből, hol mind a természeti és tételes jog határvonalát, mind a természeti jog irányadó befolyását a törvényhozásra több helyen elismerte, kitünik. Ugyanazon a római jogból meritett nézetekre Kitonich Jánosnál is (sz. 1561. † 1619.) akadunk.

1. HK. Előb. 2. 3. 9. II. 3. stb.

2. Kitonich: Directio methodica proc. iud. Tyrnaviae 1619. c. I. q. 9. E munkáról lsd. Wenzel: Kitonich János magyar jogtudós jellemzete. Új magy. museum II. év. 1. 2. füz.

Második czikk.

Észjogtan rendszeres müvelése.

Első czim.

De Groot Hugótól Kant Immánuelig.

Első Tag.

Tizenhetedik Század.

94. §.

A XVI. században megjelent és az észjogtan főkérdéseit tárgyazó munkák, bő anyagot nyújtottak bölcsészeti elveken alapuló jogrendszer kidolgozásához; és annak szüksége a XVII. század elején mindinkább érezhetőbbé vált. A reformátio után megszüntek azon a vallás közösségéből eredt kötelékek, melyek Europa nyugati népeit egybefüzék, és ezeknek hiányát sem az egyedül magánviszonyokra alkalmazható római jog, sem a nemzetek egy részétől többé el nem ismert kánoni szabályok, sem végre az ezerféle alakzatokban változó, egyes országok határaira szoritott honi törvényhozások nem pótolhaták; minélfogva kora legnagyobb férfiainak egyike Verulami Baco Ferencz (sz. 1561. † 1626) a jogbölcselet müvelésének szükségét fennen hirdeté.

Verulami Baco, minekutána a bölcselők és jogászok hibáit megérintette volna, folytatva mondja: „Quamobrem id nunc agatur, ut fontes iustitiae et utilitatis publicae petantur, et in singulis iuris partibus character quidam, et idea iusti exhibeatur, ad quam particularium regnorum et rerumpublicarum leges probare, atque inde emendationem moliri, quisque cui hoc cordi erit et curae, possit.“ De augm. scient. L. VIII. cap. III. Ezen férfi életviszonyairól lsd. Sztanke: Comp. Hist. Philos. Viennae 1841. 142. l. közvetett befolyásáról az észjog müvelésére pedig Warnkönig: Rphilosophie 35. l. Virozsil: Jus Nat. Priv. I. 279. 280. l.

95. §.

Ezen közszükség érzetétől áthatva de Groot Hugó, (sz. 1583. † 1645.) ki már ifjúságában a tenger szabadságáról irt értekezésében, bő tudományának kitünő bizonyságát adá, Peiresc Miklós parlamenti tanácsos buzditására „De iure belli et pacis" czimü XIII. Lajos franczia királynak ajánlott munkáját bocsájtá közre, melyben büszke öntudattal állitá, hogy a nemzetek akár természeten, akár szokáson alapuló jogtudományával előtte kevesen foglalkodának, egész kiterjedésében pedig azt ki sem tárgyalá.

1. De Groot Hollandia főügyésze, rotterodami syndikus, vallási surlodások miatt honát elhagyni kéntelen, munkáját mint menekült Francziaországban des Mesmes elnök Balagny nevü jószágán irá, és Párisban 1625. nyomatta ki. Utóbb a franczia udvarnál Svédország követe volt.

2. Ezen nevezetes férfi, kit Voss: „Bataviae decus, aevi nostri miraculum" nevezett, életviszonyairól lsd. Luden: Hugo Grotius. Berlin 1806. Lerminier Introd. gen. a. l' histoire du Droit. ch. VIII. Warnkönig: Rechtsphilos. 40. l. Meister: Naturrecht. 94. l. Hinrichs: Geschichte. d. Natur u. Völkerrechts. I. 60. l.

96. §.

Világhirü munkájában de Groot a nemzetek közötti jogviszonyok megfejtését tüzvén ki czéljául, szükségkép az álladalmak természetét, és a magánjog alapelveit is taglalni kéntelenitetett, és igy a bölcseleti jogtan három főalkotó részét egész terjedelmökben, ámbár különböző arányban tárgyalá; az által az észjog rendszeres művelésének felébresztője, a tételes törvényektől független az ész örök szabályain nyugvó jogtudomány eszméjét honositá a tudományos világban, mely azóta nyomos tényezővé válván a nemzetek történetében, oly eldöntőleg hatott a politikai élet fejlődésére, a törvényhozás és törvénykezés kiképezésére, szóval a statusélet irányára, hogy hatásának nyomaira a történet évkönyveinek majd minden lapján akadhatni.

1. De Grootról mondja Lintz: „Ihm verdankt die Rechtswissenschaft, dasz sie die Form einer Wissenschaft erhielt, in dem er zuerst das Ewige in ihr zeigt, und willkührliche weränderliche Satzung von dem scheidet, was überall gleich und dauernd ist." Geschichte der Rechtsph. 27. l. Gärtner pedig: „Laetabunda vero ex temporum ruina servatam, expergefactam a Grotio ideam iuris exceperant secula gratulabunda! quod obcoe-

catis dira nocte ac stupore servitutis, quam legibus serviissent animis, resurrexerit rationis lux, illucescens iuris ac civitatis causam ac finem, una, perpetua, sempiterna!" De summo iuris nat. problemate. Bonnae. 1838. 27. l.

2. De Groot és az észjogi elméletek befolyásáról az életre lsd. Heeren: Über die Enstehung u. den Einflusz politischer Theorien. Kl. hist. Schriften. II. köt. — Franc. Trembleytől Annales de legisl. I. Geneve 1820. magyar. Horvát Mihálytól. Tudománytár XII. köt. 1842.

97. §.

De Groot a jogot tóva minden fellengző szemlélődéstől, az emberiségnek a társadalmi élethezi természetszülte vonzalmára alapitá; a jogszabályokat vagy az emberi természetből, vagy tételes törvényekből származtatja; a természeti jog főelve a cselekvények öszhanga az ész és társas természet szabályaival, forrásai az ész és a müveltebb nemzetek általános véleménye; az álladalom végczélja a jogok békes élvezete és a közjó előmozditása; az a családfők szerződésén alapszik; a háború mint a sértett jogok helyreállitásának utolsó eszköze igazságos, de a durva erőszak, még ezen állapotban is, az ész parancsainak alárendelendő.

Bőven adja elő elméletét Hinrichs: Geschichte des Naturr. I. 68—106. l. és

Birnbaum: De Hugonis Grotii in defin. iure nat. vera mente. Bonae. 1835.

Hartenstein: Darstellung der Rechtsphilos. des Hugo Grotius Leipz. 1850.

98. §.

De Groot hiányai közé tartozik az erkölcsiségnek gyakori összezavarása a joggal, saját főelvének elhanyagolása, a nemzetek jogviszonyainak a magánjog elvei szerinti eldöntése, és tudományos rendszer hiánya; de világos előadása, bő tudománya, gyakorlati tapintatánál fogva, munkája oly nagy tekintélyre emelkedett, hogy a nemzetjogi kérdések eldöntésében zsinormértékül elfogadva, állitásaira még mai napig is, számosak irataiban akadunk.

1. Ezen munka számos kiadásokban, melyeknek Ompteda 1758. évben 43 számlála, forditásokban, részint commentárokkal, részint jegyzetekkel bővítve, bocsájtatott közre. Meister: Bibl. Jur. Nat. 199. l.

2. Bülau de Grootot a nemzetek törvényhozójának nevezi (Staatslexicon X. 28. l.) Belime pedig munkájáról mondja: „Peu d'ouvragesont eu a leur debut, un succès pareil a celui du Traité de la Paix et de la Guerre

de Grotius. Peu d'ouvrages en furent aussi dignes, si l'on reflechit a l'état dans lequel il prit la science du droit naturel, et l'immense influence qu' exerca son livre sur la morale publique en Europe." Philos. du droit 9. I.

3. De Groot ellenei F e l d e János és S a u m a i s e Claudius; elveinek védelmezői és magyarázói G r a s w i n k e l János, B ö c k l e r Zsigmond, Z i e g l e r Gáspár, O s i a n d e r János Ádám, H e n n i g e s Henrik, V e l t h e m Bálint, K u l p i s György, J ä g e r Farkas, W a c h t l e r Keresztély, H e d i n g e r János, S c h u r z f l e i s c h Konrád, stb. valának. Jegyzetekkel kisérék B e c k m a n n, G r o n o v i u s, T e s m á r, O b r e c h t, V a n d e r m e u l e n, C o c c e j i, B a r b e y r a c, stb. Kivonatát késziték, K l e n k, K u l p i s, S c h e f f e r, V i t r i a r i u s, W i l l e m b e r g. stb. L u d o v i c i: Hist. Jur. Nat. 54. l.

4. De G r o o t V i l m o s Hugó testvére, az észjog elveiről irott munkájában (1667.) sokkal önállóabban elmélkedett, mint sem hogy őtet csupán a commentatorok közé sorolhatnók. H o l l m a n n Jus. Nat. 44. l.

99. §.

De Groot által versenyre buzdittatván S e l d e n János oxfordi egyetemi gondnok és tengerészeti biztos, (sz. 1584. † 1654.) a természeti jogot a Noachidák hét parancsolatjából megfejteni iparkodék; az emberek egyetemes természetjogát az isten akaratjából származtatja, és megalapitására az észt elégtelennek tartván, nagyobb részt a héber nemzet vallási intézvényeit és szokásait tárgyalja.

S e l d e n n e k, kit de Groot „Gloria Brittaniae" czimével tisztelt meg, munkájából B u d d é János hallei jogtanitó készitett kivonatot, s az természetjogi történetével bocsájtotta közre.

100. §.

Mig de Groot helyezeténél fogva a nemzetjog tárgyalására vezettetett, az angol forradalom jelenetei H o b b e s Tamásnak (sz. 1588. † 1679.) indokul szolgáltak az államjog müvelésére; mert honosait a forradalmi irány követésétől elvonni törekedvén, e czélból két rendbeli munkájában az álladalmak üdvös befolyását és szükségét fejtegeté.

1. Hobbes mint a királyi ház hive hazáját elhagyván, Francziaországban a wallisi herczeg oktatója volt; „De Cive" czimü első munkájáról maga irá: „Physica res novitia est, sed philosophia civilis, multo adhuc magis, ut quae antiquior non est libro, quem de Cive scripsi." Praef. Libri de Corporib.

2. Második iratának nevét Leviathan, Job könyvének 40. 41. cz. kölcsönözé, az által az álladalom nagyságát, erejét s hatalmát kifejezni ohajtván.

101. §.

Hobbes tanitása szerint az ember önző és haszonleső lény, kinek természeti állapotjában mind azt tennie szabad, mit létele fentartására szükségesnek tart, mivel pedig álladalmon kivül ezen szükségnek határait kijelelő felsőbbség nincsen, az emberi egyenlőség következtében mindenkinek joga van mindenre, miből általános folytonos háború, és a durva erőszak uralkodása önkényt következik. Ezen állapot az ész örökös szabályaival, melyek a békes öszlétet kivánják, sőt az egyesek érdekeivel is homlokegyenest ütközik össze, megszüntetése tehát észszabta kötelesség, mi csak oly módon történhetik, ha az emberek szabadságuk egyenlőségökről lemondva, szerződések útján álladalmat alkotnak, és hatalmas uralkodónak hódolnak; ez a jogot alkotja és addig mig alattvalói védelmére erővel bir, határtalan hatalmat gyakorolhat, minél fogva irányában a polgároknak csak kötelességeik vannak, jogaik nincsenek.

Hollmann. J. N. 43. l. Sztanke: Hist Philos. 155. l. Hinrichs Geschichte des NR. I. 214.—186. l. Fichte: Phil. Lehren v. Recht 514.—518. l.

102. §.

Hobbes mind itélőtehetségére mind előadása szabatosságára nézve, de Grootot jóval felülhaladá, és eredeti következetesen kifejtett rendszere által nagy figyelmet gerjesztett; de rendszerét az ember érzéki természetére alapitván, az empirismus s materialismus fölé nem emelkedhetett; a fejetlenség fékezése végett a kényúrsághoz folyamodott, és az erőszak pártolása által egyaránt rendité meg az államok, thronok és polgári szabadság alapzatait.

1. Haller Hobbest az összerződés feltalálójának, és ez által minden forradalmak ősatyjának nevezi. Restaurat. der Staatsw. I. 43. l.

2. Hobbes tanait kedvezőbb szinben tüntetik fel: Zeiller: Nat. Privatr. 48. l Banó: Elem. Jurispr. Nat. 38. l. Wippermann: Natur des Staates. 123. l.

103. §.

De Groot rendszerét Hobbes ellen védelmező Cumberland Rikárd peterboroghi püspök (sz. 1632. † 1719.) ki a természeti törvényt a jog és erkölcsiség alapjának vallá; mind kettőnek forrása a jóakarat, czélja a közjó, melynek alapfeltétele és következménye a jog, mint a társas öszlét békéjének biztositéka. Houtvyn Adorján és Huber Ulrik (sz. 1636. † 1694.) is czáfolák Hobbes tanait, de az első több hibáiban osztozkodik, az utóbbi nem mindig a kitüzött tárgyakra szoritkozik.

1. Hobbes elleneihez tartoznak még Bramhall püspök, Filmer Robert, Sharrok Robert, Cocqui, Shafto, Strimes, Chopius, Fell, Conradi, Cudworth, gróf Clarendon, Alberti stb.
Coccejil Henr: Leviathan refutatus. Heid. 1677.
Feuerbach: Anti. Hobbes- Gieszen. 1797.
Georgi: (Buchholtz) Anti-Leviathan. Götting. 1807.
2. Hobbes nézeteit pártolák Scargil Daniel, Wood Antal, Velthuysen, Lambert, Beckmann, stb.

104. §.

Spinoza Benedek (sz. 1632. † 1677.), ki a régi görögök pantheismusát idézte fel sirjából, hathatós befolyással volt az összes bölcselet fejlésére; a jogot a physikai erőre alapitá, mérszabályát minden lény természeti erejében keresé; a mit az ember tehet, azt tennie szabad, mert természete nem egyedül az észből áll, hanem érzékiségéből is. Mivel ily módon azonban az emberek végczélja, t. i. önfentartásuk könnyen veszélyeztethetnék, álladalmi szerződések által biztositják, de az álladalom ismét csak physikai erőn nyugszik, és a főhatalom azt illeti, kinek legtöbb ereje van.

1. „Summum ius habet in omnes, qui summam habet potestatem." Tract. theol. polit. cap. XVI. — „Summae potestatis ius, sola eius potentia determinetur et definiatur." Tract. polit. cap. IV. §. l.
2. Ellenei Cyper, Mansvelt, Bredenborg, Yvon, Musaeus, Earbery stb. valának. Lsd. Sztanke: Comp. Hist. Philos. 157—159. l. Stahl. Phil. des Rechts. I. 62—67. l. Wippermann: Natur des Staates. 132. l. Warnkönig. Rechtsph. 49. l. Lintz; Geschichte d. Rechtsph. 71—74. l. Hinrichs: Geschichte des NR. I. 186—216. l. Horn: Spinozas Staatslehre. Dessau. 1851.

105. §.

Az első, ki az észjogot kellő figyelemmel a magánjogra egész terjedelmében rendszeresen müvelni kezdé, báró **Puffendorf** Samu (sz. 1632. † 1694) volt. Azon elvénél fogva, hogy a természeti törvényeket, csak az emberi természet vizsgálatából tanulhatni, az önfentartási ösztönből következtette a társas életnek föltétlen szükségét, és ennek fentartásában találta az összes bölcseleti jog alapelvét; melyet azonban, mivel törvényt törvényhozó nélkül nem képzelhetni, azon magasabb elvből: „Élj az isten akaratja szerint" származtat.

Puffendorf heidelbergi utóbb lundi jogtanár, svéd tanácsos és történetiró, mint brandenburgi udvari tanácsos és történetiró halálozott meg.

106. §.

Tanai szerint jogos viszonyok csak társaságban létezhetnek, ezek szerződések által alakittatnak, nevezetesen az álladalom alapitására három szerződés kivántatik, az államhatalom ennél fogva nem származik közvetlenül az istentől, hanem jogalapja az államtagok közmegegyezésében található; az álladalom végczélja a jogbátorság. A főhatalmi jogok felosztását roszalván, a fejedelmek korlátlan hatalmát védi, a nemzetek jogát, egyedül az álladalmak külviszonyaira alkalmazott magánjognak tekinti, külön tudománynak nem tartja.

A vegyes kormány alkatok ellene, **Monzambano Szörény** neve alatt kibocsájtott hires munkájában (De statu imperii germ. Hagae 1667.) a német birodalom alkotmányát szörnynek nevezé.

107. §.

Puffendorf főérdeme abban áll, hogy az észjog minden részeit aránylag dolgozá ki, az első ezen tudományt előbb a heidelbergi (1661—1679.) utóbb lundi egyetemnél tanitván, azt az akademiai tanulmányok sorába füzé, és ilyképen további szorgos müvelését biztositá. Ő a gyakorlati bölcselet szabályait az észből bizonyithatóknak vitatván, ezen tant a tételes hittan gyámsága alól felszabaditá, s a jogtudományban az észleges irány előbajnoka lőn. Köztetszéssel fogadott, számos kiadásokban megjelent munkái által de Groot elvei egész Europában elterjedtek; és tanai még a XIX.

században is követőkre találtak; más részről iratai tudományos idézésekkel túlterhelvék, és a jog s erkölcsiség fogalmainak összevegyitése által az észjogtan körét határozatlanná tevék.

1. Magyarázói számából Hert János, Barbeyrac János a leghiresebbek; jegyzetekkel bövíték Titius Tófor, Hochstetter Andor, Rollet stb. Ellenei közöl Velthem Bálint, Schwarz Josua, Beckmann Miklós, Gesenius Fridrik, Strimes Samú, Zentgrav János, Alberti Bálint, Rachel Samú emlitendők.

2. Mily hévvel folytattatott Puffendorf és ellenei véleményharcza, mely a gondolat és hit tusája volt, tanúsitja vitairataik hangulata; igy Puffendorf Schwarzot: „Calumniatorem, nigrae scholae primipilum, nigri magistri nigrum discipulum, nigrae scholae tyronem, nigrum asinium, tenebrionem," Beckmann viszont, kinek könyve hóhér keze által égettetett el Lundban, őtet „Carnatus diabolus mendaciorum artifex" nevezé! Lsd. Ludovici: Hist. Jurist. Nat 87.—111. l. Hinrichs: Geschichte des NR. II. 242.—303. l.

3. Mig Belime Puffendorfot „lourd et indigest compilateur" nevével illeti (Phil. du dro. I. 11. l.) Warnkönig dicsérőleg állitja: „Er wusste zu lehren und der geordneten Doctrin, deren Principien er aus den Werken seiner Vorgänger schöpfte, überall Eingang zu verschaffen." Rechtsph. 50. l

108. §.

Mevius Dávid (sz. 1609. † 1670.) weimari törvényszéki alelnök, a nemzetek joga előtanában az ész által megismerhető természeti jog szükségét, és egyetemességét nyilván elismeré, azt a tételes törvények alapjának vallá, és azonkivül a nemzetek tételes jogának lételét vitatá. Alberti Bálint lipcsei tanár (sz. 1635. † 1697.) a természeti jogot mint az eredeti ártatlanság állapotának maradványát nem az észből, hanem a kinyilatkoztatás és hagyományokból meritendőnek állitá.

Gassendi Péter, és a hires Seckendorf Lajos érdemeiről az észjog müvelésére nézve lsd. Hinrichs: Gesch. des NR. II. 113. 189. l.

109. §.

Leibnitz Godofréd Vilmos (sz. 1646. † 1716.) észjogi rendszert ugyan ki nem dolgozott, e tárgyróli nézeteit azonban több munkáiban kifejtvén, az új elveket a régiekkel összeforrasztani iparkodék; a természetjog felfogására az ész elégséges; elvei nem az isten akaratjában, hanem annak lényegében gyökereznek; tárgyaihoz mind az tartozik, mi szabadságunkban áll, és az

embernek más lényekiránti viszonyaira vonatkozik. A jognak tágasb értelemben három fokozata van, a szoros jog, méltányosság, és becsületesség; az emberi igazság az isteni igazság utánzásában fekszik; egyáltalában a természeti jogban az ember jövő élete is tekintetbe veendő, minthogy ellenkezőleg e földöni rendeltetése feloldhatatlan rejtélylyé válnék.

1. A jog három fokozatának megalapitása miatt Stahl Leibnitznek tulajdonitja a jog és erkölcsiség megkülönböztetésének kezdeményét: „Leibnitz war der erste der die Eintheilung in Recht und Moral vorausbestimmte, die Ausführung ist des Thomasius" Phil. des Rechts. I. 85. l.

2. Nézeteit következő munkákban fejté ki: Nova methodus docendae discendaeque iurisprud. Lipt. 1667. Observationes de principiis Juris. 1700. és a „Codex Juris Gentium" bevezetésében I. köt. XX. — XXII. l. Zimermann: Das Rechtsprincip bei Leibnitz. Wien. 1852.

110. §.

Az erkölcstant a jogtudománytól szorosabban különbözteté meg Thomasius Keresztély (sz. 1655. † 1728.) a jogtudománynak nagyhirű reformatora. Első munkájában a társadalmiság elvének követője, később az észjog főelvéül az emberi élet boldogsága fentartását tüzé ki. A jog fogalmát az erkölcsiség és illedelem eszméjétől elkülönitvén, a jogot csupán kényszerrel létesithető követelményekre és azoknak megfelelő tartozásokra szoritá; az észjog forrását nem az isteni kinyilatkoztatás, hanem a nyugalmas elme okoskodásaiban keresé. — Az államjogban a főhatalmat szerződésre alapitá; a nemzetek jogát, Puffendorf nézeteit követvén, a magánjoggal egy tudománynak tartá.

1. Thomasius lipcsei jogtanár 1687. tartá az első német felolvasást; később ellenségei üldözése miatt Halléba költözvén, az ottan ujonan alapitott egyetemnek első jogtanára és igazgatója volt; főelvét igy fejezé ki: „Facienda sunt, quae hominis vitam reddunt et maxime diuturnam, et felicissimam, et evitanda, quae vitam reddunt infelicem et mortem accelerant."

2. Nevezetes tudományos harczáról Maasius, Pfeifer és Carpzovval lsd. Luden: Thomasius nach seinen Schicksale u. Wercken Berlin. 1805.

111. §.

Thomasius tudományunk önállása kivivására az első elhatárzó lépést tevé, ámbár az ész két törvényhozásának lényegét kellőleg

ki nem fejté. Egész életében az igazság rendithetetlen bajnoka, az előitéletek és lélekbénitó iskolafesznek tüzes ellene, mind előadásaiban mind munkáiban a gyakorlati életre hatni törekedett; az észjognak elveit a közintézetekre alkalmazá, a törvénykezés számos hiányait és visszaéléseit tolla éles fegyverével megtámadván, az emberiség szent ügyében kitüntetett lelkessége által, hervadatlan babérkoszorút füzött halantékaira.

Thomasius elvei némileg Bentham nézeteihez hasonlitanak; irásai által a kinvallatás és boszorkánypörök megszüntetésére hathatósan közre munkálódott. Raumer: Gesch. Entw. 67. 68. l.

112. §.

A természeti államjog fejlésére befolyással voltak a polgári főhatalom eredetéről e században folyt és legtöbbnyire politikai körülmények által élénkitett viták. Wandal (sz. 1624. † 1675.) seelandi püspök a fejedelmek korlátlan hatalmát közvetlenül az istentől származtatá, állitván hogy Ádám mint első király fejedelmi jogait örökségként utódainak hagyá; és minden korlátozásaik a népeknek mind annyi bitorlásai; munkája Dániában symbolicus könyv tekintélyével birt. Hasonlólag Filmer Robert (sz. 1634. † 1674.) a statusfelség korlátlan jogait Ádamtól származtatá, és az atyai hatalomra épité.

1. Thomasius Wandal ellen irt czáfolata Kjöbenhavenben hóhér keze által égettetett el. Staatslexicon II. 434. l.
2. Filmernek 1680. angol nyelven irott munkája csak ellenei irataiból ismertetik.

113. §.

Ezen tannak czáfolatához fogott Sidney Algernon (sz. 1618. † 1683.) ki ihletve a polgári szabadság szeretetétől, a népek jogaiért lépett sorompókba, de midőn a köztársasági rendszer mellett felszólalt, másik túlzásba esvén, az egyedországlatot azonositá a kényursággal; munkája előadásának ereje, és számos történeti adatai miatt maradandó becsü, és szerzője honáért buzgó lelkületének örökös bizonyitványa.

Raumer: Geschichtl. Entw. 54. l.

114. §.

Locke János (sz. 1632. † 1704.) a kereskedelmi és gyarmati bizottság tagja, ki Baco elveit Descarteséivel egyesíté, és ugyanazon előzményekből, melyekből később Kant kiindula, nem csak honában, hanem Francziaország s Hollandiában is, nagy tekintélyre emelkedett, érzéki rendszer alapitója volt, az észjogtan fejlődési történetében is emlitendő.

115. §.

A kormányzatról irt híres munkájában, mindenek előtte Hobbes és Filmer tanait czáfolja', ez után saját nézeteit adja elő. Véleménye szerint létezik természeti állapot; jelleme az emberek függetlensége, egyenlősége; szabadságuk határát az ész jelöli ki, melynek szabályai szerint a jogsértéseket erővel is gátolhatni; a dolgokat az isten az ember hasznára teremté, sajátjává azokat csak munkássága által teheti; de mivel az ily állapotban közös törvényhozó és biró hiányában jogbiztosság nincsen, az álladalom szükségessé válik; alapja a szabad megegyezéssel kötött szerződés, melynél fogva az egyesnek kötelessége akaratját alárendelni a többség határozatának; a hol az nem történik, az állam fen nem állhat; czélja a jogbátorság; a főhatalom határa a természeti törvény és a közjó; feladása a jogot védeni, őrizni, nem megsemmisiteni; a végrehajtó hatalom a törvényhozásnak alárendeltetik, mivel a felség a népnél van, mely az alapszerződésből eredett kételyek természetes és örökös birája. Locke elvei nem csak az angol alkotmány fejlődésére, hanem az egyetemes államjog alaptanaira is, eldöntő befolyásuakká lettek.

Friesz: Geschichte des Philos. II. 387.—403. l. Sztanke: Hist. Philos. 161. l. Lintz Geschicht. der Rechtsph: 50.—54. l. Hinrichs: Gesch. d. NR. I. 216. l. Fichte: Phil. Lehren v. Recht. 539—531. l.

116. §.

Végre a XVII. században még emlitendő Zouchy Rikárd, (sz. 1590. † 1660) Textor Farkas János, (sz. 1637. † 1701.) és Vogel Godofréd, kik a nemzetek jogát szorgosan kidolgozott munkáik által mozditák elő. Hazánkban ez időben számosan szente-

lék erejöket a bölcselkedési tudományok müvelésének, de a bölcseleti jogtan nehány kisebb értekezések kivételével, egészen parlagon hagyatott.

1. Zouchyról és Textorról lsd. Kaltenborn: Critik des Völkerrechts. 53—59. 61—62. l.
2. A hazánkban megjelent értekezések közöl emlitésre méltó: gr. Illésházy György: Disputatio de iustitia originali. Trenchinii. 1640.
3. Hazai bölcselkedésünk állapotjáról általában e korszakban lsd. Balogh: Philos. Pályam. III. czikk. 45—78. l.

Második Tag.

Tizennyolczadik Század.

117. §.

A XVIII. században az észjog tudományát rendszeresen főkép némethoni tudósok müvelék; kik ugyanazon egy czélra, az ész örökös törvényeinek minél tágasabb kiterjesztésére és világosabb kifejtésére törekedvén, különböző ösvényeket követtek és Cocceji, Thomasius, Wolf és az eccleсticusok iskolájára szakadtak.

118. §.

Báró Cocceji Henrik (sz. 1664. † 1719.) frankfurti jogtanár a társadalmiság elvét a jog megalapitására elégtelennek állitván, egy minden embertől elismerendő tekintélyt szükségesnek monda; ezt az isten akaratjában, mint az emberi cselekvények főzsinormértékében találá; az isten akaratja az észjog elméleti, „mindenkinek a magáét“ pedig gyakorlati főelve, ezen alaptanokra épitvén Cocceji rendszerét, kifejtésében a római jog szabályait az észjog tanaira visszavezetni, és ezekkel öszhangba hozni iparkodék.

1. Az isten akaratját az ész által a természet rendéből, az emberi természet tulajdonságaiból, a teremtő tökéletességeiből s a nemzetek öszhangából tartotta megismerhetőnek.
2. A Cocceji szellemében dolgozott munkákban, melyeknek tartalmát Senkenberg „Jus civile naturalisatum“ czimével illette, a történeti iskola zsengéire akadhatni.

119. §.

Követői közől emlitésre méltó fia báró Cocceji Samú porosz nagy cancellár (sz. 1679. † 1755.), ki atyja rendszerét bővebben kidolgozta, Kramer Fridrik Armin, Kesztner Henrik Ernő, Schierschmidt János Just és a nagyhirű Heineke János Tófor (sz. 1681. † 1741.) ki némely tekintetben Cocceji iskolájához számitható.

120. §.

Thomasius nyomdokait követte Gundling Miklós Jeromos hallei jogtanár (sz. 1671. † 1729.), ki a jognak főismérvét a kényszerbe helyezvén, a külső békének szükség esetében erőszakkali fentartására alapítá rendszerét. Főhibája abban rejlik, hogy a kényszert a jog főismertető jeléül tüzvén ki, a következést az okkal cserélte fel a nélkül, hogy bölcseleti alapját, vagy határát kijelölte volna; de mind a mellett a Thomasius és Leibnitz által felébresztett szikrát hiven őrzé, mig kedvezőbb körülmények között, a jog és erkölcsiség homályos viszonyát felderitő szövétnekké válhatott.

1. Gundling főelve volt: „Pacem externam ante omnia sectare, et serva ubi haberi potest; ne prorsus ad vitam cum aliis traducendam, virtutemque acquirendam inutilis fias."

2. Bauer: NR. 12. l. Friesz Geschichte der Philos. II. 481. l. Raumer. Gesch. Entw. 68. 69. l.

121. §.

Thomasius iskolájához tartoztak még Gerhard Efraim (sz. 1682. † 1718.) Gundling kortársa, az éleseszű, a fogalmak világos meghatározása által kitűnő Koehler Henrik, (sz. 1685. † 1725.); Glafey Ádám Fridrik, (sz. 1682. † 1754.) ki történeti példákkal világositotta fel az észjog elvont tételeit, Fleischer Lőrincz János, Wolf János Gábor, Bayer György, Weidler János Tofor, Sammet J. Godofréd, és Achenvall Godofréd János, (sz. 1719. † 1712.) ki az első határozott rendszerü teljes észjogi munkát bocsájtotta közre, az erkölcsiség és jogosság közti különbséget szabatosabban fejtette ki, és mind világhirü nevének tekintélyével, mind iratai és előadásai által az észjognak az erkölcstantól elkülönözött müvelését hathatósan mozdítá elő.

122. §.

Leibnitz elveire uj bölcseleti rendszert alapított báró Wolf Keresztély (sz. 1679. † 1754.), ki az összes bölcsészet, nem különben mint az észjogtan fejlésére annál nyomosabb befolyással volt, minthogy német nyelven irott munkái által honosai nagyobb számára sikeresen hatott, és sajátságos ugy nevezett mathematicai módszere, még hazája határain kivül is nagy tetszésben részesült. A gyakorlati bölcseletet három részre: erkölcs jog és államtanra osztván, a másodikat terjedelmesen fejtegeté.

1. Wolf hallei, bölcsészete miatt történt kiutasitása után marburgi, majd ismét hallei egyetemi tanár volt, és 1745. német birodalmi báróvá lett. Főellenei Crusius és Buddé valának.
2. Módszerét, melyről Martini mondá: „Mirum porro non est eam methodum Germaniae scholas non tantum omnes breviter occupasse, et in dies magis dilatari." De Lege nat. pos. 296. Röder következőleg jellemzi: „Eine Methode, deren geistloser scheinbar logischer Formalismus, sehr häufig nur das Nichtsbeweisende der vermeinten Beweise in helleres Licht setzt, und zusammt der widerlichen Weitschweifigkeit, wozu er führt zur nothwendigen Folge hat, das es jetzt Niemand mehr der Mühe werth hält, um weniger Goldkörner willen, ein ganzes Meer von Sand zu durchwaten." Naturr. 87. l. E módszerről lsd. Hegel: Werke. XV. 475. l.

123. §.

Wolf szerint az emberi természetből bizonyos kötelességek szükségkép folynak, melyek valamint az emberi természet lényegesen egyenlő, ugy általánosak, egyetemesek; azok közt legelső a tökélyrei törekvés; elérésében az ember főboldogsága fekszik, előmozditására mindenki kötelezve, és annál fogva jogosítva van. A jog tehát a kötelességből ered, és ahhoz képest mint mások jó akaratjától függ, vagy kényszeritő eszközökkel létesíthető, tökéletes vagy nem tökéletesre szakad. Az álladalom szerződésen alapszik; végczélja a közjó előmozditása; a nemzetek joga a magánjogtól különbözik, és önálló tudományt képez.

1. Wolf természetjogában, mathematicai módszer szerint, még a tisztán tételes intézeteket is, mint a hűbér váltó bányajogot részletesen tárgyalá. Miért is Belime állitá: „Le livre de Wolf, n'est guere que du droit romain remis dans un autre ordre. Quelque fois il descendait jusqu' au droit germanique; et on le vit entrependre avec plus de zele que raison, de faire

la theorie de mille details de legislation, fort etrangement placés dans un traité de droit naturel." Phil. du droit I. 15. l.

2. Wolf honosította a tudományban az egyetemes nemzetálladalom helytelen eszméjét, mely annyi vitára szolgáltatott alkalmat.

124. §.

Wolf kora óta a bölcseleti rendszerek elhatárzó befolyást gyakoroltak az észjog müvelésére. Ő az egyes tanok részletes kifejtése által, nagyobb világosságot deritett a jogviszonyok természetére, de a tudomány sarkelveire nézve nagy előmenetelt nem eszközlött; rendszere által egy új iskolai dogmatismus felélesztője, az eredetiség termő szelleme teljes hiányával, csak máshonnan kölcsönözött eszmék rendszeresitője volt. Főelve azonban, mint a haladás és tökély utáni törekvés jelszava, a XVIII. század másod felében, az államélet átalakitására nem csekély hatással volt.

Friesz: Geschichte der Phil. II. 380—386. l. Warnkönig: Rechtsphil. 72. l.

125. §.

Számos követői közöl, a jogászok elveit különféleképen módositák; legnagyobb hirüek: Daries György Joakim (sz. 1714. † 1791.) Baumgarten Sándor Tófor, (sz. 1714. † 1762) frankfurti tanárok, Hollmann Samú Keresztély (sz. 1696. † 1787) göttingeni tanár, Meier G. F., Nettelbladt Dániel hallei jogtanár és egyetemi cancellár (sz. 1719. † 1791), Westphal Kereszt. E. (sz. 1737. † 1792): a nemzetjog nagy tekintélyü irója Vattel Imre (sz. 1714. † 1767.) szász tanácsos és követ; az ausztriai tanulmányi rendszer fejlődésére oly nagy befolyású b. Martini Károly Antal, (sz. 1726. † 1806) bécsi jogtanár utóbb főtörvényszéki másod elnök; Báró Ickstadt János Ádám, (sz. 1702. † 1776.) Pestel utrechti tanár († 1805.), Zallinger jesuita († 1802.) stb. sőt még több XIX. századi főkép franczia munkában is akadhatni Wolf elveire.

1. Nettelbladt munkája oly hiressé vált, hogy Oroszországban más jogforrások hiányában döntő erejünek tartatott. Hugo: Naturrecht. 30. §.

2. Martini nézeteire Federnek is némi befolyása volt; Haller őtet arról vádolja, mintha Hobbes szellemében az összerződést kényurság igazolására használta volna. Restaur. der Staatsw. I. 63. l.

126. §.

E három iskolán kivül voltak Némethonban oly férfiak, kik egy iskolához sem tartozván, mindegyiknek tanaiból azt vevék fel munkáikba, mit az igazsággal összegyeztethetőnek találtak; azok az e c l e c t i c u s o k nevezete alatt ha nem is az iskolai rendszert, de mi ennél több s üdvösebb, az észjog elveinek nagyobb és tágasb körü terjesztését s a gyakorlati életrei hatását munkásan mozdíták elő, és e tekintetben az utókor hálás emlékét érdemlék ki; ugymint: F e d e r János György Henrik (sz. 1740. † 1821.) göttingeni tanár, H ö p f n e r Lajos Gyula Fridrik (sz. 1743. † 1797.), S c h l e t t w e i n J. Ágost (sz. 1731. † 1802.) gieszeni tanárok, T i t t e l Ágost Tófor, (1739. † 1816.) U l r i c h János Ágost Henr. jenai tanár (sz. 1746. † 1813.) b. B a r t e n s t e i n János stb. (sz. 1686. † 1767).

1. Nem kedvező ezen iskoláról P ö l i t z itélete Staatswissenschaft. I. 63. l. de ellenkező véleményü R o t t e c k V. R. I. 115. l.
2. Ezen iskola elveit követte irataiban E g g e r s Keresztély Ulrik (sz. 1758. † 1813.) kjöbenhavni jogtanár is.
3. Nagy befolyást gyakoroltak a tudományra egyes bölcselők, külön tárgyakról irott értekezéseik által, mint M e n d e l s s o h n, G a r v e, E b e r h a r d stb. M e i s t e r: Naturrecht. 105. l.

127. §.

Minden osztályozáson kivül állanak: Vachi H o m b e r g k János Fridrik (sz. 1673. † 1748.) ki a természeti jog alapelveit kétkedőleg birálgatja, S c h m a u s z Jakab János (sz. 1690. † 1757.) K l a p r o t h Kristóf János (sz. 1715. † 1748.) göttingeni jogtanárok, H o m m e l Ferdinand Károly (sz. 1722. † 1781.) lipcsei jogtanár, kik az észjogot anthropologiai alapra visszavezetni iparkodának; F l a t t J. F., ki a kényszernek lehetségét az álladalmon kivül tagadá; S c h w a r z. József jezsuita, D e s i n g Anselm benedekrendi szerzetes, kik hittani szempontból taglalák a természetjogot, végre a történeti iskola elődei P ü t t e r, M i c h a e l i s, M o s e r, S c h l o s s e r stb., kik az észjogtudományt a tételes törvények bölcseletének tekinték.

Ugyanazon szellemben mint S c h w a r z és D e s i n g tárgyalák Olaszhonban a természetjogot C o n c i n n a, F i n e t t i, G u a r i n i stb. W a r n k ö n i g: Rechtsphilos. 75. l.

128. §.

A brittek közállapotjaik megszilárdulása óta, a jog és állam bölcseletre kevesebb figyelmet fordítának, és a rendszeres munkák közöl egyedül Rutherforté emlitendő, melyben de Groot és Puffendorf elveire akadunk. De annyival nagyobb előmenetelt tőnek a moralbölcsészeti tanulmányok, melyeknek szorgosabb müvelése az észjog alaptanaira is, közvetett hatással volt.

129. §.

Az angol-skót erkölcsi bölcselet iránya Locke óta kitünőleg tapasztalati vala; gr. Shaftesbury Antal (sz. 1671. † 1713.) azt biztosabb elvekre ohajtván visszavezetni, az erkölcsi érzelemre alapitá, mely az igazságtalan vagy igazságos iránti ellen vagy rokonszenvben nyilatkozik. Hutcheson Ferencz glasgowi tanár (sz. 1694. † 1741.) a skót iskola alapitója az erkölcsi érzelmet a kellemetesség és hasznosság érzelmétől szorosabban különböztette meg; az erkölcsiség főrugóját a természeti ösztönökben találja, melyeknek azonban az ész korlátot szab; az erények alapja a mások iránti jóakarat, azok pedig annál becsesebbek, minél többen részesülnek jótékony hatásuk következményeiben, miért is a jóakarat az erkölcsi világban oly lényeges, mint a nehezülés törvénye a physikaiban.

1. Shaftesbury ellene Mandeville Bernát (sz. 1670. † 1733.) volt, ki a társadalmat az önérdekre alapítá.
2. Hutcheson kora óta az edinburgi és glasgowi skót egyetemek a britt bölcselet középpontjaivá lettek.
3. Szellemi rokonságban az érintett irókkal áll Edward Jonathán éjszakamerikai bölcselő, (sz. 1703. † 1758.) kiről lásd. Fichte: Phil. Lehren von Recht I. 515. l.

130. §.

Hume David (sz. 1711. † 1776.) elvei szerint a jog csak egyenlők közt létezik; a tulajdon alapja a munka, a jogé a haszon; és a természetjog feladása annak a meghatározása, mi alkalmatos az emberiség czéljai előmozdítására. — Rokonságban ezen tanával Paley Vilmos (sz. 1743. † 1805.) az erényességet az isten akaratjára alapitá, melylyel azonban csak az lehet öszhangban, mi mások boldogsága előmozdítására befolyással van.

Price Rikárd és Smith Ádám nézeteiről lsd. Fichte. Philos. Lehre. 559. l.

131. §.

Ferguson Ádám (sz. 1724. † 1816.) elődei elveit egyesíteni iparkodék, a nélkül, hogy benső öszhangba hozhatta volna; a természeti állapot ellene, minden az ember természetének megfelelő állapotot természetinek állita; a jogtörvényt az erény általános eszméjéből származtatta, mert azzal ellenkezvén az igazságtalanság, elkövetése az erkölcstörvény által tiltatik, és mindenkitől erővel toroltathatik vissza. Ily módon az erénytörvény jogtörvénynyé válik, minthogy mind az mi az emberhez és állapotjához tartozik, és kényszerrel védelmezhető jogához számítandó, minél fogva is a jogtudománynak két része vagyon, a jogok és jogvédelem tana.

A skót iskola elveiről bővebben lsd. Warnkönig: Rechtsphil. 94—102. l.

132. §.

Francziaországban az észjog rendszeres munkáiban a német eszmék viszhangjaira találunk. A nagyhirü Bourlamaqui Jakab J. (sz. 1694. † 1748.) de Groot és Puffendorfnak, Wolf szellemében módositott elveit népszerü és kellemetes módszerrel fejtegeté; ugyan ezt tevék de Felice († 1750.) Vicat, († 1770.) jogtanitók és Aube a jogbölcseletről irott munkáikban.

A forradalom előtt egyetlen egy tanszéke volt a természetjognak a College de Francenál Párisban, és az is csak 1773. állíttatott fel. Krit. Zeits. für Rechtsw. des Auslandes. 1829. I. 274. l.

133. §.

Sokkal nagyobb hatással voltak az eszmék fejlődésére az érzéki bölcselet szellemében szerzett munkák, és a bölcseleti jogtan egyes kérdéseit főkép gyakorlati szempontból taglaló iratok, melyeknek némelyikei nem csak a tudomány irányára, hanem az életre is oly döntőleg hatottak, hogy nyomaikra a világtörténet évkönyveiben akadhatni.

134. §.

Helvetius Claudius Adorján, (sz. 1715. † 1771.) ki az érzéki bölcselet elveit az erkölcstanra alkalmazá, elméletét az emberek egyenlőségére alapítá; az egyenlőtlenség a társadalom ered-

ménye, melynek főelvei az érdek és szükség; a cselekvények szabálya a physikai gyönyör; a szenvedélyek minden tettek rugói; az erény velünk született fogalom, mely a közjóra irányulván, az önérdek által mozdíttatik elő. — Az érzéki bölcselet ezen tanait népszerüsíté Saint-Lambert Ferencz (sz. 1717. † 1805.), és gróf Volney Koszta Ferencz, (sz. 1755. † 1820.) ki az erényt az egyesek és társadalomnak hasznos cselekvények gyakorlatába helyezé.

1. Hogy Helvetius tisztán materialis felfogása daczára nem tagadá az erkölcsi jó és rosz közötti különbséget bizonyítja Fichte: Philos. Lehr. von Recht. 617. l.

2. Voltaire Ferencz Mária (sz. 1694. † 1778.) közvetett befolyásáról az észjogtanra lsd. Warnkönig: Rechtsphilos. 112. 113. l.

135. §.

Montesquieu Károly (sz. 1689. † 1755.) a törvények szellemérôl irott remek munkájában, az emberi egyenlôség eszméjébôl indulván ki, az álladalmat szabad egyesülésre alapitá; czélja a közjó elômozditása, ennek pedig alapfeltétele a politikai szabadság, mely az egyesek jogkörének sérthetetlenségében áll. A létezô álladalmak egyedországlatok, köztársaságok, vagy kényurságok; a köztársaságok jobbág vagy népországlatok, azoknak lényege nem csak az országlók személyességében, hanem fôelvök különbségében áll, mely a fejedelemségben a becsület, jobbágiságban a mérsékeltség, népországlatban az erény, kényurságban a félelem. Az aristocratia annyival tökéletesebb, mennyivel inkább közelit a democratiához, ebben pedig a szavazók száma s tulajdonai, nem különben a törvényhozás módja szorosan meghatározandó.

Montesquieu a bordeauxi parlament elnöke, a franczia academia tagja volt, és más munkái által is, melyek azonban a bölcseleti jog irodalmi köréhez nem tartoznak, hatott kora szellemére.

136. §.

Áttérvén az alkotmány mikénti elrendezésének kérdésére, az államhatalom főjogait, ugymint a törvényhozást, biráskodást és végrehajtást, a politikai szabadság tekintetéből, több személyek vagy testületek között felosztandónak állitá. A létező alkotmányok között, véleménye szerint, a britt leginkább felel meg a józan po-

litika követelményeinek, de minden jelességei daczára alkalmazhatása az országok erkölcsei, szokásai, törvényes intézkedéseitől tételeztetik fel, sőt még az éghajlat és geographiai fekvésnek is van befolyása az alkotmányos viszonyokra. Ezen alapokon az érintett életelvek hatását taglalván a törvényhozásra, a tételes törvények okszerü bölcseletének remek mintáját állitá elő, mely valamint az államjog elméletére, ugy a gyakorlati életre is annyival nagyobb hatással volt, minthogy a bölcseleti elmélkedés mélységét, a történeti tapasztalás gazdag kincsével füzé össze, és a jogtiszteletnek, munkája számos helyein, fényes bizonyitványait adá.

1. Montesquieu munkája becsére nézve szétágaznak a nézetek; mig Ancillon a törvények szellemét a XVIII. század örökös diszkoszorúja legillatosabb virágai egyikének mondja, (Über den Geist der Staatsverf.) és véleményében Thilo: Die Volkssouveränität 146. 147. l. Hegel: Philos. d. Rechts 25. l. osztozkodik. Haller azt a forradalmi elvek terjesztéséről vádolja Restaur. d. Staatsw. I. 56. l.

2. Montesquieuhez magyarázatot irt Voltaire és ujabban gr. Destutt de Tracy (1811). Ellene irt Linguet: Theorie des lois civiles. Londr. 1767.

3. Az angol alkotmány előnyei megismertetésére Montesquieun kivül Delolme arról értekező munkája nagy hatással volt.

4. Mably apát (sz. 1709. † 1785.) nézetei kora irányára gyakoroltak ugyan némi befolyást, a nélkül azonban hogy alaposságuk vagy eredetiségök által kitünnének. Warnkönig: Rechtsphil. 119. l.

137. §.

A politikai szabadságnak Montesquieu által megpenditett eszméjét Rousseau János Jakab (sz. 1712. † 1778.) karolta fel. A társadalmi állapot romlottságának okát az emberiségnek eredeti rendeltetésétőli eltávozásában keresé; a természeti állapotban az emberek mind egyenlők, a könyörületnek érzülete azoknak egyetlen köteléke; a szükségletek szaporodásával, természetellenı müveltség elharapodzásával tünnek fel az egyenlőtlenségnek külön nemei, védelmökre állíttatik fel a polgári társulat, melynek bajai az előbbi állapotéinál ugyan sulyosabbak, de melyeket türnünk kell, többé megszüntetnünk nem lehet.

138. §.

Azon kérdésnek tehát, miként lehessen az álladalmat minél tökéletesebb öszhangba hozni a természeti állapot és szabadság követelményeivel? megfejtését a társadalmi szerződésről szerzett munkájában kisérlé meg. Az álladalom az emberek eredeti szabadságánál fogva, csak szerződésen alapulhat, mert a szabadság elidegenithetetlenségét, a társaságban nélkülözhetetlen renddel másként össze nem egyeztethetni, mint ha ezen szerződés erejénél fogva mindenki a közakarat alkotásához járul, melynek saját akaratját alárendelni köteles; a polgári főhatalom e szerint a társak összegénél van, kik mint annak részesei polgároknak, mint a törvények alárendeltjei alattvalóknak neveztetnek; ezen hatalom, melyet a törvényhozás joga illet, általános, feloszthatatlan, elidegenithetetlen, csalhatatlan, mert a társaság oktalanságot nem akarhat.

139. §.

A népakaratnak azonban külön létege szükséges, ez a kormány, mely a végrehajtó hatalmat gyakorolja, jogai nem szerződésen, hanem egyszerű visszavonható felhatalmazáson alapulnak. A kormány elrendezése szerint, az álladalmak monarchiák, aristocratiák, democratiák vagy vegyes alkatúak; melyek közől egyet sem mondhatni általában legtökéletesebbnek, hanem ezen kérdés eldöntése a nemzetek müveltségi fokától függ. A democratia csak kisebb álladalmakban alkalmazható; nagyobb kiterjedésüekben az egyedországlat bír elsőbbséggel. Végre szerkezete biztosítására, több a régi rómaiakhoz hasonló statusintézvények felállitását javasolja. Rousseau ellentétben Montesquieuvel, nem a történetből hanem elvont fogalmakból indulván ki, eleinte a közjogra csekély befolyásúnak látszott, de utóbb egyoldalúsága daczára, a franczia forradalom irányára nagy hatással volt.

1. Míg Blanc Rousseau okoskodását ellentállhatlannak mondja, Lerminier munkáját szép álomnak czímezi. Hibáiról lsd Raumer: Geschicht. Entw. 80—95. l. Fichte: Phil. Lehr. 677. l.

2. Hogy Rousseau munkáját a franczia forradalom főokának nem mondhatni, már Gentz mutatta meg Burke munkája forditásában

(II. 15. l.) s Scheidler: Parän. Propäd. d. Rechtsphil. 1842. 133. 138. l.
Morin: Essai sur la vie et le caractere d. J. J. Rousseau. Paris 1851.

140. §.

Rousseau elveit sajátukká tevék és nagyobb körben terjeszték az encyclopaedisták, névszerint Diderot s Raynal, kik ebbeli tanaik, valamint a közgazdászat müvelői, kik közől a physiocratai iskola alapitója Quesnay, ellene Gourmay, és a szélsőségeket közvetitő Turgot Jakab Robert (sz. 1727. † 1781.). XVI. Lajos ministere a legnevezetesebbek, az iparszabadság, külön osztályok viszonyai, a munka természete és fontossága fölötti vitályaik által, mind a statusintézetek mind a jog és álladalom körüli nézetek fejleményére nyomos hatást gyakoroltak.

Ide tartoznak Morelly munkái (1743. 1755.) ki mint a communisticai iskola előhirnöke, a társadalom minden bajait a magántulajdonban keresé. Lintz: Geschichte d. Rechtsph. 80. l.

141. §.

Olaszhonban Vico Iván (sz. 1660. † 1744.), ki az elsö az emberiség bölcseleti történetét tárgyalá, a jog és állambölcsészetet is történeti szempontból fogá fel; alapját de Groottal az ember társadalmi természetében, főelvét az igazságban keresé. Az észjog rendszeres müvelői, kiknek számából Lampredi, Paschali, Mocenigo említendők, nagyobb részt Wolf elméletéhez ragaszkodtak.

1. Vico munkája Göthe és Göschel által magasztalva, belső értékénél nagyobb hirre emelkedett. Raumer: Gesch. Entw. 96. l. Warnkönig: Rechtsph. 109. l.
2. Főelvei: „Verum est omnis iuris naturalis principium“ és „Jurisprudentia et moralis christianae principium et finis idem.“ De univ. iuris principio. I. 55. 56. l.

142. §.

Filangieri Cajetán (sz. 1752. † 1788) azon oknál fogva, hogy a római és hűbéri törvényhozás Europa szükségleteinek többé meg nem felelhet, Montesquieu pedig inkább a fenálló, mint létesítendő intézményekről bölcselkedett, a törvényhozás tudományának rendszeres kidolgozásához fogott. A törvényhozás főczél-

ját a nyugalom és béke oltalmazásába helyezé, és emberszeretettől ihletett kebellel kora előitéleteit és visszaéléseit megróván, a haladás ügyét karolta fel, tervei kivitelét a szabaditékos osztályok nagylelküségétől várván; de munkája befejezését kora halála miatt nem eszközölheté.

Filangieri munkáját commentárral bővitette Constant Benjamin. Lsd. Weitzel: Filangieri. Staatslexicon V. 525—534. l.

143. §.

Beccaria Caesar (sz. 1735. † 1793.) a büntettek és büntetésekről irt kis terjedelmü de nyomatékos értekezésében a büntető jog alapelveit vette vizsgálat alá; ezen az emberiség és igazságért lángoló kedélylyel, szívreható irásmóddal szerkesztett szózatában, kortársait a büntető törvénykezés számtalan undok visszaéléseire figyelmeztette, és így a kinvallatás eltörlésére, a halálbüntetés ritkább alkalmazására jelt adván, nem csak a tudomány hanem a jogszolgáltatásnak is ezenágában, szebb időszak hajnalát idézte elő.

1. Beccariához Voltaire készített commentárt; munkája jeles forditásával Császár Ferencz (Zágráb. 1834.) gazdagitá irodalmunkat.
2. Beccaria iratáról méltán mondá Welcker, hogy azzal százezerek életét, egészségét, becsületét mentette meg. Staatslexicon II. 306. l.

144. §.

Magyarország bölcseleti müveltségét nagyobb részt Némethonnak köszönvén, annak befolyása észjogi irodalmunkra is félre ismerhetetlen. Ezen tudomány rendszeres müvelése első kisérleteit Bossányi Farkas nagyszombati tanár (1706) és Kölesséry Samú (1723.) irataiban birjuk. A XVIII. század második felében, a mind inkább fejledező bölcseleti jogtan az ausztriai egyetemeknél, névszerint 1754. óta Bécsben rendesen taníttatván, nem sokára hazánk egyetlen föiskolájánál is honosult, és felsőbb rendeletek következtében a nagyszombati egyetemnél Szedmáky Mihály római jog tanára 1762. kezdette meg észjogi előadásait.

Kovachich: Merkur v. Ungarn 1787. I. 25—35. l.

145. §.

A nagyszombati egyetem 1769. elhatározott és 1770. életbe léptetett átalakulása alkalmával, Mária Terézia királyné ren-

deletére a természeti magán és közjog külön tanszéke állitatván az Van der Hayden Henrik Jánosra bizaték, kinek Martini (124. §.) munkája tüzetvén ki előadásai vezérfonalául, egyszersmind meghagyatott, hogy hallgatóit az észjog irodalmával megismertesse, és de Groot világhirü munkájának szorgos olvasására buzditsa. Az 1777. évben kelt nevelési rendszer az egyetemen kivül, még öt királyi akademiában észjogi tanszékek felállítását rendelé, és Martini munkájának használatát azokra is kiterjeszté.

1. „Ex post ius quoque naturae ac publicum universale seu gentium, in Universitate hac Tyrnaviensi tum ob studiorum horum utilitatem, cum vero in majus universitatis ornamentum et decus, per introducendum distinctum professorem subtilius declarata ratione explanabuntur." Norma Studiorum. dto. 29. oct. 1770. Mercur 1787. I. 67. l.

2. Az észjogtanárnak adott utasitást lsd. Kovachich Mercur 1787. I. 93. 94. l.

3 A jogtanulók, kiknek eleinte az észjog hallgatása csak ajánltatott, az 1777. évi rendszer által annak tanulására szorosan köteleztettek, és a természetjog alapvonalainak tanitása, a gymnasiumokban is elrendeltetett. Ratio Educationis litter. Vindob. 1777. 126. 129. 151. 186. §.

4. Hayden áttétele után a löweni egyetemhez, az észjogot Nagy-Szombatban Stuhr József (1772—1777.) utóbb római jog tanára, Budapesten Petrovics József (1777—1782) később hétszemélynök s egyetemi alelnök, és Demién Antal (1782—1806.) taniták.

146. §.

Ily módon Martininak Wolf szellemében dolgozott munkája, honunk közintézeteiben kézikönyvül használtatván, Wolf rendszere nálunk honosult, és mig Martini majdnem aristotelesi tekintélylyel felruházott tételei, jogászaink által észjogi tárgyakban codexként idéztettek, tanáraink elveinek legtöbbnyire kéziratban maradt commentárokbani bővebb magyarázatára szorítkoztak; nyomtatásban Lakits György Zsigmond (sz. 1736. † 1819.) egyetemi jogtanár természetjogi elemei, és Filó János esztergami kanonok természetjoga jelent meg, Dienes Samú pedig Martini munkája második részét magyarra fordította.

Egyes tárgyakról irt értekezések közöl említendők: Eszterházy Pauli C.: Praecognita iuris cum posit. C. ex Hugonis Grotii libris. Posonii 1731.

Niczky Chr. C. De Pactis et transactiónibus. Viennae 1744.

Rosos: De rerumpublic. interna securitate. Pest. 1777.

Benkő: Tentamen philopatriae in monarchiis et aristocr. promovendae. Vind. 1787.

147. §.

A XVIII. század vége felé, a franczia forradalom és az itészeti bölcselet keletkezése az észjogtudomány fejlődésében uj korszakot idéztek elő. A franczia forradalom az eddig csak elméletileg fejtegetett közjogi kérdéseket a gyakorlati élet terére helyezvén át, a tudományos vitályokat életkérdésekké változtatta, mi által a bölcseleti jogtan, nevezetesen az államjog nélkülözhetetlen tanulmánynyá vált; és ámbár ezen időszak iratai nagyobb részt a politika körébe vágnak, mégis a statusjog legfontosabb feladványait tárgyalván, annak bővebb müvelésére hathatós rugóul szolgáltak. Ide tartoznak Sieyes Emanuel (sz. 1718. † 1836.), Mirabeau Honoré (sz. 1741. † 1791.), Condorcet Antal (sz. 1743. † 1793.), Billaud-Varennes, Mounier, Malouet, Clermont-Tonerre, Payne Tamás, (sz. 1737. † 1809.) Rous, Mackintosh, Young, a hatalmas szellemü Burke Ödön (sz. 1730. † 1797.), Gentz Fridrik (sz. 1764. † 1832), Rehberg, Brandes, Broxtermann, Fichte stb. munkái, melyekben leginkább az alkotmánytan tételei tárgyaltatnak.

Raumer: Geschichtl. Entw. 97—116. l. Warnkönig: Rechtsphil. 77—125. l. Fichte: Philos. Léhren v. Recht 686. l. Staatslexicon X. 18. 19. l.

Második czim.

Kant Immanueltől a jelenkorig.

Első Tag.

Németország.

148. §.

Mig Francziahonban a forradalom megrendité a századok óta fenálló politikai szerkezetet, feldulta a múltnak hagyományait, a komoly tudományok hazája Németország az elmélet mezején ép oly

gyökeres, habár természeténél fogva békés átalakulásnak tanúja volt, melyet Kant Immanuel (sz. 1724. † 1804.) a „königsbergi bölcs" kezdeményezett. A „tiszta ész criticája" czimü iratában, mely eleinte kevés figyelemre méltatott, az emberi ész ismerő tehetségének határait jelölte ki, és a dogmatismus és scepticismus közt ingadozó elméleti bölcseletet biztosabb alapra vezette vissza; második a gyakorlati ész itészetét tárgyazó iratában, a boldogság és tökélyesedés elvein alapuló gyakorlati bölcsészet hiányait adta elő, és azt anyagi főelvek mellőzésével alaki elvre alapította. Ezen két munkája által, melyekhez később az „itélőtehetség criticája" járult egy új rendszer alkotója lett, melynek főelvéül a szellem szabadságát az elmélet és gyakorlat körében, főczéljául a gyakorlati érdekeknek a szemlélődés fölötti elsőbbségét tüzte ki.

1. Kant Immanuelnek, ki a bölcseletet a königsbergi egyetemnél tanitotta, külső viszonyairól bővebb felvilágositást ad Schuberttől irott életrajza, összes munkái Rosenkranz által eszközlött kiadása XI. kötetében.

2. Bölcseletének alapeszméit világosan adja elő: Biedermann: Die deutsche Philos. I. 64. — 76. l.

149. §.

Kant szerint a gyakorlati ész általános föltétlen főszabálya e tételben pontosul össze: „Akard az erkölcsi jót." Ezen észparancs lételéből a szabadság valóságát, mint a gyakorlati ész kivánalmát következteti, arra erkölcs és jogtana összes rendszerét alapítja. A jognak lényegét és főelvét a külső szabadságnak általános törvény szerinti összeegyeztetésébe mások szabadságával helyezi; a jog feladása törvényt szabni a külső cselekvényeknek, tekintet nélkül a belső érzeményekre; alapja a szabadság, mely az egyenlőséget foglalja magában, és az embernek egyetlen eredeti joga, melyből minden más jogai folynak, még a tulajdon is, mely azonban csak az álladalomban válik állandóvá.

1. Kant jogtani nézeteit leginkább „Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre" (1797.) czimü munkájában, „Az örök békéről" (1795.) és „Az elmélet és gyakorlat viszonyáról" (1793.) szerzett értekezéseiben fejtette ki.

2. A szerződések érvényességét Kant a gyakorlati ész kivánalmára alapítá, a házasságban csak az egynőséget tartá a személyesség jogával összeegyeztethetőnek. Rechtsl. 19. 25. 26. §§.

150. §.

A természeti állapot nem ugyan a teljes jogtalanság, de a joghiány állapotja, azért mivel az igazság törvényeinek létesitése mindenkinek észszabta kötelessége, az álladalom észparancson alapul, melyet valamint a jogtörvényt mindenkinek elismerni, a polgári főhatalomnak engedelmeskedni kell. Az álladalom főczélja a jogbiztosság; az országló személyén kivül az államszerkezet meghatározásában, a kormány módja is veendő tekintetbe. A főhatalomnak három sarkalatos joga van: a törvényhozási, itélő, végrehajtó hatalom; az első a nép befolyásával gyakorlandó, kik abban részt vesznek állampolgároknak nevezhetők. Az álladalom büntető joga feltétlen észparancson sarkallik, a büntetés mérszabálya a visztorlás, mely minden visszaélések meggátlására részrehajlatlan bírák által alkalmazandó. A nemzetek egymás iránt jogtalan állapotban lévén, ebből kilépni és nemzetszövetség alkotása által a jogeszmét viszonyaikban is létesíteni kötelesek; miért az örök béke nem puszta képzeménynek, hanem habár csak közelitőleg is, életbe léptetendő feladványnak tekintendő.

1. Kant büntetési elmélete számos követőkre talált, ámbár Feuerbach azt aggkor okozta elmegyengeség eredményének hivé.

2. A közjoghoz irt toldaléka a franczia forradalmi jelenetek benyomását tükrözi vissza. Biedermann: Deutsche Philos. I. 349. l.

151. §.

Kantig a jog főelve a tapasztalásból származtatott, ő a jogot közvetlenül az ész parancsára alapitá, abból az igazság és igazságtalanság közti különbséget előleg határozá meg, a természeti jogot észjoggá emelé, és az által az alanyi észlegesség alapitója lőn; továbbá a jogok és kötelességek, az erkölcsiség és törvényszerűség határvonalait szorosabban jelölte ki, és a jogtudomány alapeszméinek határozottabb kifejtésére lényeges befolyással volt, a jog és erkölcstan különbségét azonban teljesen meg nem fejté. Kant érdemeit a gyakorlati bölcselet körül, még ellenei is elismerik; munkái hatása nem csak kortársaira, hanem az utókorra is tagadhatatlan, annak nyomára a tudományok majdnem minden ágaiban akadhatni.

1. „Kant brachte den rationalistischen Character des Naturrechts zur Entschiedenheit, und führte ihm mit Bewustseyn durch.“ Stahl: Philos. des Rechts. I. 140. l.
2. Kant bölcseletéről jellemzőleg mondá Humboldt Vilmos: „Einiges was er zertrümmert hat, wird sich nie wieder erheben, einiges was er begründet hat, wird nie wieder untergehen, und was das wichtigste ist, so hat er eine Reform gestiftet, wie die gesammte Geschichte der Philosophie, wenig ähnliche aufweist.“ Briefwechsel mit Schiller. 37. l.
3. Kant jogtanára nézve szétágaznak a vélemények, míg Haller undorral fordul el attól, és a legveszedelmesebb könyvek egyikének állitja, (Rest. I. 72—73. l.) és Schmitthenner szerzője nagy elméjéhez méltatlan dolgozatnak nevezi (Geschicht. der Staatsw. 127. l.), Ahrens abban a tudomány és életnek minden haladási lépteit találja fel. Rechtsphilos. 304. l. magy. 343. l.
4. Kant hatásáról kortársaira mondja Weitzel: „Mann kann sich kaum eine Vorstellung davon machen, welchen Einflusz Kant auf die deutschen Gelehrten Meister und Schüler geübt. Fernow rief begeistert aus: Es werde Licht, und es ward Kantische Philosophie.“ Staatslexicon. V. 515. l. Schubert: Kant und seine Stellung zur Politik. Raumer: Historisches Taschenbuch 1838. 525. l. Rosenkranz: Geschichte der Kantischen Philosophie. Leipz. 1840. Barni: Philosophie de Kant. Paris 1850.

152. §.

A jog és erkölcstan határvonalát határozottan jelölte ki Fichte Omodé János (sz. 1762. † 1814.), ki mint a Kanti bölcsészet elméleti részét kiegészíteni iparkodék, ugy az emlitett lényeges kérdést is kisérlette megoldani. Jogtanát gyakorlati bölcseletének főelvére az „Én“ általános cselekvőségének eszméjére alapitá, minthogy az én mint erkölcsi lény magának szükségkép szabad cselekvőséget tulajdonitván, azt más erkölcsi lényekben is elismerni és saját szabadságát a többiekével öszhangba hozni kénytelen; minek létesitésére azonban az egyesek jogkörét meghatározó törvények, ezek alkotására pedig, szerződések által létesítendő társaságok szükségesek.

Fichte előbb a jénai utóbb berlini egyetem tanára, Napoleon túlsulya korában, beszédjei által nagy befolyással volt a német nemzeti érzelem felébresztésére, miért is Friesz mondá: „Ich halte Fichte für einen kräftigen Redner, aber für gar keinen Philosophen.“ Gesch. der Phil. II. 636. l.

153. §.

Ezen előzvényekből indulván ki, a magán és közjog éleseszü de egyoldalú tárgyalásában az egyéni szabadságot kelletinél szükebb korlátok közé szoritá. Az álladalmat az összerződésre alapitja, végczélja a közjó; a főhatalom gyakorlata fölött ephorok őrködnek, kik azt felfüggeszthetik és a népet itélethozásra hivhatják fel. Az egyes alkotmányok elsőbbsége fölötti kérdés a politika, nem pedig jogtudomány köréhez tartozik. Jogok csak azokat illetnek, kik mások jogkörét tiszteletben tartják, a mennyiben az utóbbit valaki elmulasztaná, annyiban saját jogigényei is elenyésznek, miért is a jogsértő a polgári társulatból kizárandó, minek elkerülése végett, bünhődési szerződés által mindnyájan magukat az álladalom büntető hatalmának alávetik. „Kereskedelmi álladalom" czimű munkájában, a munka szervezéséről, a franczia újabb socialis iskolához hasonló elméletet állított fel, az álladalmak elkülönözését javalá, és az emberiség közös kötelékét csak a tudományban keresé. — Államtanában az új kor elvének a szabadságot vallá, uralma a kereszténységgel kezdődik, minthogy ennek tételei, az észnek történeti alakban mutatkozó önkinyilatkoztatását képezik, végczélja az emberiség erkölcsi szabadsága; hol elvei átalánosakká lesznek, ott az álladalom nem többé külső jogintézet, hanem az erkölcsi szabadság és isten iránti szereteten nyugvó theocratiává lesz.

Biedermann: Deutsche Philos. 471—500. l. Fichte: Lehren. 93—168. l.

154. §.

Fichtének a jogtan körüli főérdeme abban áll, hogy azt az erkölcstantól független főelvre alapitván, a Kant által elmulasztott szoros elkülönzését e két tudománynak létesité; de valamint elméleti irataiban, ugy jog- és államtanában is, fellengző idealismusánál fogva az „Én" bölcselet homályos ösvényén haladván, kevés követőkre talált; utolsó mystikai irányban szerzett munkái sem növelték azoknak számát, és bölcselete, szerzője lángesze és nemes jelleme daczára, mint egyedül a szemlélődésnek kedvező tanitmány, mélyebb gyökeret még Némethonban sem verhetett.

1. Kant s Fichte rendszere különbségéről és az észjog és franczia forradalom fejlődése közötti hasonlatosságról lsd. Stahl: Philos. d. Rechts. I. 158—171. l.

2. Fichte rendszeréről mondja jellemzőleg Biedermann: „In der That beruhte der Einflusz, den Fichte auf seine Zeitgenossen übte, weit mehr auf den Vorzügen seiner Persönlichkeit, als seines Systems; daher auch dasz letztere ihn kaum überlebte. Es war zu innig mit dem Wesen und dem Geiste seines Stifters verwachsen, als dasz es ohne ihn in den todten Buchstaben seiner Werke, oder unter den Händen von Schülern, welche nicht seinen Geist besassen, sich hätte lebendig und siegreich erhalten können. Fichte hat keine Schule gebildet." Die deutsche Philos. I. 543.

155. §.

Mint Kant bölcselete általában, ugy jogtana is élénk viszhangra talált, és valamint elvei kortársai irányának teljesen megfeleltek, ugy arra tetemes befolyással voltak; szellemében, még jogtana megjelenése előtt, többen müvelni kezdék a természeti jogot, minekutána pedig Kant maga bölcsészete alapelveit a társadalmi viszonyokra alkalmazá, a tudomány ezen ágában is számos követőkre talált, kik habár a főelv kifejezésére, vagy egyes tételekre nézve eltérő véleményüek, mégis az alanyi észlegesség iskolájához tartozván, megegyeznek abban, hogy a jog, az emberi szabadság szükséges következménye, az ész szabályai szerint kifejtendő alapelvből származtatandó; az álladalom nem teremti, hanem csak biztosítja a jogokat; a személyesség ősjoga minden jogigények és kötelességek alapja, a tételes intézmények csak annyiban jogosak, mennyiben az ész örökös változhatatlan törvényeivel ellentétben nincsenek; abban azonban egymástól különböznek, hogy némelyek Fichtével a jogtant az erkölcstudománytól végkép elválasztják, mások az észjogot az ember társas viszonyaira alkalmazott elkölcsi törvénynek állítván, főelvét a jogositott vagy azzal viszonyban levő egyének kötelességéből származtatják, vagy pedig azt az erkölcsi törvény létesülése feltételének, a külső hatáskör erkölcsi eszményének mondják.

1. Kant leghiresebb követőinek főelvei olvashatók Raumer: Geschichtl. Entw. 123. l. Warnkönig: Rechtsphilos. 123. 146. l.

2. A közjogban a jogászok majd mindnyájan az álladalmat szerződésre alapítják, és azok is, kik az állam eszményét észtörvényből következtetik, jogszerü életbe léptetéséhez a társak szabad beleegyezését kivánják. Maurenbrecher: Grundsätze d. deutsch. Staatsr. 45. l.

156. §.

Ezen jelenleg is virágzó iskola követői közöl Némethonban még a múlt században nevezetesekké lettek: Hufeland Omodé (sz. 1760. † 1817.) jenai jogtanár, ki az első a közönséget Kant rendszerének gyakorlati nyomosságára figyelmeztette, és Feder elveitől elpártolván, határozottan az itészeti bölcselet irányához szegődött; a criticai bölcselet népszerüsitése- és terjesztésében ép oly buzgó mint szerencsés Reinhold Károly Lénard (sz. 1758. † 1823.) jenai tanár; Schaumann Keresztély János (sz. 1768. † 1821.) gieseni tanár, Schmalz Tivadar berlini jogtanár (sz. 1760. † 1831.) ki a jogfogalom szabatosabb meghatározása által a tudományt jóval előmozditá, Hoffbauer Keresztély János (sz. 1766. † 1817.) hallei bölcsészettanár, ki a jogot másnak kötelezettségéből származtatta; a mély tudományú Schmidt Erhard Keresztély Károly, jenai tanár, (sz. 1761. † 1811.) ki a bölcsészet elhomályositása ellen férfiasan küzdött, Heydenreich Henrik Károly (sz. 1764. † 1801.) lipcsei tanár; — az államtudományok körében nagyhirü Jakob Henrik Lajos (sz. 1756. † 1827) orosz statustanácsos, hallei tanár; Feuerbach Anselm János (sz. 1775. † 1833.) bajor főtörvényszéki elnök, ki a jog és erkölcsiség határvonalait egy időben Fichtével, és pedig ennél sokkal világosabban határozta meg, a polgári szabadság hőkeblü védelmezője az észjog elveit a gyakorlati élet feladványaira, névszerint a büntető törvényhozásra alkalmazá, és korunk elvharczában mint a bölcseleti irány előbajnokai egyike, kitünő hirt vivott ki magának, — végre a nevelés ügye körül oly lelkesen fáradozott Stephani Henrik (sz. 1765. † 1850.) bajor egyházi tanácsos.

157. §.

A jelen században a legnevezetesebbek: Grosz Henrik Károly (sz. 1765. † 1830.) würtembergi titkos tanácsos, ki jeles kézi könyvében világosságot szabatossággal párosit; az ausztriai polgári törvénykönyv éleseszü szerkesztője Zeiller Ferencz (sz. 1751. † 1828.) bécsi egyetemi jogtanár; Friesz Fridrik Jakab (sz. 1773, † 1843.) jenai bölcselettanár a criticai bölcselet legkitünőbb védnökei egyike, Zachariae Károly Salamon (sz. 1769.

† 1844.) heidelbergi jogtanár, ki az észszeres elvek tárgyalását Montesquieu tapasztalati módszerével kapcsolta össze; B e h r József Vilmos (sz. 1775. † 1851.) würzburgi tanár és polgármester, B a u e r Antal (sz. 1772. † 1843.) göttingeni jogtanár, a büntetőjog jeles müvelője, kinek észjogi munkája a tankönyvek között Groszéval az elsőbbségért vetélkedik, P ö l i t z Lajos Henrik Károly (sz. 1772. † 1838.) lipcsei tanitó, ki számos munkái által a tudományok több ágaira fényt derített, M e i s t e r Keresztély János (sz. 1758. † 1828.) boroszlói jogtanár az erkölcsi főelvek éleseszü magyarázója; D r e s c h Lénard (sz. 1796. † 1837.) müncheni professor, K r u g Traugott Vilmos (sz. 1770. † 1842) lipcsei bölcsészettanár, ki világos előadása által a német bölcsészek többségét jóval felülhaladja, D r o s t e - H ü l s h o f f Kelemen Ágost (sz. 1793. † 1832.) bonni jogtanár, ki a jogeszme psychikai kifejtését kisérlé meg; a nagy tudományú J o r d a n Serestély (sz. 1792.) marburgi jogtanár; az egyetemes történet hires irója R o t t e c k Károly (sz. 1775. † 1840.) freiburgi jogtanár, ki az észjog több tanaira éleseszü taglalásai által nagyobb világosságot deritett; R e i n h o l d Ernő (sz. 1793.) jénai tanitó, a szellemdúzs P f i z e r Pál Ákos (sz. 1801.), Z ö p f l Henrik heidelbergi jogtanár, végre W e l c k e r Tivadar Károly (sz. 1790.) freiburgi volt jogtanár, ki azonban ujabb irataiban sajátszerü rendszer alapitója lön, mely szerint a jog az ész örök szabályain alapszik ugyan, de csak általános elismerése, vagy a jogviszonyokban álló egyének békeszerződése által érvényessé lesz, és azért nem előleg, hanem a tárgyilagossá vált észből bebizonyítandó.

F r i e s z nézeteiben Jacobi bölcseleti rendszeréhez közeledett; Meisterre pedig, még a Wolfi rendszer volt némi befolyással.

158. §.

H e r b a r t Fridrik János (sz. 1776. † 1840.) göttingeni bölcsészettanár, ámbár magát Kant követőjének vallá, mégis új bölcseleti rendszer alapitója lett. A gyakorlati bölcselet feladása a dicséretes és gyalázatos meghatározása; az erkölcsiségnek öt főeszméje van: a belső szabadság, tökélyesedés, jóakarat, jog és méltányosságé; a jog többek akaratjának öszhanga, szabályként gondolva; alapja a viszálkodás iránti ellenszenv, czélja a viszálko-

dás megelőzése elháritása; azzal eredetileg a kényszer összkapcsolva nincsen, az csak álladalomban történik; ez hatalom által biztosított társulat; czélja minden kisebb társulatok czéljainak összegében fekszik; tényezői: a magánakaratok, melyek közakarat elfogadása által alapitják a társulatot; az alakok, melyek a közakarat czéljából és természettörvényéből erednek, végre a hatalom; e háromnak közremunkálása által válik az álladalom lelkesített társulattá. A hatalom visszaélései elleni biztositék, csak az erkölcsök és nép közvéleményében fekszik, miért is más álladalmi biztositékoknak nem tulajdonítván nyomosságot, a nevelést főtekintetünek, a a politika sarkkövének tartja. Herbart sok követőkre nem talált, a jogbölcseletben azok számából: Hartenstein Gusztáv lipcsei tanár említésre méltó.

1. Herbart a gyakorlati bölcseletet, az általános aesthetica részének tekinti, mert annak feladása azon fogalmak meghatározása, melyek bennünket javalás vagy roszalásra késztetnek. Hogy az észjogot az erénytannal azonosítja, már megérintettük. (22. §.)

2. Nézeteit több egyes feladványokról irt munkáiban fejtegeti, a nélkül hogy azokat teljes rendszerbe hozta volna. Fichte: Philos. Lehr. 355. l.

3. Herbart jelentősége csak az ujabb időben méltányoltatik. „Herbart ist ein Denker erster Ordnung, und mit ihm beginnt seit Kant wieder zum erstenmal, eine neue noch lange nicht ausgelebte Richtung in der Philosophie.“ Fichte id. m. 355. l.

4. Gyakorlati tekintetben Herbart jogelmélete az élet fejlődésére kevés hatással volt és lehetett. Biedermann: Deutsche Philos. II. 519. l. Stephan: De justi notione quam proposuit Herbart. Göttingae. 1844.

5. Herbart elméletéhez legközelebb áll Schoppenhauer Arthur erkölcstani rendszere, melyről bővebben értekezik Fichte: Philos. Lehr. 394—415. l.

159. §.

Schelling József Vilmos Fridrik, (sz. 1775.) Fichte tanitványa és egy ideig követője, utóbb az általános azonosság elvének felállitása által, a természetbölcseleti iskola alapitója lőn. A bölcsészeti jogtanban eltérvén az eddig követett ösvénytől, azt a történetek bölcselete alkalmazásának mondá; a feltételek, melyek alatt az emberi cselekvőség lehetségessé válik, nem függhetnek egyesek önkényétől, azokat ellenállhatatlan törvény által biztosítani kell, ez a természet által történik, mely valamint a physikai világ-

ban a nemeket, fajokat előteremté, ugy a képezés ösztönszülte utján, az emberek öntudata nélkül, a család, egyház, álladalom alakzatait létesité, mely utóbbiban a természet előmintája szerint három főhatalom elkülönözendő. A jog tökéletes biztositására azonban, még az álladalmak szövetsége közös törvényszékekkel szükséges; ezen általános szervezet az emberiség legfőbb feladása, minden történet végczélja, mert a szabadság biztositékának oly változhatatlannak lennie kell, mint a természetnek. Általános nézeteit a jog és álladalomról részletesebben azonban ki nem fejté, és ujabb időkben a természeti szükség és szabadság összeegyeztését a hit tárgyának állitván, egész bölcseletét vallási alapra vezette vissza.

1. Mig Balogh Schellingről mondja: „Genialis rendszere, mely a nézelődő észnek is elegendő játsztért enged, de a kültárgyakkal is összeköttetésben marad, és igy egyenlőkép foglalatoskodtatja az elmét és képzelődő tehetséget, nagy számú követőkre talált, s a leggenialisabb fők hódoltak annak." Philos. Pályamunka 84 l. Friesz akként nyilatkozik: „Entkleiden wir nun den Traum der totalen Indifferenz von der armseligen Logik, der speculativen Physik, so finden wir leicht, das wir nur in die alten neoplatonischen Träume zurück getaumelt sind." Geschichte d. Philos. II. 667. l. Stöckhardt pedig: „Schelling leistete für das Naturrecht, so wie für den praktischen Theil der Philosophie überhaupt, welcher doch der Menschheit am meisten nützt, fast gar nichts" Wissensch. d. Rechts. 55. l.

2. Schelling ujabb bölcseletét élő szóval adván elő a berlini egyetemnél, hova Münchenből 1840. hivatott, az nagyobb körökben csak Paulus heidelbergi tanár czáfolata által ismeretessé lőn. Lsd. Biedermann: Die deutsche Philos. II. 688. l. Schwarz: Schellings alte und neue Philos. Berlin. 1844.

160. §.

Schelling követői közöl többen főelveit a jogtanra alkalmazák, és ámbár a részletekben egymástól eltérnek, abban mégis egyetértenek, hogy a physikai és erkölcsi természet törvényeinek azonosságánál fogva, a társadalmat a természet alkotó erejéből származtatják, intézetei kifejtésében pedig részint a mindenség, részint az emberiség létegzetét veszik fel mintául. Ezen iskolához tartoznak Thanner Ignácz (sz. 1770. † 1850.) salzburgi tanár, Nibler Iván bajor törvényszéki tanácsos († 1834.), Wagner János Jakab (sz. 1775. † 1842.) würzburgi tanár, Eschenmayer Kristof Adolf (sz. 1770. † 1849.) tübingeni tanár, Linck Arnold, († 1838.) Bern-

hard L. F., Jochims († 1844.) stb. kik azonban nagy viszhangra nem találtak.

Wagner és Eschenmayer több pontokban eltérnek Schellingtől; Krause pedig külön rendszer alkotója lett. (162. §.)

161. §.

Az erkölcs és hittan körében nagy hirü Schleiermacher Fridrik Daniel Ernő (sz. 1768. † 1834.) berlini hittanár, Schelling alapnézeteiből indulván ki, az álladalmat és egyházat a természeti szükségre alapitá; az elsőnek lényegét a felsőbbség és alattvalók közti ellentétben találja, melynek módja és minősége az alkotmány által határoztatik meg. Mind két társulat körén túlemelkedik a szabad társalmiság, melynek állandó czélja a barátság, mint új társadalmi alakzatok alapja.

Biedermann: Deutsche Phil. II. 223—236 l. Fichte: Philos. Lehr. 277—353 l. Hartenstein: De Ethices a Schleiermachero propositae fundamento, Lips. 1833. Vorländer: Schleiermacheus Sittenlehre Marb. 1851.

162. §.

Schelling rendszerének elvein sarkalik, de attól kifejlésében különbözik Krause Keresztély Fridrik (sz. 1780. † 1832.) elmélete. Állitásai szerint a jog az észszerü élet a szabadságtól függő feltételeinek szervezett összege, és a szerint a mint csupán a saját szabadságtól függő, vagy pedig minden feltételekre általában vonatkozik, belső és külsőre osztatik; legfelsőbb forrása az isten. Az emberiség, midőn a jogot valósítja, álladalmat alkat, melynek lényeges alakja a szerződés; azon kivül az élet főczéljaihoz képest külön társadalmi szervezetek léteznek, (14. §.) azokat fejlődésében az igazság ösvényein tartani, az emberi rendeltetés minden ágainak a tökélyesedés közegeit nyújtani, a státus feladása, mely a társadalmi öszszervezetnek, ennél fogva nem egyetlen egy, de főfontosságu létegzete. Az álladalmi alkotmány meghatározása a jogszemélyek összeségét illeti; legtökéletesebb alakja a polgárok egyenjogúságán nyugvó községalkotmány; mihez képest a létező államok három történeti életszakát különbözteti meg, a társaság nélküli természeti állapotot, azt, hol egyesek képviselik a jogakaratot, végre az egyedországlatot legmagasb értelemben, az az a jog magánuralkodását.

1. Krause felfogása szerint a jog nem nemleges hanem igenleges fogalom, melynek főczélja: az észszeres lények rendeltetésének elérését lehetségesiteni.
2. Biedermann: Deutsche Philos. II. 238. l. Fichte: Philos. Lehren 233—276. l.

163. §.

Krause jogbölcseleti elveit bővebben fejtették ki Ahrens Henrik előbb brüsseli jelenleg grätzi egyetemi tanár, és Röder Károly David Ágost heidelbergi jogtanár; az első, nagy elterjedésben részesült munkájában, főleg az alapelveket részletesen és világosan tárgyalja, az utóbbi ügyelvén a jogélet saját szükségleteire, a következtetett tanokra fordította kitünőleg figyelmét.

1. Ahrens munkája eredetileg franczia nyelven jelenvén meg, olasz, spanyol, német és magyar nyelvre fordittatott, (214. §.) és Amerika több tanintézeteiben vezérfonalul használtatik.
2. Mind két munkának bővebb ismertetését adtam a Magyar Acad. Értesitőben. 1847. 194—202. l.

164. §.

Hegel Fridrik Vilmos György (sz. 1770. † 1831.) a bölcsészet híres tanára a berlini egyetemnél, eleinte Fichte és Schelling elveit követvén, később ezekétől lényegesen különböző rendszer alkotója lett, melynek alapelvéül a gondolat és létel, az okszerü és való azonosságát tüzvén ki, azt több rendbeli munkáiban terjedelmesen tárgyalta, és a bölcseleti jogtant is, mint a szellem bölcsészetének harmadik részét taglalván, ezen tudományban az ugy nevezett tárgyilagos észlegesség iskoláját alapította meg.

Hegel a bölcseletet észtan, természet és szellem-bölcseletre, az útóbbit ismét három részre, ugymint az alanyi, tárgyi és általános szellemére osztja; az elsőben a lélektani, a másodikban a jogpolitikai, a harmadikban a vallástani elveket adja elő.

165. §.

Véleménye szerint a gyakorlati bölcselet feladása annak, „a mi van“ kellő megfejtése, mert a bölcselkedés az észszerüség vizsgálata, és mind „a mi van észszerü, és mi észszerü az van;“ a jog s álladalomróli igazság tehát ép oly régi, mint létét a köztörvények- és szokásokban elismerve találjuk. A jog alapja a szellem, mely

gyakorlatilag felfogva az akarat; ennek a szabadság szükséges tulajdonsága, mely az önkénytől különbözvén „a maga magát elhatározó általánosság"; abban a természet és egyéni tekintet teljesen megszünik, és az akarat mint gondolkodó értelmesség szabaddá válik; a szabad akarat létele pedig a jog, mely általában a szabadság mint eszme.

Philos. des Rechts. 4—15. 21—29. §§.

166. §.

A szabad akarat fejlődése három szempontból tekintethetvén, a jognak három köre van; (14. §.) az elsőben vagy elvont jogban Hegel a tiszta észjogban tárgyalni szokott tanokat saját modorában adja elő, főelvül azon tételt állítván fel: „Légy személy és tiszteld a többi személyeket." — A jognak ellentéte a jogtalanság, ennek elkövetése büntett, mely csak büntetés által semmisíthető meg; minek folytán a második vagy moralitas rovata alatt az erkölcsi jó és rosz elméletét fejtegeti. Az erkölcsiség czimü harmadik részben a családról, polgári társaság- és álladalomról értekezik; a család rendeltetése a szeretet; alapja a házasság; több családok képezik a polgári társaságot, mely a család és álladalom közötti különbség. Az álladalom „az erkölcsi eszmének valósága, az erkölcsi mindenség, a testesült szabadság valósága;" czélja az erkölcsi törvény létesitése; az államhatalom jogalapja az egyéni akaratnak közakarat alá való rendeltetésének szüksége, a külön államalkatok közöl az alkotmányos monarchia a legtökéletesebb. Végre a világ történet czímezete alatt az észjogot a világtörténettel hozza kapcsolatba, megmutatni törekedvén, miszerint a természetjog az alanyi szellemből eredvén, a történetek világfolyamába szakad.

1. A tulajdonjog észszerüségének alapját nem az emberi szükségletek kielégitésében, hanem abban találja, hogy általa „a személyesség tiszta alanyisága" megszünik. Philos. des Rechts. 41. §.

2. A polgári társulat főnyomatékai: a szükségek kielégitése, a jogok biztosítása es a külön érdekek közügyekkénti kezelése; minél fogva a közgazdászat főelvei megérintése után, a törvénykezés és testületek elméletét adja. Phil. des Rechts 188. §.

3. Bővebben ezen rendszerről lsd. Biedermann: Die deutsche Philos. II. 318—355. l. Fichte: Philos. Lehr. v. Recht. 182.—232. l. Az észjogtud. fejlődése czimü értekezésemet Tudományt. XII. 43—46. l.

167. §.

Hegel rendszere, követői által egekig magasztalva, más részről élesen megtámadva, a jogbölcseletre csekély befolyással volt; ő a gyakorlati bölcselet feladatának a létező intézetek vizsgálatát állitván, azt annak, minek lenni kellene meghatározására, mint saját korának magzatját képtelennek mondván, ezen tudománynak a legrégibb idők óta meggyökerezett fogalmától eltávozott; az egyes tanok kifejtésében a Kanti iskolánál tovább nem haladott, és a már megállapitott és korunk öntudatában gyökeret vert igazságokat, nagyobb részt homályos modorban, önkényes műszavakkal adván elő, észtani következetessége, jellemző eredetisége és több tárgyak mély tudományú felfogása daczára, az észjogi elvek terjesztésére, a jogérzület felébresztése és megszilárdulására, szóval ezen tudomány legnemesebb feladványa megoldására aránylag keveset tett, söt a bölcselkedést az értelemmel és benső meggyőződéssel összeütközésbe hozván, a bölcseleti irány elleneinek számát tetemesen növelte.

1. Hegelről Maszmann magasztalólag állitá: „Perfectio ipsa et absolutio sane relicta est viro nostri temporis summo maximoque philosopho G. Guilielmo Friderico Hegelio, qui non modo tres Kantianas partes, sed etiam physicorum veterum simplicitatem, Platonis artem dialecticam et amplitudinem, Aristotelis rationum connexionem et distinctionem, Spinosae excelsitatem, et denique Leibnitii et Fichtei spiritualitatem, nec non Schellingii naturae cognitionem omnes sane in se uno colligit coniungitque.“ De Idealismo.

2. Ellenkezőleg ezen dicséretekkel a mély tudományú Warnkönig nyiltan megvallá, hogy Hegel rendszerének ismeretét, nem annak könyvéből, „intellectu mihi quidem difficillimo“ hanem máshonnan meríteni kénytelen volt. Doctr. Juris phil. XI. l. Ahrens pedig mondja: „Prüft man indesz mit welchen neuen wahren fruchtbaren Ideen Hegel die Rechtsphilosophie bereichert hat, so findet man nur eine trostlose Leere oder traurige Irrthümer“ Rechtsphil. 413. l. Röder: „Es gehört daher sehr wenig Weissagungsgabe dazu, um vorauszusehen, dasz man sehr bald ebensowenig begreifen wird, wie es möglich war, dasz so viele gute Köpfe sich so lange in den Banden der Hegelschen Aftermethode gefangen nehmen liessen, als man dies heute in Hinsicht der Wolfschen begreift.“ Naturrecht 87. l.

3. Rosenkranz Hegel legkitünőbb követői egyike nyiltan elismeré, hogy az jogbölcseletében még azon magasságra sem emelkedett, melyen a porosz álladalom tételes törvényhozása már akkoriban állott; (Biogr. Hegels

333. l.) és Belime irályáról ekként nyilatkozik ; „En lisant des pages de ce styl , il m'est quelque fois venu à la pensée , que les métaphysiciens allemands ne se comprenaient pas euxmemes.“ Philos. du droit, I. 25. l.

Kahle: Darstellung und Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie. Berlin 1845.

168. §.

Hegel követői halála után tanai magyarázatában, de főleg alkalmazásában a hit és államtan feladványaira, több ágakra szakadtak, és míg némelyek közölük az úgy nevezett ó-hegelisták mesterök elveihez szorosan ragaszkodván, azok bővebb kifejtésével foglalkodának, az ifjú hegelisták annak alapeszméit elfogadják, műszavaival élnek, de a hit- és államtan terén tőle elpártolván a haladást, sőt többen az átalakitás legszélsőbb követelményeit pártolják, mások pedig az új-hegelisták neve alatt, Schelling újabb elméletéhez közelítenek.

1. Az hegeli bölcsészet, mely Poroszhonban a legnagyobb pártfogásban részesült, az ujabb szakadások következtében, e tekintetbeni túlsúlyát egészen elvesztč.
2. Az ó-hegelisták közöl Gabler, Marheinecke, Michelet, Gans, Hinrichs, Rosenkranz, Daub, a legnevezetesebbek.
3. Az ifjú hegelistákhoz (Hegelingen, Hegeliten) Ruge, Echtermeyer, Strausz David, Feuerbach Lajos, Bauer Bruno stb. tartoznak.
4. Az új hegeliekhez Weisze, Fichte Armin Manó, Branisz, Fischer stb. számittatnak. Biedermann: Deutsche Philos. II. 458—517. l.

169. §.

A jogbölcselet mezején tanitványai közöl említendők : Gans Ede (sz. 1792, † 1839.) berlini jogtanár, ki Hegel elveit a tételes jogtudomány müvelésére alkalmazá, és a berlini egyetemnél a bölcsészeti irány előbajnoka volt, a szép reményü Gärtner Fridrik Gusztáv († 1841.) bonni jogtanár, Michelet Lajos Károly berlini egyetemi bölcselettanár, Eiselen János Fr. G. (sz. 1785.) hallei tanár, Schwarz, Besser M. K., Göschel Fridrik Károly porosz főtörvényszéki tanácsos (sz. 1784.) Buhl, Bitzer Fridrik würtembergi kormányszéki ülnök, Lintz Henrik, Haszner Lipót prágai jogtanár. Némely tekintetben Schön János († 1839) boroszlói tanár, és azelőtt Leo Henrik (sz. 1799.) hallei történettanár is, ezen iskolához tartoztak.

Schönя történeti és bölcseleti elvek összeegyeztetését kisérlé meg; Leo újabban a hegeli iskolától elpártolván, azt a legnagyobb elkeseredéssel támadta meg.

170. §.

Míg Kant az észből származtatott főelvek által az észjogot biztosabb alapra helyezni, tudományos rendszeresitését kiegészíteni iparkodék, és követői, valamint az eddig megérintett iskolák is, minden véleményárnyéklataik mellett, a bölcseleti irányt szemeik előtt tarták, viszhatásul az észlegesség kizáró uralma ellen a történeti és hittani jogiskola támadott, és a római jog irodalmi történetében halhatatlan Hugo Gusztáv (sz. 1768. † 1844) göttingeni jogtanitó, a természeti jogot a tételes törvények bölcseletével azonosítván, még a múlt század vége felé, az elsőbb említett irányzat előbajnokaként lépett fel.

A történeti és hittani iskolák összefüggéséről lsd. Fichte: Phil. Lehren. 419—421. l.

171. §.

Hugo az erkölcstan és tételes törvényektől különböző észjog lételét kétségbe vonván, a jogbölcselet feladásáúl a fenálló törvényes intézvények itészetét tüzte ki. A társadalmi köröket a sors hatalma, vagy felsőbb szempontból fogván fel a dolgot a gondviselés létesiti; azokban szokások, törvények vagy jogtudósok véleményeiből veszi eredetét a jog, és azért a társulatok és kor szelleméhez képest különböző; valódi ismérve nem a kényszerben általában; hanem annak az álladalom által elismert szabályok szerinti gyakorlatában áll. Ezek alapján az egyes jogintézeteket birálgatván, a rabszolgaság jogszerüségét védelmezi, a magántulajdont kárhoztatja, az egyéni jogot az álladalomnak tökéletesen alárendeli, az egyházat is tisztán államintézetnek tekinti, és valódi jogállapot létesitésére az egyes álladalmak egyesülését véli szükségesnek.

1. Hugo nézetei a tulajdonjogról Morelly, Proudhon és Fourier elveihez hasonlítanak. Hogy egyébiránt az ész felsőbbségét jogtárgyakban némelykor maga is elismerni kénytelenült, munkája (Lehrb. d: Naturr.) 11. 78. §§. kiviláglik.

2. Hugo elvei határozott ellenzésre találtak, és a legellenkezőbb nézetek követői, mint Hegel, Rotteck, Welcker, Stahl czáfolatában kezet fognak.

172. §.

Elveit ámbár némi módositásokkal követték: Zachariae Miksa Tivadar (sz. 1781. † 1847.) a római jog híres tanára Marezoll Tivadar, (sz. 1794.) ki a bölcseleti irányhoz közelitvén, a rabszolgaság ellen nyilatkozik, Warnkönig Ágost Lipót (sz. 1794.) jelenleg tübingeni jogtanár, ki utóbb azonban ecclecticai rendszert követett, és Baumbach Sándor J. K., († 1828) ki Hugo elveit azzal kivánta igazolni, hogy a bölcselet főfeladványaihoz az emberi természetben rejlő ellentétek kifejtése tartozik.

173. §.

Ezen nézetekkel szoros kapcsolatban áll az újabb jogtörténeti iskola, mely Niebuhr György Bartold (sz. 1777. † 1831.) Savigny Fridrik Károly (sz. 1779.) Eichhorn Károly Fridrik (sz. 1781.) s Göschen Lajos Fr. János (sz. 1778. † 1837.) vezérlete alatt leginkább a tételes jogtudomány müvelésére fordítá figyelmét; tanai szerint, a jog a nemzetek életéből természetszerüleg fejlődik, azok meggyőződésén gyökerezvén a szokás által képeztetik ki, s tökélye főfokát a tudományos müvelésben éri el; a jogot nem lehet tehát a törvényhozói akarat eredményének tekinteni, törvénykönyvek által nemcsak nem tökéletesittetik, hanem természetes fejlődésében gátoltatik; a jogtan főfeladása tehát nem létesithetetlen eszmények felállítása, hanem az időszülte intézményeknek, és azokban rejlő jogeszmék vizsgálata és alapos magyarázata.

Ezen iskola nézeteire vonatkozólag jegyzé meg Wenck: „Jus naturae contemnere, novos codices dissvadere, tamquam importunae temeritatis conamina, antiquas autem leges admirari, tamquam aeternae cuiusdam sapientiae monumenta, praesertim forma et argumento mancas, superstitione et barbarie quibusdam in partibus plenas, sermone peregrino scriptas, ne doctissimis quidem omni ex parte intellectas, id mihi ut ingenue fatear, a Jurisconsulti veram non simulatam philosophiam affectantis persona, atque a hujus aetatis luce alienum esse videtur." Id. m. 89. 90. l. (39. §.)

174. §.

Ezen iskola tanait bölcseleti elvekre alapitani kisérlette Puchta György Fridrik, (sz. 1798. † 1846.); nézetei szerint

a jog nem az észen, hanem a szabadságon alapszik, mert észszerü csak az mi szükséges, a jognak alkateleme pedig a szabadság, annak a természeti szükség szabja meg határait, melyekhez midőn az ember alkalmazkodni törekszik, szabadsága észszerüvé lesz; a szabadság tartalma az isten akaratjának létele által határoztatik meg; és az isten iránti engedelmességben áll a valódi szabadság; mivel azonban ezen kötelességét megszegheti az ember, az ősszerü szabadság fogalma az erkölcsi jó és rosz közötti választhatásban áll; a jog pedig ezen szabadságnak elismerése; az a szeretettel együtt mérsékeli az önösséget; tudatához az ember részint a kinyilatkoztatás utján, részint a természetében rejlő jogérzelem által, mely a nép szellemében nyilvánul, juthat; létesitéséhez azonban a jognak tudatán kivül, külső léteg, állam, kivántatik, mely valamint a jog maga, az istennek müve.

Puchtának Stahléhoz (179. §.) sokban hasonlító elméletéről mondja Fichte: „Indem derselbe bemüht war jener Ansicht (der historischen) eine allgemein wissenschaftliche Unterlage zu geben, ist er jedoch dadurch so entschieden in die theologische Richtung zurückgeschlagen, dasz wir in dem Betreff ihn zu dieser rechnen müszten.“ Philos. Lehr. 476. l.

175. §.

A történeti iskola követőin kivül mások is az észlegesség elveitől eltérvén a jog és álladalom tanát a tételes vallásra alapiták, és azért a hittani jogiskola nevével czímeztetnek; a részletek kifejtésében azonban ismét több véleményárnyéklatokra szakadnak.

176. §.

Ezen irányú jogbölcsészek közt legnevezetesebb Haller Lajos Károly (sz. 1768.), ki a franczia forradalmat és következményeit a Rousseau nézetein alapuló rendszereknek, főkép az összerződési elméletnek tulajdonítván, ezen tan czáfolatát, és az államszerkezet biztosabb alaprai visszahelyezését tüzé ki feladatául. Az álladalom és intézményei állitása szerint, nem emberi egyezkedésekből származnak, hanem a természet rendje szerint fejlődnek, mely az isten akaratján alapszik, örökös változhatatlan szabálya pedig az, hogy a hatalmasabb uralkodjék. A pol-

gári főhatalom főtulajdonsága a függetlenség, ez az isten ajándoka, megszerzésére mindenki fel van jogosítva; de az kevesek által érhető el, az első emberek tulajdona, jelenleg is mind azon egyéneket vagy testületeket illeti, melyek magukat minden személy- és vagyonbéli tartozások alól felmenthetik.

Haller nézeteit több kisebb dolgozataiban, bővebben pedig husz évi tanulmányok után közrebocsájtott hat kötetü munkájában fejtette ki.

177. §.

Mivel azonban ezen előzményekből minden bitorlás megkisérlését igazolhatni, Haller a közjogot azonosítván a magánjoggal, az egyszer megszerżett főhatalmat a fejedelem magántulajdonának állítja, melytől őtet mint elfoglalás által szerzett sajátjától, többé meg nem foszthatni; minél fogva is az álladalom és államhatalom fölött akaratja szerint rendelkezik. Az alattvalók kötelességei a fejedelemmel kötött magánszerződésekből erednek, jogaik sérthetetlenek és a fejedelmiektől nem lényegök hanem tárgyaik és fokozatukra nézve különböznek. A polgári főhatalom egyetlen sikeres korláta a természeti törvények tisztelete; a többi biztositékok eredménynélküliek; azért a népek jogaik védelmére, csak az egyeseket illető közegekkel élhetnek.

1. Haller elmélete szerint az álladalmaknak mint olyanoknak czéljaik nincsenek; a tisztviselők nem az álladalmat, hanem a fejedelmet szolgálják, a törvénykezés nem egyéb mint a hatalmasabb részrehajlatlan segedelmezése. Rest. I. 471. l.

2. Az alattvalók fegyverviselésre adózásra csak akkor szoríthatók, ha enmagukat arra kötelezték, a rendek általi részvét ilynemü tárgyaknál igazságos és természetszerü, a képviseleti rendszer a fejedelemséget köztársasággá alakítja át.

3. A főhatalmi visszaélések bizalommal az isteni gondviselés iránt, békével türendők, vagy a sértettek ellenállhatnak, vagy pedig honukat odahagyhatják. Rest. II. 426—468 l.

4. Az álladalmak részint fejedelemségek, részint köztársaságok, az elsők földbirtokon, katonai, vagy egyházi felsőbbségen gyökereznek.

178. §.

Ezen alapelveit terjedelmes munkájában bővebben fejtvén ki, abban buzgó vallásossága, gazdag történeti ismeretei, a természeti törvény iránti tisztelete s öngondolkodás szülte belső meggyőző-

dése számtalan jeleit adja a nélkül, hogy az ész és történet szavával összeütköző tanait bebizonyíthatná az itészet részrehajlatlan törvényszéke előtt, sőt azok általánosan elfogadva az álladalmi s magánviszonyok azonositása, az álladalmi kötelék tágitása, a középkor minden kinövései honositása által, megingatnák a jog és államélet sarkelveit. Tanainak terjesztését a már hosszabb idő előtt megszünt „Berlini politikai heti lap" kisérte meg, és befolyásuk több a hittani iskolához tartozó irók munkáira szembetünő, névszerint Volgraff Károly (sz. 1794.) marburgi tanár nézetei, ki a képviseleti rendszert czélszerűtlen és igazságtalannak vitatá, és az ujabb népek képességét álladalmi életre kétségbe vonta, és Leo Henrik (169. §.) újabban nyilvánitott elvei, Haller rendszeréhez közelitenek.

1. Haller okoskodásaira vonatkozólag mondá Hegel: „Consequent ist seine Darstellung, aber die Consequenz besteht in der völligen Inconsequenz seiner Gedankenlosigkeit." Phil. des Rechts 309. 310. l. Történeti adataira nézve Welcker: „Es wird die ganze Geschichte civilisirter Völcker und Staaten todtgeschlagen." Staatslexicon. III. 187. l.

2. Haller elveit pártolá Schärer Tivadar, és a prágai észjogtanitó Schnabel Norbert György munkájában is az álladalom megalapitására nézve rokon elvekre akadunk.

179. §.

A hittani iskola többi követői közöl emlitésre méltók: Müller Ádám (sz. 1779. † 1829.) ausztriai főconsul, ki a jog és kötelesség, a jogosság és eszélyesség, a haladás és fentartás elvei ellentétének kiegyenlitését, egyedül csak isten kinyilatkoztatott törvényétől várá; a hittan tehát a jog és államtudománynyal legszorosabb kapcsolatban van, s korunk mozgalmai, szabadság és alkotmányosság utáni vágyai, végre csak a vallás és annak alapján nyugvó keresztény alkotmány által elégittethetnek ki; Schlegel Fridrik (sz. 1772. † 1829.) ki az álladalmat a vallás és isteni félelemre alapítá, Jarcke Erneszt Károly (sz. 1801.) ausztriai cs. tanácsos; Krausz Emanuel József Antal (sz. 1777.) ausztriai ministeri tanácsos, ki a statustudományt a szeretet parancsára építé, herczeg Löwenstein-Werthheim-Rosenberg József Koszta (sz. 1802. † 1838.), ki a jogbölcselet forrásait a sz. irásban az egyházi atyák, kánoni jog és régi bölcsészek irataiban találta,

Baader Ferencz (sz. 1765. † 1841.) müncheni egyetemi tanár; Steffens Henrik (sz. 1773. † 1845.) ki a megváltás és szeretet eszméjére alapítja a statust, Görres Jakab János (sz. 1776. † 1848.) müncheni tanár, Philipps György (sz. 1803.) bécsi egyetemi jogtanító, Busz J. F. freiburgi tanár; Göschel ujabb munkáiban (169. §.), Lauer Henrik, Roszbach János József.

Müller, Schlegel, Baader és Steffensről részletesebben lsd. Fichte Phil. Lehr. 432—464. l. Lauerről jelentésemet az 1847. Acad. Értesitő 202. l. Baderről:
Hoffmann: Franz Baader im Verhältnisz zu Spinoza, Leibnitz, Kant u. s. w. Leipzig. 1851.

180. §.

A történeti irányt a hittanival összeegyeztetni s Schelling ujabb nézetei nyomán a jog és államtant keresztény-történeti elvekre alapítani iparkodék Stahl Gyula Fridrik (sz. 1802.) berlini jogtanár, ki minekutána az észjog különböző rendszereit éleseszüleg taglalta volna, Schelling azon elvénél fogva, hogy előleg mit sem tudhatni, minden az istenség szabad tette, jogtana bevezetéséül az isteni személyességről, az emberi nem iránti viszonyairól értekezik, és a világ végczélját az isteni dicsőség nyilvánitásába helyezi.

Schelling hosszabb ideig Stahl nézeteit saját elvei kijelentésének hallgatólag elismeré, ujabban azonban eltérő véleményét nyilvánitá. Biedermann: Deutsche Philos. II. 665 l.

181. §.

Az emberiség az isten örökös országa, az hivatása teljesitésére a történet által vezéreltetik, a történet testét a jogviszonyok képezik; alkotó részeik a szabadság s vagyon, család, álladalom, és egyház, mely az isteni minden teremtmények fölött uralkodó szellemnek utánzata. Az ember személyessége az isten képmása; a család lényege az isten fia örökös nemződéséből magyarázható, a házasság pedig két az istenben egyesült de az emberben elkülönözött természetnek egyesitése. Az álladalom az isteni gondviselés által létesül; a fejedelem és nép kölcsönös jogviszonyai, még ha szerződésen alapulnának is, felsőbb tekintély eredményeinek tekintendők. Ezen társulatban három szükséges: a kormány, a népképviselet, és a közvélemény; a kormány főnöke a fejedelem, mert az

országlat a hatalom egységét szükségeli; méltósága örökös, jogait az istenség nevében gyakorolja, mert annak rendeleténél fogva uralkodik közhatalom az emberek fölött; de mivel csak felsőbb lény gyakorolhatna határtalan hatalmat, a fejedelemnek a történetileg megalapított intézményeket fentartani, népképviselők s hivatalnokok befolyásával kormányoznia kell; a képviseletben részesitendő rendek a papság, nemesség, polgárok, tanitók és földmivelők. A közvélemény erkölcsi nyomatékkal bir, a kormányzat próba kövéül útmutatásául szolgál. A magánjogok köre szent, mert azok nem az álladalom adományai, eredményei. A büntetés az igazság eszméjén alapszik, a viszonyos elméletek ellenkeznek az emberi méltósággal.

1. Stahl munkájában, melynek második kiadása az elsőtől több nyomos pontban különbözik, Savigny, Schelling, Hegel egyes elveire akadhatni, okoskodásainak eredményei azonban majdnem azonosok az észleges irányéival, melyet oly élesen támadott meg.

2. Röder Stahl munkáját nem annyira a jogbölcselet mint az ágazati hittan köréhez tartozónak mondja. NR. 101. l. Belime pedig modorára vonatkozólag állítja: „A chaque peuple son aptitude et son genie. En France traitez de pareilles questions, et vous ne réussiréz probablament, qu'à rebuter tous les lecteurs.“ Phil. du droit. I. 31. l.

182. §.

Végre Némethonban az ecclectikai rendszernek is e században voltak követői, azok közöl a szellemdús Ancillon Fridrik (sz. 1767. † 1837.) porosz statusminister, a Hohenstauffenek történetének híres irója Raumer Fridrik (sz. 1781.) Beneke Fridrik Ede (sz. 1798.) berlini bölcselettanár, a mély tudományu Schmitthenner Fridrik (sz. 1796. † 1850.) giesseni tanitó, végre Warnkönig A. L. (172. §.) ki újabb észjogi irataiban Cousin ecclecticai rendszeréhez ragaszkodik, legnevezetesebbek. Igy tehát Németországban, mely ezen időszakban legtöbbet tett az észjog elméleti müvelése körül, mind eddig a múlt század végéveiben fejledezett iskolákat folytatni látjuk azon tudományos harczot, melynek első csirái már a görög bölcselkedők munkáiban rejlenek. (75. §.)

Második Tag.

A többi országok.

183. §.

A franczia forradalom előtt, az észjog irodalma, majdnem Europa minden nemzeteinél közös lévén, Francziaországban Groot, Puffendorf, Wolf iratai részint követőkre, részint ellenzőkre találtak, csupán Thomasiusnak a jog és erkölcsiség megkülönböztetésén gyökerező nézetei, hona határain túl nem terjedtek el. De a mult század vége felé megszakadván az irodalmi közlekedés fonala, a franczia jogbölcselet önállólag fejlődött, és csak a béke helyreállítása után, ismét a német és franczia bölcselet kölcsönös hatásának akadunk némi jeleire.

1 „Les seuls auteurs ou a peu pres, qui soient connus en France, sont Grotius, Puffendorf, Wolf et Bourlamaqui.... Quant aux progres qu'a faits depuis la philosophie du droit, quant aux nouvelles doctrines sorties des écoles d'Allemagne, a peine si quelques intelligences solitaires, s'y sont interessées. La masse n'eu a point eu connaissance." Belime: Phil. du droit I. 9. l.

2. A franczia észjogirodalom ismeretére igen becses adatokat közlött Warnkönig: Krit. Zeitschr. für Rechtswissensch. u. Gesetzgeb. des Ausl. czímű folyóirat I. II. IV. V. VII. X. köt. és Rechtsphilos. 161—172. l.

184. §.

A forradalom szakában a bölcselkedési jogtan rendszeres müvelése kevés termékeire találunk; (147. §.) a belső béke helyre állításával a köztársaság XII. évében (1804.) a természet és nemzetjog több tanszékeinek felállítása határoztatott, de már 1808. Napoleon császár rendeleténél fogva eltöröltetvén, a tudomány fejlésére csekély hatással voltak.

185. §.

Az ezen időben megjelent munkák, nagyobb részt a világhódító császár rendszerének elméleti igazolását tüzék ki felada-

tokúl; ide számítható Rayneval Gerard, ki Groot, Puffendorf, Vattel, Bourlamaqui s Montesquieu irataiból, Wolf főelvén nyugvó rendszert alkotott, a forradalmi elveket éles tollal támadta meg, a korlátlan egyedországlat jogszerüségét védelmezi; Maffioli, ki Bourlamaqui nyomdokait követi, Rousseau elveit és a népfelség eszméjét czáfolja, Goudon d'Assoni, és Bonin.

186. §.

A restauratio után szaporodott a jogbölcseleti iratok száma; e tudomány müvelői részint bölcselők részint jogászok részint politicusok valának, s azért különböző szempontból tárgyalák kitüzött feladványaikat. — Ezekhez még ujabb időkben a communismmus és socialismus követői járultak.

Politikusoknak Fichte azon irókat nevezi, kik a nélkül hogy általános jogelméletekkel foglalkodnának, az államintézetekről és azok átalakitásáról bölcseleti elvek szerint értekeznek. Lehr. von Recht. 663. l.

187. §.

A bölcselők, kik ahittani, érzéki és ecclecticai iskolára szakadnak, a jog és államtani kérdésekre kevesebb figyelmet fordítottak, mint német szomszédjaik; legnagyobb buzgóságot tanusítottak közőlük a hittani irány követői, kik mint németországi elvrokonaik, a jogot és álladalmat az isteni kinyilatkoztatásra alapítván, virágzásuk tetőpontját a restauratio utáni első évtizedben érték el.

1. A franczia bölcselők osztályozásáról lsd. Damiron: Essai sur l'histoire de la philos. en France au XIX. siécle. Paris 1828. Balogh: Philos. Pályam. 100. l.
2. A franczia és német hittani iskolára nézve mondja Fichte: „Wenn wir die Männer der theologisch-legitimistischen Richtung in Frankreich mit den verwandten Deutschen vergleichen, so dürfen wir behaupten, dasz die unsern zwar vielerlei Anregung von dort empfangen, aber jene ganze Lehre tiefer und umfassender ausgebildet haben." Phil. Lehr. v. Recht. 700. l.

188. §.

Ezen iskola hivei közől emlitésre méltó: gróf de Maistre József (sz. 1753. † 1821.) szardiniai minister, világos modorban lelkes előadással szerzett munkáiban állítja, miszerint az emberiség minden bajai az erkölcsi romlottság, az eredeti bün következmé-

nyei; ezekből csak az imádság és jogosság által bontakozhatni ki; az álladalmak, alkotmányok, fejedelmek, az isten bölcs intézkedéseinek eredményei, melyeknek elrendezésén, ha az ember vakmerő elbizottsággal változásokat tenni törekszik, szükségkép csak ront; istennek létege a katholika egyház, és látható főnöke a pápa; kinek minden nemzeteknek a közboldogság tekintetéből hódolni kell; az által létesülne az örök béke; hatalma korlátát a közvélemény hathatós szózata képezné. Bonald Lajos Gábor vicomte (sz. 1754. † 1840.) a politikai főhatalmat az isten parancsára alapítja, az igazi bölcseletet kizárólag a keresztény vallás üdvhozó tanaiban találja; a vallás minden társaság alapja, a jogok és kötelességek főforrása, miért is azon álladalom a legtökéletesebb, melynek alkotmánya, kormányzata a legvallásosabb. Társas viszonyaink a szent háromságnak mind annyi utánzatai; szerződés sem az egyház, sem álladalom alapja nem lehet, mind kettejének alkata szükségkép monarchiai, és a főhatalom birtokosában a vallásos ember isten képviselőjét látja.

Bonald szerint a családban az atya, anya és gyermek, az egyházban az isten, papság és hivek, az álladalomban fejedelem, nemesség, és nép a háromság rejteményének visstükrözetei.

189. §.

Lamennais Bódog Robert (sz. 1781.) a belső meggyőződés szülte vallásosságban keresi a népek erkölcsi ujjá születése lehetségét: ezen eszme csak a római szent szék felsőbbsége, az egyház tekintélye által eszközölhető; ujabb munkáiban azonban mellőzvén az egyháznak tekintélyét, vallási elvekre hivatkozva mintegy ihletteljes látnoki hanggal hirdeti a legtulzóbb democratia és birtokközösség elveit. Báró Eckstein (sz. 1785.) az igazságot egyedül az egyháznál találja, az ember ismeretére a történet két fő forrása a mozesi és keresztény szent irások szükségesek; a szabadság mind a vallás, mind bölcselet tápeleme, azért az egyéni és közszabadság összeegyeztetése az államtan főfeladata, melyet a korlátolt egyedországlatban legtökéletesebben valósíthatni. Ballanche Péter Simon (sz. 1776. † 1847.) az emberi haladás meleg keblü védnöke, annak szükséges feltételét a társaságot, az istentől származtatja; főtámasza a keresztény vallás, mint a szabadság tana, annak tehát, és a tudománynak egymást áthatnia

kell; a pápát a kereszténység szellemi uralma illeti, de az álladalom tőle független.

Ezen iskolához tartoznak: Gerbért, dela Marne, Laurentie Viel-Castel stb.

190. §.

Az érzéki bölcselet követői jogkérdésekkel kisebb terjedelemben foglalkodának; gróf Destutt de Tracy Lajos Antal (sz. 1754. † 1836.) a természeti állapotot nem ugyan az ellenségeskedés, de az idegenkedés állapotjának tekínti, az önfentartás és jólét elérése az ember legfőbb kötelessége, a természet valódi törvénye. Montesquieuhez írt commentárában csak a közakaraton nyugvó alkotmányokat jogosoknak tartja, és az általános szavazat mellett nyilatkozik.

191. §.

A Royer-Collard Péter Pál (sz. 1763. † 1845.) alapította ecclecticai iskola a német észlegességhez közelit, mostani főnöke Cousin Geyza (sz. 1792.) az erkölcsi jó eszméjét az észből származtatja; a szabadság az emberi természet lényege, az ész első parancsa tehát, annak a fentartása; de mivel az a többi emberekre nézve is áll, az általános szabadság elismerése, az ész második parancsa, és abban áll az igazság, melynek kifejtése a társadalmi erkölcstan feladata; ez a mint az emberek, polgárok vagy nemzetek jogait és kötelességeit tárgyalja, természet állam s nemzetjogra oszlik; a természetjog főelve a személyesség és szabadság tisztelete; folyományai az eredeti és tulajdonjogok; azok biztositása az álladalom végczélja, mely a polgárokat rendeltetésök elérésére kalauzolja a nélkül, hogy szabadságukat sértené.

1. Cousin, kinek elvei némileg Hegeléihez hasonlítanak, a franczia bölcsészet körüli érdemeiről lsd. Fichte id. m. 630. l.

2. Báró Massias az ecclecticismus szellemében szerzett munkájáról lsd. Zeitschrift für Rechtswissenschaft des Auslandes. I. 440—41. l. Fichte id. m. 625. l.

192. §.

Tanítványai közöl a jogbölcselet körében kitüntették magukat Jouffroy Tivadar (sz. 1799. † 1842.) párisi tanár, ki alapné-

zeteiben a skót iskolához közeledvén, a természetjogot az emberi rendeltetés elérésére vezető közogek tanának mondja, mely azért alkalmazott erkölcstannak is czímezhető, és a természeti vallást, a személyes erkölcstant, a vagyon és szorosabb értelmü természetjogot foglalja magában; az utóbbi az emberek kölcsönös viszonyait elemezvén magán és közjogra oszlik. Lerminier János Lajos Jenő, (sz. 1803.) minekutána a jogbölcselet történetéről irt munkájában, a bölcseleti és történeti irányokat összeegyeztetni ohajtván, a jogot a multból magyarázandónak, de a természet örökös törvényeire alapitandónak állitotta, saját rendszerének kifejtését kisérlé meg. Az ember lételeme a szabadság; többek társas öszlétének szükséges következménye a jog; e két nyomatékon kivül még a tudomány és vallás is uralkodik az emberek fölött. Az álladalom a szabadságon és főhatalmon nyugszik, mind kettőnek közvetitője a törvény; a büntetés alapja a visztorlás, de gyakorlatánál a vétkes javitása szem előtt tartandó.

1. Jouffroy főérdeme Bentham rendszerének éleseszű birálatában áll.

2. Lerminier, ki gyakran az ecclecticismus ellen nyilatkozik, még is annak az elveit követi; elméletének hasonlatosságáról Stahléval lsd. Gärtner: De summo iuris nat. problem. 32—37. l. Éles itéletet mond fölötte Belime: id. m. I. 33. l.

193. §.

A jogászok nagyobb részt a franczia törvénykönyvek magyarázatával foglalkodván, a természetjogban a mult század rendszereihez ragaszkodtak, és az 1819. felállított észjogi tanszékek párisi tanárai Cotelle († 1827.) s de Portets Puffendorf és Bourlamaqui szerint tarták előadásaikat.

Az észjogi tanszékek 1822. évben megszüntettetvén, 1829. ismét Vatismenil minister által állíttattak vissza.

194. §.

Újabb időben több jogászok figyelemmel az észjogtan haladására, a franczia és német bölcselkedés vizsgálataival termékenyiték munkáikat. Isambert a jogosság alapelveit Bentham elmélete ellen éleseszüleg védelmezé. Hepp Fülöp M. straszburgi jogtanár a jog és államtan alaptanait tudósan fejtegeté. Az ember végczélja a physikai és erkölcsi tökélesbülés; ez csak az álladalomban léte-

sítható, abban tehát az embernek élni kell; feladása az emberiség végczéljának valósitását lehetségessé tenni; az államhatalom és szabadság érdekeinek összeegyeztetése az államtan feladása, mit az alkotmányos rendszer által legsikeresebben eszközölhetni. Schützenberger G. F. straszburgi jogtanár, és Belime Vilmos dijoni jogtanár (sz. 1811. † 1844.) a franczia és német irodalom bő ismeretét tanusítják, mind ketten a jog és erkölcstan szoros elkülönzését védik; az utóbbi az észleges elveket a tételes intézkedések összehasonlitásával kapcsolja össze. Giraud és Laboulaye a német történeti iskolához hasonló elveket vallanak.

Fritot Öbert († 1843.) és Jouffroy Henrik természetjogi munkái csekélyebb jelentőségűek.

195. §.

A politikusok több véleményekre oszolván a bölcseleti jogot nagyobb részt hazai viszonyaik és intézeteikre alkalmazva müvelék; ezen osztályú irók közt első helyen említendő Constant Benjamin, (sz. 1767. † 1830.) ki az álladalomban négy hatalmat létesitendőnek állított, a királyit, a felelős ministerek által kezelt végrehajtót, a képviselőit és biróit; a király két kamra által korlátozandó, az egyik tagjainak örökösöknek kell lenni, mivel abban függetlenségök bíztositéka rejlik; az alkotmányok nem csak az emberi akarat müvei, hanem történeti eseményeknek is eredményei; minden embernek szent és sérthetetlen jogai vannak, melyek a többség rendelkezése alá nem esnek; mi a népnek csak bizonyos részét illeti, csak az által intézendő el; azért a megyék és községek rendezése a hazaszeretet ébresztésének nélkülözhetetlen feltétele, és az álladalmi elemekben az életerőnek elfojtása, szükségkép az összes test tespedésére vezet.

196. §.

Gróf Portalis István János (sz. 1745. † 1807.) franczia statusminister a tizennyolczadik századi bölcselet szelleméről szerzett munkájában, a magán és közjog legnyomosabb kérdéseit taglalja, jeles bölcseleti és történeti ismeretet éles itélettel, ritka részrehajlatlansággal párositván. Comte Károly († 1837.) Bentham rendszerét éleseszüleg czáfolja, Guizot Ferencz (sz.

1787.) volt franczia minister véleménye szerint, azon álladalom felel meg feladatának, mely a társadalom erkölcsi s politicai haladását biztosítja, a túlsuly a nép azon részét, mely ezen haladás tényezője s képviselője, tehát az ugynevezett középosztályt illeti, és azon államhatalom törvényszerű, mely ama közönség észszerű akaratjának kifejezése.

1. A politicusok Montesquieuisták, Rousseauisták, Benthamisták, Doctrinairekre stb. szakadnak. Zeitschrift f. Rw. des Auslandes I. 447—456. l.

2. Ide számíthatók: Jouy, Pagés, Massabiau, Daunou, Courtet de l'Isle, Dunoyer, Alletz stb. munkái.

197. §.

A socialisticus és communisticus elméletek habár egy részt a közgazdászat körébe tartoznak, még is a mennyiben a társadalmi alapelvek átalakitását czélba veszik, e helyen is megérintendők. Gróf Saint-Simon Claude Henrik (sz. 1760. † 1825.) általános elveket állítván fel, jogi intézményekkel kevésbé foglalkodott: elmélete szerint mindenki erejének az öszszes emberiségre nézve, hasznos irányt kellene adni; a munkásság mindenki kötelessége; annak igazgatása a lángész feladata; a tulajdon kérdése a közjó követelményei szerint akként rendezendő, hogy a termesztő osztályoknak bíztosítassék természetszerű nyomosságuk; egyébiránt rendszere az emberiség teljes egyenlőségén gyökerezik. Általános eszméit bővebben fejték ki tanitványai névszerint: Bazard, kinek elmélete szerint, az emberiség egyesülésre törekedvén, ennek az eddigi ellenhatások, a képességnek a születési jog helyébe lépnie kell; a tulajdonjog jelen alakja, mely az örökösödés rendszerén alapszik, eltörlendő; mert az embernek társai általi felhasználására vezet; az öröködés joga az álladalmat illeti, mely azt részint termesztésre, részint mindenkinek munkája és képessége szerinti jutalmazására forditani köteles.

Lintz: Geschichte d. Rechtsph. 80—84. l. Fichte: id. munk. 753—760.

198. §.

Fourier Károly (sz. 1772. † 1837.) az ember természeti szabadsága és jogai hasonértékének a munka közegei és eredmé-

nyeihezi jogot állitja; a hol az elismértetik, ott létesül azon öszhangzat, mely az emberi polgárisodás nyolczadik szakasza; az emberiség boldogsága élvezetekben áll, azokat tehát a termesztés szaporítása által soksorožni, a szegényekre kiterjeszteni kellene, az a munka szervezése és nyereményeinek a munka, tőke és értelmiség közötti igazságos felosztása által történnék, minek létesitésére bizonyos testületek (phalansterek) alakitandók.

1. Fourier szerint az emberiség most müveltsége ötödik szakában van, és rendszerének alkalmazása által, közvetlenül az öszhangzat főfokozatára jutna.

2. A phalansterek 1800 emberből állanának, a termesztmény $5/12$ a munkát, $4/12$ a tőkét, $3/12$ az értelmiséget illetné.

199. §.

Cabet István a javak általános közössége mellett nyilatkozik, és azt nem erőszakkal, hanem a meggyőződés és közvélemény hatalma által létesiteni akarja; a népúrság csak ideiglenes átmeneti időszak, végczélja a testvéri szereteten alapuló társadalmi közösség; a házasság és család fenmarad, a gyermekek ötödik évöktől, közös főleg iparos kiképezésben részesülnek; kételyes tárgyak fölött a többség határoz. Leroux Péter az emberi szellem három alkotó eleme az érzés, érzület és értelem hasonlatosságára, három eredményét állitja fel a társadaomnak: a tulajdont, családot és álladalmat; kinövéseiket csak az legyenlőség elve által korlátolhatni, minél fogva a társadalom elmélete csupán ezen fogalom taglalásában áll; czélja hogy mindenkinek az élet javaiból, szellemi egyéniségének megfelelő része biztositassék; a felosztás a képesség, munka és szükségletek arányában történnék. Blanc Lajos, (sz. 1813.) a szabad korlátlan vetélyből eredő bajokat a munka szervezése, nevezetesen az álladalom által felállitott közös műhelyek és gyárak által megszüntetni akarja. Végre Proudhon P. J. a tulajdonjogot az egyenlőséggel ellenkezőnek, és ennél fogva igazságtalannak állitja, a jogot azon elvek összegének mondja, melyek a társaságot kormányozzák; szervezetének zárköve a javak arányos felosztása, melyet bizonyos törvények szerint szabályozni kellene.

Ezen rendszerek tüzetes birálata részint az észjog részint közgazdászat egyes tanaihoz tartozik. Bővebb kifejtésök Lintz és Fichte

idézett iratain kivül, Stein és Biedermannak német (Encyclopaediám : 244. §. 3.) és következő franczia munkákban található: Reybaud: Etudes sur les reformateurs contemperains. Paris. 1841. Frank: La comunisme refuté par l'histoire. Paris. 1850. Sudre: Histoire du communisme. Paris. 1850.

200. §.

Brittaniában ezen korban is főfigyelemmel az erkölcstan müvelésére voltak, ezzel kapcsolatosan tárgyaltattak az észjog alapelvei is; névszerint Reid Tamás (sz. 1710. † 1796.) a skót bölcselet új szakának alkotója, a jog és kötelezettség fölötti itéletet, az erkölcsi érzelemre, a lelkiismeret szavára épiti, mélynek tanúsága szerint kétségtelen hogy az emberek cselekvényei erkölcsi javalás vagy rosszalás tárgyai, az azonban csak szabad tettekre alkalmazható lévén, kötelezettségeink megismerése s teljesitése legfőbb hivatásunkat képezi. Elveit némi módositásokkal bővebben fejtették ki Stewart Dugald (sz. 1753. † 1828.) és Brown Tamás (sz. 1778. † 1820.) edinburgi tanár.

1. Reid iratai a mult korszakba esnek, de iskolája e században virágozván, elméletét is e helyen tartottam megérintendőnek.

2. A britt moralbölcselők közöl e században nevezetesekké lettek még: Young János, Mylne, Ballantyne, Abercrombie, Mackintosh, Hamilton. — Fichte id. m. 568—590. l.

201. §.

A jogbölcselet körében közfigyelmet gerjesztett és hazája határain kivül is számos követőkre talált Bentham Jeromos; (sz. 1747. † 1832.) elmélete szerint az ember végczélja minden kedvetlenségek elmellőzésében, az életörömök minél nagyobb élvezetében áll; az önhaszon tehát minden cselekvények főrugója, és az erény jónak azért tekintendő, mivel örömet kedvet, a bün pedig rosznak, mivel szellemi és érzéki kedvetlenséget szül; minthogy az emberek azonban önhasznuktól is gyakran hibás véleményben vannak, az e tárgyróli nézeteknek kellő felvilágositása, a tudomány feladványa; mi egyes emberekre nézve a deontologia vagy erkölcstan, nemzetekre vonatkozólag pedig a törvényhozási tudomány által eszközlendő. — E két tudomány tehát ugyanazon egy elvvel és czéllal bir; feladásuk vizsgálni az emberi hajlamak, szenvedélyek, vágyak természetét, meghatározni mennyire

legyenek alkalmatosak a lehetőségig legtöbb embert a haszonnak minél nagyobb összegében részesiteni: különböznek azonban egymástól abban, hogy az erkölcstan az egyesek, a törvényhozási tan a kormányok tetteire vonatkozik. A jog az erkölcsiségtől nem annyira tartalmára, mint közegeire eltér, az első külső kényszer az utóbbi belső indokok által hat a közhaszon előmozditására. Az álladalom alapja és köteléke a polgárok túlnyomó érdekében található, mert közhatalom nélkül sem személybátorság, sem tulajdon, sem ipar nem léteznék; a legjobb alkotmány az, mely alatt a polgárok legnagyobb száma szerencsésnek érzi magát, a törvényhozás rendeleteit a haszon elveihez, leginkább jól rendezett jutalmazási és büntetési intézetek által alkalmazhatni.

A törvényhozási tan első részében az emberi vágytehetség természetét, a másodikban a cselekvésre inditó vagy attól visszatartoztató okokat tárgyalja; eredménye hogy általánosan érvényes törvényhozás nem létezik, hanem annak a kor követelései szerint változni kell.

202. §.

Bentham, ki már a múlt században lépett fel irataival, csak jelenkorunkban részesült kellő méltánylásban, számos munkáit az emberiség szent ügyének hő szeretete jellemzi; nézeteit Dumont rendszeresité, deontologiáját Bowring János bocsájtá közre. Rendszerének alapelveire már régibb iróknál akadunk; főhiányuk az erény és igazságnak az anyagi haszonnali összezavarásában és ezen lényegesen különböző fogalmak azonitásában áll. Számos követői közöl legnevezetesebb Mill, ki tanait bővebben kifejteni iparkodék.

So wären wir laut Bentham, am Schlusze einer mehr alt zweitausendjährigen wissenschaftlichen Entwicklung der Begriffe von Sittlichkeit, Recht und Politik, wieder bei den nichtigen Grundsätzen angelangt, welche schon Plato mit unwiderstehlicher Kraft wiederlegt.“ Raumer: Gesch. 233—34. l.

203. §.

Owen Robert (sz. 1772.) az emberi cselekvényeket az egyesek természeti szervezete és külső viszonyok eredményének tekinti, miért is büneik a lélek mind annyi betegségei; az embernek végczélja saját ismereteinek öregbitése, mások javának társadalmi előmozditása; mi

csak a társaság kellő szervezése által történhetik; annak t. i. az egyesek erejéhez és hajlamaihoz mért munkásságon, a birtok és nyereség közösségén alapulni, és a családi viszonyokhoz hasonló társulatokból állani kellene, melyben a gyermekek közös nevelése és a közügyeknek idősbek általi igazgatása szolgálna főelvül.

1. Owen socialisticus rendszerét gyakorlatilag is Új-Lanarkban Skocziában törekedett kivinni, hazájában azonban keves visszhangra talált.

2. Nagyobb befolyással mint Brittania bölcselői, a státustan fejlésére történetirói Hume, Robertson, Gibbon stb. nem különben világhirű szónokai valának.

204. §.

Olaszország e korszakban is több jeles iróval birt; Romagnosi Domokos János (sz. 1761. † 1835.) sajátszerű büntetetőjogi elmélet alkotója, az álladalom fenyitő hatalmát az önvédelemre alapitá; közjogában a tökélyesedést az emberi nem végczéljának, a társas állapotot annak szükséges közegének tekintvén, a magánszabadságot a közjóval öszhangba hozni iparkodék. Rossi Pelegrin (sz. 1787. † 1848.) franczia pair és utóbb római minister a jogi és erkölcsi kötelezettségek különbségét szabatosan fejté ki, a polgári igazság czimű bünjogi rendszere által a viszonytalan és viszonyos elméletek ellentétét ohajtott sikerrel egyenlitette ki.

205. §.

Baroli Péter paviai tanár, terjedelmes munkájában az ujabb irodalom gazdag forrásait kellőleg használván, a magánjogban Kant rendszerét követte; az államjogban a polgári főhatalom alapját a foglalásban találja; az állam végczélját a jogbiztosságba, az emberi nem kiképezésébe és a közjó előmozditásába helyezé, mennyiben annak létesitése az egyesek erejét tulhaladná. Ugolini fossombronei püspök Haller rendszerét ismerteté meg honosaival; Carmignani János († 1847.) pizai jogtanár a büntetőjog bölcseleti megalapitásában dicsérettel fáradozott; végre még Poli Boldizsár paduai tanár és Taparelli Alajos munkái emlitendők.

Az olasz irodalomról bővebben lsd. Krit. Zeitsch. für Rechtsw. des Auslandes. XIV. köt. 398—421.

206. §.

Spanyolhon jogbölcseletére a franczia irodalom befolyása félreismerhetetlen; alkotmányos intézetei fejlődésével az államjog és rokon tanai művelésére is nagyobb gondot forditott; nevezetesen Donoso Cortes közjoga, a hires Alcala Galiano és Campoanor törvénybölcseleti munkái, nem különben Pando nemzetjoga emlitendők.

1. Hogy a régibb iskolák elvei is még követőkre találnak, Bourlamaquinak ujabb időben (1837.) Garcias Guelto által történt leforditása bizonyitja.
2. Ahrens franczia nyelven irott észjoga (163. §.) Novarro által forditatott spanyolra.

207. §.

A portugallok közöl Pinheiro-Ferreira Serestély volt statusminister, ki Vattel és Martens nemzetjogi munkáit jegyzetekkel bővitette, fejtegette a közjog elveit. Az álladalom végczélját a közjóba helyezi, sőt erre a jog fogalmát is alapitván némileg Benthamhez közelit; a status hatalmat szerződésből származtatja, az alkotmányos egyedországlatot az államszerkezetek legtökéletesbikének mondja, az állampolgárok lényeges jogainak a személyes bátorságot, szabadságot és tulajdonjogot állitja. Honosa Santarem a nemzetek jogának tanait terjedelmesen tárgyalá.

208. §.

Belgiomban mind a franczia, mind a német jogbölcsészet nyomaira akadunk, és míg Zallinger Wolf szellemében szerzett munkája (125. §.) új kiadást nyert, Haus F. J. jogtanár Kant szellemében irt jeles kézikönyvet; gróf Merode Henrik és marquis Beaufort a hittani iskola elveit terjeszték; Ahrens működései folytán pedig (163. §.) Krause elmélete is több követőkre talált, kik közől Tiberghien emlitendő.

209. §.

Németalföldön majdnem kizárólag a német rendszerek divatoznak, azon módositással, hogy az észjog művelése jogászok által történvén, azok a gyakorlati élet igényeit szem előtt tartva, a

német bölcsészet fellengzéseit szorgosan kerülék. Emlitésre méltó de Wall Gabin († 1833.) gröningi jogtanár az észjog létele és érvényességéről irt munkája, melyben Hobbes, Spinoza, Bentham, Hugo stb. téveszméit tudósan czáfolá.

210. §.

Dánországban a német bölcsészet elvei honosultak; Martensen H. a jogeszmét a szabadság külső létele eszméjének, elismerését pedig észszükségnek állitván, Hegel szellemében fejtegeti a jog tanait; hasonló elveket követnek Bornemann F. K. és Weisz K. irataikban.

Grosz munkáját Fribert (1834.) Rotteckét Nyholm (1837.) forditá dán nyelvre.

211. §.

Svédország észjogi irói számából emlitendő: Schlyter K. J. lundi jogtanár, ki Stahléhoz hasonló de eredetileg megalapitott és következetesen kifejtett rendszerében a jogbölcsészet és történet kölcsönös viszonyait felderiteni törekszik; Grubbe Samú (sz. 1786.) upsalai tanár, és utóbb statustanácsos, jeles kézikönyvében a magán és közjog tanait az alanyi észlegesség elvei szerint, világosan és alaposan tárgyalja; Schnellmann W. J. s Lenström pedig Hegel rendszerét ismertették meg honosaikkal.

1. Norwegia irodalmi nyelve Daniáéval azonos lévén, tudományos álláspontja is azéhoz hasonlit. A skandináviai országok észjogi irodalmáról bővebben lsd. Neue Jenaische Allg. Litteratur Zeitung. 1842. 46. 47. 48. szám.

2. Oroszhonban észjog tanszékei nem léteznek, Schmalz munkája (156. §.) azonban, az ország legjelesb jogászainak egyike Zwietajew Szörény (sz. 1777. † 1835.) statustanácsos által leforditva, több kiadásokat nyert. Fränzl: Statistik. Wien. 1838—41. III. köt. I. 119. l.

212. §.

Északamerikában Lieber Ferencz a jogtanulók számára irt kézikönyvében Kant elvei szerint tárgyalá az észjog tanait. Story József, újcambridgei jogtanár, (sz. 1780. † 1845.) és Wheaton Henrik (sz. 1785. † 1848.) az egyesült államok berlini követe, a nemzetek közötti jogviszonyokról tételes szempontból

irott munkáikban, az észjog e tárgyú elveire is, deritettek világosságot. Délamerikában pedig Bello jeles dolgozattal gazdagitá a nemzetjog irodalmát.

213. §.

Hazánk tanintézeteiben Martini rendszerének uralma ez időszakban is még hosszabb ideig tartott; és Brezanóczy Ádám (sz. 1751. † 1833.) egyetemi jogtanár deák, nem különben Újfalusy János magyar észjogi munkái, ezen rendszer szellemében irvák. Az itészeti bölcselet legelőször a protestans tanintézeteknél honosulván, Fuchs Samú lőcsei tanár deák, és Szilágyi János marmarosszigethi tanitó magyar kézikönyveik tükrözik viszsza annak befolyását, a tudománynak Kant által eszközlött haladását. A Kanti bölcselet szellemében irá utóbb Szibenliszt Mihály (sz. 1783. † 1834.) győri s később pesti jogtanár, Zeiller és Egger nyomán deák nyelvü munkáját; Albélyi Ferd. Antal pozsonyi jogtanár pedig jogbölcseleti bevezetését.

1. Szilágyinak 1813. megjelent Természeti törvénytudománya mind eddig azon egyetlenegy munka, mely az észjog minden részeit magyar nyelven tárgyalja.
2. Szibenliszt munkája közelőadásokbani használatára engedelmet nyervén, az első szembe szállott a Martinismus mélyen gyökerezett tekintélyével, és tanintézeteinkben az újabb jogbölcseleti nézeteknek rést tört.
3. Köteles Samu nagy-enyedi tanár, (sz. 1770. † 1831.) és Rumy György tanár (sz. 1780. † 1847.) észjogi munkáik kiadatlanul maradtak. Balogh. Philos. Pályam. 118. l.

214. §.

Virozsil Antal pesti egyetemi tanár három kötetű munkájában a magánjog tanait az alanyi észlegesség elvei szerint, ujabb kézikönyvében pedig, az egyetemes bölcseleti jogtant alaposan és világosan fejtegeti. Banó István kolozsvári jogtanár az összes természetjogot Zeiller Egger és Szibenliszt szerint dolgozta ki; Csacskó Imre honi nyelven a természetjog bevezetését és tiszta általános részét, Szontágh Gusztáv a társasági bölcselet alaptanait, Láner Ferencz a nemzetek jogának fővonalait tárgyalá; Magyar Ferencz pedig Ahrens természetjogát (163. §.) magyar forditásban bocsátotta közre.

1. Virozsil nagyobb munkájáról Balogh méltán állitá: „Hogy nagy tudománynyal, gazdag literaturával és philosophicus lélekkel kidolgozva diszére szolgál hazánknak.“ Philos. Pályam. 118. l.

2. Az összes észjog vázlatát közlötte Warga János a Tudománytár IV. V. VII. VIII. köt. 1834—1836.

3. Az észjog tanszékén a magyar tudomány-egyetemnél Demiént (145. §. 4.) Hirsch Mihály (1808—1810.) Markovics Pál (1811—1829.) Virozsil Antal (1832.) és e sorok irója követték.

215. §.

Ezen az egyetemes bölcseleti jogtant, vagy önálló főrészeit tárgyazó munkákon kivül, több az észjog egyes feladványairól értekező iratok jelentek meg, melyek tudományos müveltségünk fényes bizonyságául szolgálnak; ide számithatók: Császár Andor, báró Eötvös József, Szalay László, Szemere Bertalan, Csacskó Imre, Sárváry Ferencz, Benczur János, részint az állam-, részint a büntetőjog főkérdéseit tartalmazó dolgozatai.

Kisebb terjedelmü értekezésekben a bölcseleti jog külön tárgyait fejtegették: Tököly Sebő, Brezanóczy Ádám, Farkas Kozta, Érdy János, Kunoss Endre, Rumy György, Csacskó Imre, Nyiry János, Toldy Ferencz, Kállay Ferencz, Lukács Moricz, Tóth Lőrincz, Suhay Imre, e munka szerzője stb.

216. §.

Mind ezen munkák és értekezések kétségkivül helyezik, miszerint az alanyi észlegesség elvei hazánk jogbölcseleti irodalmában, túlnyomossággal birnak; Hegel jogbölcsészete ép oly kevés viszhangra talált, mint a természetbölcselők rendszere, Haller és Stahlnak, nemzetünk történetével és az életviszonyok öszszerü felfogásával ellenkező tanai.

HETEDIK FEJEZET.

Észjogtan irodalma.

217. §.

Az észjog irodalmához mind azon munkák számíthatók, melyek annak egész rendszerét, főrészeit, vagy egyes feladványait tárgyalják.

1. Az észjog köréhez tartozó munkák czímeit találhatni, a jog és bölcseleti könyvészetet tartalmazó kézikönyvekben névszerint:

Lipen: Bibliotheca realis iuridica. Francof. 1672. 4. kiad. Lips. 1757. II. köt. folytatva Schotttól 1775. Senkenbergtől 1789. Madihntól 1817—23.

Struve: Bibliotheca iuris selecta. Jenae. 1703. 8. kiad. 1756.

Hoffmann: Auserlesene jedoch vollständ. iurist. Bibliothek. Jena. 1748.

Westphal: Systematische Anleitung z. Kenntniss der besten Bücher in der Rechtsg. Leipz. 1774. 3. kiad. 1791.

Ernesti: Enc. Handb. e. allg. Geschichte der Philos. u. ihrer Litteratur. Lemgo 1807.

Zachariae: Encycl. iurist. Litteratur. Leip. 1806.

Ersch: Litteratur der Jurisprudenz und Politik. Leipz.1812. 2. kiad. 1823. „Litteratur. d. Philosophie u. Pädagogik. Leipz. 1814. 2. kiad. 1822.

Enslin: Bibliotheca iuridica. Berlin. 1824. 2. kiadás Engelmanntól Leipz. 1840.

Camus et Dupin: Bibl. choisie des livres du droit. Paris 1831. II. köt.

Schletter: Handb. der iurist. und staatsw. Litteratur. Grimma 1843. 2. kiad. 1851.

2. Az észjog, illetőleg nemzetjog irodalmát kizárólag tárgyalják:

Groeningii: Bibliotheca iuris gentium Europaea, s. de iuris nat. et gent. principiis. Hamburgi. 1703.

Neumann: Bibliot. iuris imperantium quadripartita. Norimb. 1727.

Meister Chr. F. G: Bibliotheca Juris Naturae et Gentium. Göttingae. 1749—1757. III. köt.

Ompteda: Litteratur des gesamt. sowohl natürl. als posit. Völkerrechts. Regensb. 1785. II. köt.

Kamptz: Neue Litteratur des Völkerrechts. Berlin. 1817.

3. Azonkivül a nevezetesb könyvek jegyzékét találhatni Eggers, Stephani, Beck, Pölitz, Meister, Gross, Bauer, Virozsil, Warnkönig, Csacskó stb. észjogi munkáiban, és Klüber nemzetjoga II. kötetében.

218. §.

Az észjog előtanait tárgyalják:

Oldendorp: Isagoge seu elem. introd. iuris nat. gent. et civilis: Colon. 1539. cur. Martini. Viennae 1759. legúj. Kaltenborntól 1848.

Groot Guil: De principiis iuris nat. enchirid. Hagae.1667: 3. kiad. Jenae. 1672.

Cocceji Henr: De principio iuris nat. Francof. 1699.

Wachter: Origines iuris naturalis. Berol. 1704.

Titius: Einleit. z. Natur u. Völkerrecht. Halle. 1708.

Vico: De univ. iuris principio et fine Neap. 1720.

„ Princ. di una scienza nuova. Nap. 1725. 7. kiad. 1817. német 1822. francz. 1827.

Sinceri: Specimen meditationum circa praecipua iuris natur. fundamenta. Norimb. 1727.

Arnoldi: Progr. in quo introduct. in iurisp. nat. scient. tradit. Regiom. 1730.

Strube: Recherche nouvelle de origine et des fondemens du droit de la nature. Petersb. 1740. német. 1767.

Schmauss: Dissert. Juris. Nat. quibus principia novi syst. huius iuris proponuntur. Gött. 1740.

D'Aube: Essai sur les principes du droit. Paris. 1743.

Beckenmayer: De principio iuris div. connati. Francf. 1744.

Hommel: Propositum de novo systemate iuris nat et gent. e. sent. veterum JCtorum. Lips. 1747.

Holberg: Einleit. in das Natur- und Völkerrecht. Kopenhagen. Leipzig. 1748.

Hume: Inquiry concern. the principles of moral. Edinb. 1752.

Pestel: Prolegomena iuris naturae et gentium. Lemgo 1756.

Achenwall: Prolegomena iuris naturae. Göttingae. 1758. 5. kiad. 1781.

Reid: Inquiris into the human mind. Lond. 1764. német. Leipz. 1782.

Feder: Grundlehren u. Kenntnisz d. menschlichen Willens u. d. natürl. Gesetze des Rechtsverh. Götting. 1782—89.

Flatt: Ideen zur Revision d. Naturrechts. 1785. Vermischte Schriften czimű munkájában.

Hufeland: Versuch üb. den Grundsatz d. Naturrechts. Leipz. 1788.

Kant: Kritik der praktischen Vernunft Riga 1788. 6. kiad. 1827.

Brehm: Über d. wahre Wesen des Naturrechts Freib. 1789.

Reinhold: Ehrenrettung d. Naturrechts. 1791. Mercurban.

Pörschke: Vorbereitungen z. einem popul. Naturrecht. Königsb. 1792.

Feuerbach: Kritik d. natürl. Rechts. Altona. 1796.

Tieftrunk: Üb Recht. u. Staat. Zerbst. 1796.

Schelling: Neue Deduct. des Naturr. (Fichte és Niethammer phil. Journ. 1796—97.)

Mellin: Grundlegung z. Metaphysik d. Naturrechts. Züllichau 1796.

Mayer: Versuch einer neuen Grundlegung zur allg. Rechtslehre. Leipz. 1796.

Weisse: Grundwissenschaft. d. Rechts. Tüb. 1797.

Kohlschütter: Vorles. üb. d. Begriff d. Rechtswiss. Leipz. 1798.

Schmidt: Versuch e. Grundlage des Naturr. Augsb. 1801.

Schneider: Versuch ein. Entwikl. u. Bericht. d. Grundbegriffe d. philos. Rechtsl. Giessen. 1801.

Gerstäcker: Metaphysik d. Rechts. Erfurt. 1802.

„ Deduction d. Rechtsbegriffes aus dem höchsten Gründen des menschl. Wissens. Berlin. 1801. 2. kiad. Rost. 1803.

Krause: Grundlage d. Naturrechts. Jena. 1803.

Henrici: Ideen zu e. wissensch. Begründ. der Rechtslehre. Hannover 1810. 2. kiad. 1822.

Brückner: Essai sur la nat. et origine du droit. Leipzig. 1810. 2 kiad. 1818.

„ Blicke in die Natur d. praktischen Vernunft. Leipz. 1816.

Welcker: Die letzten Gründe. von Recht Staat u. Strafe. Gieszen. 1813.

Borst: Üb. das Naturrecht u. dessen Übereinstimmung mit der Moral. Nürnb. 1818.

Lherbette: Introd. a l'etude phil. du droit. Paris. 1819.

Warnkönig: Versuch e. Begründ: des Rechts n. der Vernunftidee. Bonn 1819. holland. 1822.

Romagnosi: Assunto primo della scienza di diritto naturale. Milano. 1820. 2. kiad. 1841.

Lange: Versuch e. Begründungslehre des Rechts. Erlangen. 1821.

Kinker: Brieven over het Naturrecht. Amst. 1823.

Baumbach: Einleit. in das Naturrecht. Leipz. 1823.

Stahl E. D: Ideen z. Aufstellung u. Begründ. eines einf. allgem. gült. Naturges. Hannover. 1828.

Rey: Traité des princ. generaux du droit. Paris. 1828.

Royer-Collard: Discours sur l'etude du droit de la nature Paris. 1830.

Albélyi: Praecognita Philos. Juris. Comar. 1831.

Gerdt: Das Recht. Hamburg. 1831.

Hepp: Essai sur la theorie de vie sociale. Paris. 1834.

Jochims: Aphorism. als Materialien zum Bau e. Systems des absol. Naturr. Itzehoe. 1835.
Glinka: Esquisse d'un theorie du droit nat. Berlin 1835.
Herbart: Analyt. Beleuchtung des Naturrechts u. d. Moral. Gött. 1836.
Gärtner: De summo iuris nat. problemate. Bonnae. 1838.
Ritter: Üb. die Principien d. Rechtsphilos. 1839.
Bornemann: Indledningsfore drag til foreläsn. over Retsvid. Kjöb. 1839.
Poli: Saggio di scienza politico-legale. Milano. 1841.
Schopenhauer: Die beiden Grundprobleme der Ethik. Frankf. 1841.
Scheidler: Paräneutische Propädeutik der Rechtsphilos. Jena. 1842.
Szontágh: Propylaeumok a társasági philos. Budán. 1843.
Hartenstein: Grundbegriffe der ethischen Wissenschaften. Leipz. 1844.
Weinholtz: Die Begründung des Rechts. 1847.
Ide számithatók még Carmignaniés de Wall idézett munkái. (10. §. 4. 61. §. 3.)

219. §.

Az észjogtudomány történetét adják:
Budde: Historia iuris nat. Halae. 1695. Ut. kiad. 1737.
Wernherr: De praec. iuris nat. scriptoribus. Wittenb. 1699.
Ludovici: Delineatio hist. iuris div. nat. et pos. Halae. 1704. 2. kiad. 1714.
Rechenberg: Programma de auct. qui script. ius nat illustr. Lips. 1711.
Thomasius: Historia iurisprud. div. Halae. 1719.
Vinholdi: Notitia script. iuris nat. Lips. 1723.
Reinhard: Hist. iurispr. natur. Lips. 1725.
Glafey: Geschichte d. Rechts d. Vernunft. Leipz. 1739. 3. kiad. 1746.
Meister: Exercitat. duae exhib. brev. hist. iuris nat. Gött. 1743.
(Wiesand:) Kurz. Entwurf. ein. Hist. d. Natur u. Völkerr. Leipz. 1759. 2. k. 1779.
(Hübner:) Essai sur l'histoire de droit nat. Londr. 1757—58. II. köt.
Gebauer: Nova historia iuris nat. Wetzl. 1764.
Zahlheim: Vers. e. Gesch. d. natürl. Rechtsg. Wien. 1765.
Buonafede: Istoria crit. d. mod. diritto di nat. et d. genti. Perug. 1789.
Marin: Hist. del derecho nat. y de gent. Madrid. 1800.
Pölitz: De mutationib. quas systema iuris nat. et gent. exp. Vittenb. 1805.

Raumer: Gesch. Entw. d. Begriffe v. Recht Staat u. Polit. Leipz. 1826. 2. kiad. 1832.
Damiron: Essai sur l'hist. de la philos. en France. Paris. 1828. 4. kiad. 1836.
Lherminier: Introd. gen. à l'hist. du droit. Paris. 1819. 2. kiad. 1845.
Isambert: Tableau d. progrés d. droit publ. et d. gens. Paris 1830.
Ortolan: Cours publ. d'hist. du dróit polit. Paris. 1831.
Veder: Hist. philos. iuris apud veteres. Lugd. Bat. 1832.
Mackintosh: Hist. de la philos. morale. trad. par Poret. Paris 1834.
Fischer: Üb. den gegenw. Stand d. Naturrechts. Basel. 1837.
Roszbach: Die Perioden d. Rechtsphilos. Regensb. 1842.
Lintz: Entw. e. Geschichte d. Rechtsphilos. Danzig 1846.
Struve: Krit. Geschichte d. allgem. Staatsr. Manheim. 1847.
Stahl: Geschichte d. Rechtsphilos. Heid. 1847. (Munk. I. része.)
Kaltenborn: Geschichte d. Natur u. Völkerrechts. Leipz. 1848 (92. §. id. m. I. köt.)
Hinrichs: Geschichte des Natur u. Völkerrechts. Leipzig. 1848—51. III. köt.
Fichte: Die philos. Lehren von Recht Staat und Sitte in Deutschl. Frankr. u. Engl. von d. Mitte d. 18. Jahrhunderts. Leipzig. 1850.

Végre ide tartoznak a nemzetjog történetét tárgyazó munkák Ward, Wheaton, Pütter, Müller-Jochmus, Laurenttól (Encyclopaediám 203. §. 1.) és „Az észjogtudomány fejlődése és jelen állapotja" czimű értekezésem. Tudománytár. XII. XIII. XIV. köt. 1842. 1843.

220. §.

Az összes észjogot tartalmazzák :

Grotius: De Jure Belli et Pacis. Libri III. Paris. 1625. c. not. Gronovii Amsterod. 1680. c. notis eiusdem et Barbeyracii. Amst. 1720 és többsz. c. notis Simonis. Jenae 1673. c. notis Ziegleri, Osiandri et Gronovii. Lugd. Bat. 1696. c. notis variorum ed. Tydemann. Groningae. stb. Németül Synoldtól Leipz. 1707. Seelintöl Frankfurt 1709. Francziául Courtintől. Paris 1687. Haye. 1703. Barbeyractól Amst. 1724. 5. kiad. Leyd. 1754. Angolul Ewaatstól: London 1654. 1715. Hollandul Haerlemtől. 1635. Geverentől. Amsterd. 1705.
Selden: De iure naturae et gentium, iuxta disciplinam Hebraeor. Libr. VII. Lond. 1640.
Dilherr: Jus naturae et gentium. Helmst. 1649.
Felde: Annot. ad Hugonem Grotium Amster. 1652. 2. kiad. Jenae. 1663.
„ Elementa iuris univ. et iustinianei. Francf. Lips. 1664.

Struve: Grotius enucleatus. Jenae. 1660.
Puffendorf: Elementorum iurisprud. univ. Libri II. Hagae. 1660. 2. kiad. Jenae. 1669.
„ De iure naturae et gentium Libr. VIII. Lund. 1672. ut. kiad. Francf. 1759. franc. Barbeyractól Basil. 1706. Ut kiad. 1771.
„ De officio hominis et civis. Lund. 1673. ut. kiad. Lips. 1797.
Boeckler: Commentarius in Hugonem Grotium. Argent. 1663—704. II. kötet.
Ziegler: In Hugonem Grotium notae et animadversiones. Vittenb. 1666. 2. kiad. Argent. 1706.
Osiander: Observationes maxim. partem theologicae in Hugonem Grotium. Tübing. 1669. 2. kiad. 1711.
Cumberland: De legibus naturae. Lond. 1672. francz. Amst. 1744.
Henniges: Observationes politico-morales in. H. Grotium. Salisburg. 1672.
Velthem: Introductio ad H. Grotium. Jenae. 1676—7.
Zentgraw: De iure naturali iuxta discipl. Christ. Libri VIII. Arg. 1678.
„ Specimen doct. juris nat. sec. discipl. platonicam. Arg. 1689.
Waechtler: Lectionum Grotianarum Libr. II. Francf. 1682. 2. kiad. 1714.
Kulpis: Collegium Grotianum. Francf. 1682. 2. kiad. 1714.
Musaeus: Hugo Grotius enucleatus. Kiloniae. 1682.
Obrecht: Annotationes in. H. Grotium. Argent. 1684.
Eisenhart: Institut. Juris naturae. Helmst. 1685.
Thomasius: Institut. iurisprud. divinae. L. III. Francf et Lips. 1688. 7. kiad. 1730. Németül 1709.
„ Fundamenta iuris nat. et gentium. Halae. 1705. Új kiad. 1718. németül 1709.
Ryssel: De Jure naturae et Gent. L. III. Lips. 1689.
Lange: Epitome iuris naturalis. Norimb. 1691.
Vitriarius: Instit. iuris nat. et gent. Lugd. Bat. 1692. Ut. kiad. Francf. 1752.
Scheffer: Hugo Grotius enucleatus. Stett. 1693. 2. kiad. Altorf. 1718. Ut. Grön. 1771.
Alberti: Compendium iuris naturae. Lips. 1696.
Tesmar: Observationes in Hug. Grotium, Francf. 1696.
Hedinger: Elementa iuris nat. et gent. Ulm. 1697.
„ Sicilimenta philos. iuris. Giessae. 1699.
Borgesius: Enodatio Juris naturae. Lugd. Bat. 1697.
Kesztner: Prudentia iuris nat. Rint. 1698. 1705.
Bossányi: Tripartitum iuris philos. Tyrn. 1706.
Pröleus: Grundsätze des Rechtes der Natur. Leipz. 1709.

Hochstäter: Collegium Puffendorfianum. Tübing. 1710.
Gribner: Principiorum iuris nat. L. IV. Vittenb. 1710. 5. kiad. 1774.
Gundling: Jus Naturae et Gentium. Halae. 1714. Ut. kiad. 1769. németül. 1742.
Rechenberg: Instit. iurispr. naturalis. Lips. 1714.
Wolf. J. G.: Institutiones iurispr. naturalis. Lips. 1720. 2. kiad. 1741.
Wernherr: Elementa iuris nat. et gentium. Vittenb. 1720.
Pragemann: Jurisprudentia naturalis. Jenae. 1720.
Fleischer: Instit. iur. nat. et gent. Halae. 1722.
Hombergk: De iurisprud. rationali liber. Marb. 1722.
Glafey: Vernunft und Völkerrecht. Frankf. u. Leipz. 1723. 3. kiad. 1746.
Beyer: Delinatio iuris div. naturalis et posit. univ. Lips. 1726.
Weidler: Instit. iuris nat. et gentium. Vittenb. 1731.
Stapf: Jus naturae et gentium. Mogunt. 1735.
Sickingen: Jus naturae et gentium. Mogunt. 1736.
Koehler: Juris socialis et gent. ad ius nat. rev. specimen. Jenae. 1735.
„ Juris naturalis eiusque cog. exercit. Francf. 1738.
„ Meditationes u. Annotationes a. d. Natur u. Völkerrecht. Jenae. 1738.
Heinecke: Elementa iuris naturae et gent. Halae. 1736. Ut. kiad. Madriti. 1789. angol. 1742. olaszul 1841.
„ Praelectiones acad. in Puffendorf. Berlin. 1742.
„ Praelectiones acad. in H. Grotium. Berol. 1744.
Concinna: Juris Nat. et gent. doctrina. Venet. 1736.
Otto: Elementa Juris nat. et Gentium. Halae. 1738.
„ Jus Naturae method. scientif. Francf. et Lips. 1740—49. 2. kiad. Halae. 1751.—58. IX. köt. francz. kivonatb. Formeytől Amst. 1758.
Wolf Christ: Institutiones iuris nat. et gent. Halae 1754. Ut. kiad. 1774. németül 1754. 1769. francz. 1791.
Schmausz: Positiones iuris nat. Götting. 1740.
„ Neues System des Rechts der Natur. Gött. 1754.
Daries: Instit. iurisprud. universalis. Jenae. 1740. 7. kiad. 1776.
„ Discours üb. Natur u. Völkerrecht. Jenae. 1762—63. III köt.
Cocceji Sam: Elem. iurisprud. nat. et romanae. Berolin. 1740.
„ Novum systema iuris. nat. et. Rom. Halae. 1748.
Schierschmidt: Elem. iuris nat. socialis et gentium Jenae. 1742.
Schwarz: Instit. iuris publ. univ. naturae et gentium. Aug. Vind. 1743. 2. kiad. Venet. 1760. II. köt.
Cocceji H.: Grotius illustratus cum annot. Samuelis Cocceji Vratisl. 1744.—52. 2. kiad. Laus. et Genev. 1751.—55. V. kötet.
Kahrel: Recht der Natur. Francf. 1746.
Gunner: Erlaüt. u. Anmerkungen d. Natur u. Völkerrechts nach Daries. Frankf. 1748—52. VIII. köt.

Bellers: Delineation of natural law. London. 1749.
Nettelbladt: Systema elementare univ. iurisprud. naturalis. Halae. 1749. 5. kiad. 1785.
Klaproth: Grundrisz d. Rechte der Natur. Götting. 1749.
Wagner: Fundamenta iuris nat. et gentium Halae. 1750.
Achenwall: Elementa iuris naturae. Gött. 1750. 7. kiad. 1774—81.
Hollmann: Jurisprud. naturalis primae lin. Gött. 1751.
Desing: Juris naturae larva detracta compluribus libris. Monachii. 1753.
Rutherfort: Institutes of natural laws. London 1754.
Bourlamaqui: Elementa iuris naturalis. Genevae. 1754. francz. Laus. 1775. Ut kiad. Paris 1830. Olasz. 1810. Spanyolul. 1837.
„ Principes du droit de la nature et des gens. Yverd. 1766—68. VIII. köt. Ut. kiad. Paris. 1820.
Wiesand; De iure naturae et gentium Libri II. Lips. 1758.
Viliat: Le droit de la nature et des gens. Lond. 1758. II. köt.
Vattel: Quaestions du droit naturel. Berne 1762. Németül. Mittau 1771.
Keuffel: Exercitationes Grotianae. Guelph. 1763.
Baumgarten: Jus naturae. Halae. 1763.
Werenko: Jus naturae et Gentium. Dillingae. 1763.
Meyer: Recht der Natur. Halle. 1767.
„ Lehre v. den natürl.gesellsch. Rechten. Halle 1770—75. II. köt.
Breuning: Delineatio philos. Juris. Lips. 1768.
Felice: Lecons de droit de la nature et des gens. Yverdun. 1769. II. köt. Ut. kiad. Lyon. 1817.
Pillichody: Droit naturel. Yverd. 1769.
Zeplichal: De iurisprud. nat. Libri III. Vratisl. 1772.
Pestel: Fundamenta iurisprud. naturalis. Lugd. Bat. 1773. Ut. kiad. 1806. II. köt. francz. 1774. holland. 1783.
Vicat: Traité du droit naturel. Laus. 1774—84. IV. köt.
Abbadie: Le droits de Dieu de la nat. et d. gens Amst. 1775.
Schroeder: Elementa iuris naturalis. Gröningae. 1775.
Westphal: Institutiones iuris naturalis. Lips. 1776.
Finetti: De principiis iuris nat. et gent. L. XII. Venet. 1777.
Guarini: Jur. nat. et Gentium. princ. Romae 1778—79. II. köt.
Scheidemantel: Leges naturales syst. pertractatae. Jenae 1778.
Lampredi: Jus Naturae. Livorni. 1773. II. köt.
Arbesser: Jurisprud. naturalis. Vindob. 1779.
Dietterich: Compend. iuris natur. Argent. 1780.
Höpfner: Naturrecht d. einzelnen Menschen Gesellschaften u. Völker. Giessen 1780. 7. kiad. 1806. deákul. Lingen. 1793. 2. kiad. 1803.
(Pfeffel:) Principes du droit naturel. Colmar. 1781.
Ulrich: Initia philos. iusti. Jenae. 1781.

Servin: Manuel de iurisprud. natur. Paris. 1782.
Schlettwein: Recht d. Menschheit. Giessen 1784.
Zallinger: Institut. iuris nat. Aug. Vind. 1784. Ut. kiad. Ultraj. 1823.
Kandler: Naturrecht. Augsb. 1784.
Paley: Principl. of moral and politic. philos. Lond. 1785. ném. Garvetől. Leipz. 1787. II. köt.
Tittel: Natur und. Völkerrecht. Frankf. 1786.
„ Geist d. Grotius. Zürich. 1789.
Abreu: Esayo sobre la iurisprud. univ. Madrid. 1786.
Briegleb: Grunds. d. philos Rechtsg. Coburg. 1788.
Controsceri: Instit. de giuri natur. Palermo. 1788—90. III. köt.
Pasquale: Diritto della natura et delle genti. Neap. 1788. II. köt.
Mocenigo: Tratt. univ. filos. sopra lo stato del uomo libero ed in societa. Venez. 1784.
Fredersdorf: System d. Rechts der Natur. Braunsch. 1790.
Madihn: Grundsätze d. Naturrechts. Frankf. 1790—95. II. köt.
Hufeland: Lehrsätze d. Naturrechts. Jena. 1790. 2. kiad. 1795.
(Bartenstein:) Natur. u. Völkerrecht. Wien u. Erlangen 1790.
Morelly: Rudimenta iuris nat. et gent. Venez. 1791.
Ferguson: Princ. of moral and polit. science. Edinb. 1792. II. köt. Német. Leipz. 1796.
Abicht: Neues System e. aus d. Menschheit entw. Naturrechts. Baireuth. 1792.
„ Kurze Darstellung d. Natur u. Völkerrechtes. Bayreuth 1795.
Schmalz: Recht d. Natur. Königsb. 1791—95. III. köt.
„ Erklärung d. Rechte d. Menschen u. d. Bürgers. Königsb. 1798. 2. kiadás. 1823.
„ Handbuch der Rechtsphilosophie. Halle. 1807.
„ Jus naturale. Berolini. 1812.
„ Wissenschaft des natürl. Rechts. Leipz. 1831.
Schaumann: Wissensch. Naturrecht. Halle. 1792.
„ Versuch e. neuen Systems d. nat. Rechts. Halle. 1796.
Hoffbauer: Naturrecht. Halle. 1791. Ut. kiad. 1824.
Brezanóczy: Explanatio iuris nat. et polit. Poson. 1795—96. 2. kiad. 1824. II. köt.
Rössig: Grundsätze d. Natur u. Völkerrechts. Leipz. 1794. 2. kiad. 1798.
Taffinger: Lehrsätze des Naturrechts. Tübing. 1794.
Heydenreich: System des Naturrechts. Leipz. 1794. II. köt. 2. kiad. 1801.
Jakob: Philos. Rechtslehre. Halle. 1795. 2. kiad. 1802. kivonatb. 1796.
Schmidt: Grundrisz des Naturrechts. Jena. Leip. 1795.

Fichte: Grundlage des Naturrechts. Jena. Leipz. 1792—97. II. köt.
„ System der Rechtslehre. Bonn. 1834.
Kant: Metaphys. Anfangsgründe der Rechtslehre. Königsberg. 1797-1798. latinul Amst. 1799. Uj kiad. 1820. francz. Paris 1837.
Tieftrunk: Philos. Untersuchungen über d. Privat u. öff. Recht. Halle. 1797—98. II. köt.
Michaëlis: Philos. Rechtslehre. Leipz. 1797. II köt.
Klein: Grundsätze der nat. Rechtsw. Halle. 1797.
Stephani: Grundlinien d. Rechtsw. od. d. Naturrechts. Erlangen. 1797—98. II. köt.
Hugo: Lehrbuch des Naturrechts als einer Philos. d. positiven Rechts. Berlin. 1797. 4. kiad. 1819.
Stang: Darstellung d. reinen Rechtsl. v. Kant. Frankf. Leipz. 1798.
Bouterweck: Abrisz d. philos. Rechtslehre. Gött. 1798.
Buhle: Lehrb. des Naturrechts. Götting. 1798.
Dedekind: Grundlinien d. Rechtslehre. Hildesh. 1798.
Rüdiger: Lehrbuch d. Vernunftrechts. Halle. 1798.
Werdermann: Principia iurisprud. nat. Lips. 1798.
Mackintosh: Discourse on the law of nature and nations. London 1799
Scheuffelhuth: Grundsätze d. nat Rechtsl. Halle. 1799.
Leisler: Populäres Naturrecht. Frankf. 1799.—1806. II. köt.
Sammet: Vorlesungen üb. d. gesammte Naturrecht. Leipz. 1799.
Gutjahr: Entwurf des Naturrechts. Leipz. 1799.
„ Entwiklung des Naturrechts Leipz. 1808.
Reiner: Allgemeine Rechtslehre. Landsh. 1801.
Winkler: Institutiones iurisprud. naturalis. Copenh. 1801.
Gros: Lehrbuch der philos. Rechtswissensch. Stuttg. 1802. 6. kiad. 1841. dánul 1834. görög. Athen. 1836.
Luzac: Du droit nat. civil et politique. Amsterd. 1802.
Michaëlis: Allg. Naturrecht. Leipz. 1802.
Bendavid: Versuch e. Rechtslehre Berl. 1802.
Thomas: Lehrb. der natürl. Rechtswissensch. Frankf. 1803.
Fuchs: Elementa iuris nat. Leucsov. 1803.
Rayneval: Institutions du droit de la nat. et des gens. Paris. 1803. 3. kiad. 1832. spanyol. 1828. II. köt.
Maffioli: Princ. du droit naturel. Paris 1803.
Reidnitz: Naturrecht. Königsb. 1803.
Weis: Lerhrbuch der Philos. des Rechts. Leipz. 1804.
Friesz: Philos. Rechtslehre, Jena. 1804.
Tamburini: Elementa iuris nat. Mediol. 1805. 2. kiad. 1816. II. köt.
Snell: Philos. Rechtslehre. Giessen 1807.
Bonin: Traité de droit cont. les princip. du droit nat. et des nations. Paris. 1808.
Bauer: Lehrb. des Naturrechts. Götting. 1808. 3. kiad. 1825.

Maas: Grundrisz des Naturrechts. Leipz. 1808.
Meister: Lehrbuch d. Naturrechts. Frankf. 1809.
Zachariae Th. M.: Philos. Rechtslehre. Leipz. 1810. 3. kiad. 1825.
Thanner: Versuch e. wissensch. Darstellung d. allg. pract. Philos. u. d. Naturrechts. Sulzbach. 1811.
Wendt: Grundzüge der philos. Rechtslehre. Leipz. 1812.
Szilágyi: Természeti törvénytud. Sziget. 1813. II. köt.
Schultze: Leitfaden f. die. Entwikl. d. philos. Principien d. bürg. u. peinl. Rechts. Gött. 1813.
Likavetz: Elementa iurisprud. philos. seu iuris naturae. Graecii. 1817.
Krug: Dikaeologie od. philos. Rechtslehre. Königsb. 1817. új. k. 1830.
Köppen: Rechtslehre n. platonischen Grundsätzen Leipz. 1819.
Eschenmayer: Normalrecht. Tüb. 1819—20. II. köt.
Marezoll: Lehrbuch des Naturrechts. Giess. 1819.
Schnaubert: Lehrb. d. Wissenschaftsl. d. Rechts Jena. 1819.
Troxler: Philos. Rechtslehre. Zürich. 1820.
Hegel: Grundlinien d. Philos. des Rechts. Berlin. 1821. 2. kiad. 1840.
Beck: Lehrb. des Naturrechts. Jena. 1820.
Szibenliszt: Institutiones Juris naturalis. Jaurini. 1820—28. II. köt. 2. kiad. Pest. 1831.
Perreau: Elementos de legislacion natural. Madrid. 1821.
Dresch: Naturrecht. Tübingen. 1822.
Pölitz: Natur-und Völkerrecht, Staats und Staatenrecht. Leipzig. 1823. 2. kiad. 1827. (Staatsw. 1. köt.)
Droste-Hülshoff: Lehrb. des Naturrechts. Bonn 1823. 2. kiad. 1831.
Gerlach: Grundrisz d. philos. Rechtslehre. Halle. 1823.
Stöckhardt: Die Wissenschaft d. Rechts. Leipz. 1823.
Haus: Elementa doctrinae iuris philos. Gandavi. 1825.
Fischhaber: Das Naturrecht. Stuttg. 1826.
Fritot: Cours du droit naturel, publ. et constit. Paris 1827. IV. kötet.
Sigwart: Die Wissenschaft d. Rechts. Tüb. 1828.
Krause: Abrisz d. Systems der Philos. des Rechts. Götting. 1828.
Malepeyre: Precis du droit naturel et du droit des gens. Paris. 1829.
Rotteck: Lehrbuch d. Vernunftrechts u. d. Staatswissenschaften. Stuttg. 1829—35. IV. köt. 3. kiad. 1848. dánul. 1837.
Welcker: System der Rechts Staats- u. Gesetzgebungslehre. Stuttg. 1829.
Portets: Cours de droit. nat. et des gens. Paris. 1830.
Warnkönig: Doctrina iuris philosophica, Lovanii. 1830.
„ Rechtsphilosophie als Naturlehre d. Rechts. Tübingen 1839.
Stahl: Philosophie d. Rechts. Heidelb. 1830—37. II. köt. 2. kiad 1845—6.
Besser: System des Naturrechts. Halle. 1830.

Lerminier: Philos. du droit. Paris. 1834. II. köt.
Arnold: Allg. Staatsw. od. Natur-Staats u. Völkerrecht. Berl. 1831.
Schön: Staatswissenschaft geschichtl. philos. begründet. Berlin. 1833.
Jouffroy: Cours du droit naturel. Paris. 1835—36. II. köt. 2. kiad. 1843.
Banó: Elementa iurisprud. nat. Claudiopoli. 1836.
Reinhold: Philos. Rechtslehre. Jena. 1837.
Baader: Grundzüge der Societätsphilos. Würnb. 1837.
Baroli: Diritto naturale priv. e. publ. Cremona' 1837. VI. köt.
Ahrens: Cours du droit naturel. Paris 1837. II. köt. 3. kiad. 1848.
Ugolini: Institutiones iuris socialis naturae. Forosempronii. 1837.
Lieber: Manual of political Ethics. Boston. 1838.
Benecke: Grundlinien des Naturrechts. Berlin 1838.
Gärtner: Rechts u. Staatslehre. Bonn. 1839. I. köt.
Virozsil: Epitome Juris Naturae. Pest. 1839.
Grubbe: Rätts-och Samhäls-Lära. Upsala. 1839.
Taparelli: Saggio teoret. di diritto naturale. Palermo. 1840. Német. Regensb. 1845. II. köt.
Snellmann: Lärobok i Rättsläran. Stockh. 1840.
Caputi: Elementi del dritto di nat. et delle genti. Prato. 1841.
Jouffroy: Catechisme du droit naturel. Leipz. Paris. 1841.
Amici: Diritto di natura e delle genti. Este. 1842.
Bitzer: System d. natürl. Rechts. Stuttg. 1845.
Lauer: Philos. des Rechts. Mainz. 1846.
Fischer: Naturrecht u. natürl Staatslehre. Giessen. 1848.
Chalybäus: System d. spec. Ethik od. Philos. d. Familie. des Staates u. d. relig. Sitte. Leipz. 1850. II. köt.
Hassner: Philos d. Rechts u. s. Geschichte. Prag. 1851.

221. §.

A magánészjogot, melyet azelőtt kizárólag természetjognak czimeztek, tárgyalják:

Hemming: De lege naturae meth. apodict. Vittemb. 1562. 3. kiad. 1577. Legújabban Kaltenborntól. 1848.
Winkler: Principiorum iúris libri V. Lips. 1615. Legujabban Kaltenborntól. 1848.
Stephani: Method. tractatio de arte iuris Gryphisw. 1615.
Kölesséry: Axiomata. Juris naturae. Cibinii. 1723.
Hutcheson: Philos. moral. instit. comp. lib. III. Ethices et iurispr. nat. elementa cont. Glasgoviae. 1745.
„ System of moral philos. London. 1755. II. köt német. Leipz. 1756.
Ickstadt: Positiones iuris nat. Ingolst. 1746.
Bourlamaqui: Princ. du droit naturel. Geneve. 1747. II. köt.

Lichtwehr: Recht der Vernunft. Leipz. 1756.
Martini: De Lege naturali Positiones. Viennae. 1763. Uj. kiad. Budae. 1795.
„ Természettörvényeiről való állit.magyarázata, Dienestől. Bécs. 1792.
Ferguson: Institutes of moral. philos. Lond. 1796. ném. Garvetől. 1772.
Weishaupt: Jus Civ. Privatum. Ingolst. 1773. II. köt.
Rousseau: Discours sur l'origine et les fond. de l'inegálité. Amst. 1775.
Lakics: Inst. element. iuris naturalis. Budae. 1778.
Filó: Jus naturae. Tyrnaviae. 1786.
Bentham: Introduct. to the principles of moral and legislat. Lond. 1789.
„ Deontologie or the science of moral. Lond. 1833. francz. Bruxelles. 1834.
Volney: La loi naturelle. Paris. 1793. magyarúl. Pest. 1848.
Rasp: Erlaüt. d. Lehrbegriffes d. Naturrechts. n. Martini. Wien. 1795—96.
Eggers: Lehrb. des Natur u. allg. Privatr. auch gem. peus. Rechts. I. köt. Berlin. 1797.
Zeiller: Das natürl. Privatrecht. Wien 1802. 3. kiad. 1818. latin. Eggertől. 1819. Olasz. utolsó kiad. 1820.
Merkel: Theorie d. allgem. Privatrechts. Leipz. 1803—1806. II. köt.
Zachariae: Anfangsgründe d. philos. Privatrechts. Leipz. 1804.
Kretzer: Leitfaden zu Vorlesungen üb. d. natürl. Privatrecht. Neustadt. 1809.
Dresch: Systematische Entwiklung d. Grundbegr. u. Grundw. des gesamten Privatrechts. Heidelb. 1810.
Mehmel: Allgemeine Rechtslehre m. e. Einb. in die Staatslehre. Erlangen. 1815.
Egger: Das natürl. Privatrecht n. Zeillers Lehrb. Wien. 1818.
Újfalusy: A természeti hármas törvény. I. r. Pest. 1825.
Virozsil: Jus naturae privatum. meth. critica. Pestini. 1833. III. köt.
Alcala-Galiano: Maxymasi principios de legislat. univ. Madrid. 1834.
Bussart: Elem. du droit naturel privé. Frib. 1836.
Csacskó: Bevezetés a természeti jogba és tiszta ált. természeti jog. Győr. 1839.
Schnabel: Das natürliche Privatrecht. Wien. 1842.
Belime: Philosophie du droit. Paris. 1844—48. II. köt.
Campoanor: Filosofia de las leges. Madrid. 1847.
Ahrens: Naturrecht od. Rechtsphilosophie. Braunschw. 1846. Új kiad. Wien 1851.
„ Természetjog v. Jogphil. ford. Magyar. Eger. 1850.
Röder: Grundzüge d. Naturrechts. Heidelb. 1846.

Warren: The Moral social. London. 1848.
Schmidt: Theorie u. Methodik d. bürg. Rechts. Jena. 1848.
Oppenheim: Philos. des Rechts. Stuttg. 1850.

222. §.

A nyilvános észjog és különösen az államjog körében említésre méltók:

Plato: De Republica s. de iusto Libr. X. De Legibus s. de legum institutione Libr. XII. Legúj. kiad. Leipz. 1850.
Aristoteles. Politicorum seu de Republica Libri VIII. német. Garvetől. Bresl. 1790.—802. II. köt.
M. T. Cicero: De Legibus L. III. De Republica quae supersunt edente Angelo Majo. Romae. 1822.
Machiavelli: Il. Principe. Venez. 1515. Ut kiad. Páris. 1850. deákul. 1560. angol. 1640. francz. 1683. ném. utólszor Registől. 1842.
„ A fejedelem. ford. Perlaky. Pest. 1848.
„ Discorsi supra la prima decadi di Livio. Venez. 1530. s. többsz. Deákul Mempelg. 1588. és többször.
Moore: De optimo reipublicae statu deque nova insula Utopia. Lovan. 1516. francz. Paris 1731. ném. 1753. ut. Öttingertől. Leipzig. 1846.
Junii Bruti: (Languet:) Vindiciae contra tyrannos Solod. 1569. 1846.
Buchanan: Dialogus de iure regni apud Scotos. Edinburgi. 1580. angol. 1581. hollandul. 1598.
Bodin: Six livres de la republique. Paris. 1576. deákul. 1584. Francf. 1594.
Lips: Politicorum s. civilis doctrinae L. IV. Lugd. Batav. 1590. Antw. 1610.
Mariana: De Rege et Regis institutione Libr. III. Tolet. 1599. 3. kiad. 1611.
Barclay: De Regno et regali potestate Libr. IV. Parisiis 1604.
Arnisaeus: Tractatus de auctor. princ. in populum semper inviolabili Francf. 1612
„ De Republica. L. II. Francf. 1615.
Loccenius: De ordinanda republica. Libr. IV. Amsterod. 1637.
Graswinkel: De iure maiestatis. Hagae. 1642.
Hobbes: Elementa philos. de Cive Paris. 1642. Amstel. 1647.
„ De Corpore politico liber, or the elements of law. London. 1650. francz. Amst. 1653.
„ Leviathan or conc. common wealth. Lond. 1651. deák. Amst. 1667. ném. Halle. 1794.
Saumaise: Defensio regia pro Carolo I. 1649.

Milton: Defensio pro populo anglicano. Lond. 1651.
„ Defensio secunda pro populo angl. Lond. 1652.
Perez: Jus publicum. Amsterd. 1657.
Wandal: Jus Regium. Hafniae. 1663.
Horn: Pars Archit. polit. de civitate. Ultrajecti 1664. Lugd. Bat. 1699.
Spinoza: Tractatus theologico-politicus. Amsterod. 1670 Újabban Spinoza munk. 1802—803.
„ Tractatus politicus. Amsterod. 1678. Új. kiad. Spinoza munk. 1802—3.
Huber: De Jure Civitatis Lib. III. Franequerae. 1672. 5. kiad. 1752.
„ Instit. reipublicae Francf. 1698.
Filmer: Patriarcha or from the nat. power of kings. Lond. 1680.
Houtvyn: Politica contracta gen. Hagae 1681.
Seckendorf: Christenstaat. Leipz. 1686.
Locke: Two treatise of government. London. 1690. és többsz. ném. Jena 1716. franc. Amst. 1691. ujab. 1751.
Behaim: Institut. iurisprud. publ. univ. Franc. 1691.
Sidney: Discours conc. government. Lond. 1698. s többsz. francz. Haye. 1702. ném. 1794. és 1795.
Knesebeck: Prodromus Juris Publ. univ. Rost. 1700.
Boehmer: Introd. in ius publ. univ. Halae. 1709. 4. kiad. 1773.
Schmier: Jurisprudentia publica univ. Salisb. 1722.
Fritsch: Conspectus iuris pub. univ. Marb. 1733.
Wolf: De imperio publico seu iure Civitatis. Halae. 1748. (nagy munkája VIII. köt.)
Montesquieu: De l'esprit des loix. Geneve. 1749. III. köt. s: többször. ang. Lond. 1750. német. Frankf. 1753. Voltaire commentárával. Paris 1773; Destutt de Tracy coment. 1811. ut. 1819. német. Morstadttól 1820. II. köt.
„ A törvények lelkéröl. Pozs. 1833. A törvények szelleméről. Pest. 1843. III. köt.
(Bourlamaqui:) Principes du droit politique. Amst. 1751. II. köt. 3. kiad. Laus. 1784.
Hume: Political Discours. Edinb. 1753. ném. 1799.
Rousseau: Contrat social ou princip. du droit politique. Amst. 1763. és többször. ném. 1797. stb.
Kahrel: Jus publicum univ. Giessae. 1765.
Schrodt: Systema iuris publ. univ. Pragae. 1765. 2. kiad. Bamb. 1780.
Ferguson: Essai of civil society. Edinb. 1766. ném. 1768. francz. 1783.
Martini: Positiones de iure civitatis. Vindob. 1768. és többsz. Budae 1795. ném. 1783. 1797.

Martini: Erklärung d. Lehrsätze üb. d. allg. Staats- und Völkerrecht. Wien. 1792. II. köt.
Scheidemantel: Das Staatsrecht n. d. Vernunft und d. Sitten. Jena. 1770—75. III. köt.
" Allgem. Staatsrecht. Jena. 1775.
Lampredi: Juris publici univ. theor. Liv. 1780. III. köt. Olaszul Pavia. 1818. IV. köt.
Filangieri: Scienza delle legislazione. Nap. et Ven. 1783—91. VIII. köt. francz. Constant comment. Paris. 1812. ném. Bayr. 1784.
Mably: Le droits et les devoirs du citoyen. Geneve 1789.
Eggers: Versuch e. Lehrb. des nat. Staatsr. Altona 1790.
" Institutiones iuris civit. publ. et gent. universalis. Hafniae. 1796.
Burke: Reflections on the revolut. in France. Lond. 1790. franc. Paris. 1791. ném. Gentztől. Berlin. 1793. II. köt.
Mackintosh: Vindiciae gallicae, defense of the french. rev. London 1791.
Payne: Rigths of man. London. 1791. francz. 1791. ném. Berl. 1791.
" Dissert. in first principles of goverm. Paris. Lond. 1795.
Grisolia: Princ. di diritto publico. Napoli. 1791.
Courvoisier: Elem. du droit politique. Paris. 1792.
Schlötzer: Allgemeines Staatsrecht. Gött. 1793.
Schmalz: Natürl. Staatsrecht. Königsb. 1794.
Heydenreich: Grundsätze. d. nat. Staatsr. Leipz. 1795. II. köt.
Wedekind: Darstellung. d. allg. Staatsrechts. Manh. 1795.
Bonald: Theorie du pouvoir. polit. et religieux de la societé civil. Constance. 1796.
" Essay anal. sur les lois naturelles de l'ordre social. Paris. 1800.
" La legislation primitive. Paris. 1802. III. köt.
Hoffbauer: Allgem. Staatsrecht. Halle. 1797—99.
Gutjahr: Populär. Darstellung d. Staatsrechts. Leipz. 1801.
Bentham: Traité de legisl. civile et penale 1801. pub. par Dumont. Paris. 1820. III. köt. uj kiad. Bruxell. 1840. IV. köt.
" Grunds. der Criminalgesetzg. üb v. Benecke. Berlin. 1830. II. köt.
" Polgári és büntetőtörvényhozási értekezések, ford. Récsy. Kolozsv. 1842—44. II. köt.
Behr: System der allgem. angewandt. Staatslehre. Frankf. 1804—1810.
" Neuer Abrisz der Staatswissenschaftslehre Bamb. Würzb. 1816.
Perrez: Grundsätze d. natürl. Staatsrechts. Leipz. 1804.
Romagnosi: Introd. allo studio di diritto publ. univ. Parma 1805. II. köt. Ut. kiad. Milano 1838.
Nibler: Der Staat aus d. Organismus d. Universum entw. Landshut. 1805.

Goudon d'Assoni: Droit publ. et des gens. Paris 1808. III. köt.
Haller: Handbuch d. allgem. Staatenkunde. Winterthur. 1808.
„ Restauration d. Staatswissenschaft. Winterthur. 1816—34. VI. köt. francz. Lyon. Paris. 1824—31. III. köt.
Egger: Das natürl. öffentl Recht. Wien. 1809—10. 2. kiad. 1840.
Müller Ad: Elemente d. Staatskunst. Berl. 1809.
„ Von der Nothwendigk. e. theol. Grundlage d. ges. Staatsw. Leipz. 1819.
Kretzer: Leitf. zu Vorlesungen üb. d. nat. öff. Recht. Neustadt. 1811—12. II köt.
Maistre: Essai sur le principe gener. de constitutions polit. Petersb. 1810.
Constant: Reflexions sur les constitutions et leurs garanties. Paris. 1814. német. Freiburg. 1836.
„ Princ. de politique. Paris. 1815.
Wagner: Der Staat. Würzb. 1815. 2. kiad. Ulm. 1848.
Ancillon: Üb. Souveränität u. Staatsverfassung. Berlin. 1815.
„ Über den Geist der Staatsverfassung. Berlin. 1825. francz. Paris. 1850.
„ Nouv. essais de politique et de philos. Berl. 1824. II. köt.
Comte: Traité de legislation. Paris. 1816. 2. kiad. 1835. IV. köt.
Pagés: Principes gener. des droits polit. Paris. 1817.
Schmelzing: Grundlinien d. Physiologie d. Staates. Nürnb. 1817.
Ballanche: Essai sur les instit. sociales. Paris. 1818.
Fichte: Die Staatslehre. Berlin. 1820.
Zachariae: Vierzig Bücher v. Staate. Stutt. 1820—33. V. köt. 2. kiad. 1839—43. VII. köt.
Rätze: Das Vernunftrecht im Gewande des Staatsrechts. Leipz. 1822.
Aretin és Rotteck: Staatsr. der constit. Monarchie. Altenb. 1824. 2. kiad. 1841.
Krug: Dikaeopolitik. Leipz. 1824.
Thorombert: Principes du droit politique. Paris. 1825.
Thilo: Der Staat in Hinsicht auf Wesen Wirklichkeit u. Ursprung. Breslau. 1827.
Schwarz: Der Staat u. d. ersten Epochen s. Geschichte. Erlang. 1828.
Jordan: Versuche üb. allgem. Staatsrecht, Marburg. 1828.
„ Lehrb. d. allgem. u. deutschen Staatsrechts. Cassel. 1831.
Vollgraff: Systeme d. practischen Politik. Marb. 1828—29. IV. köt.
Ekendahl: Allgem. Staatslehre 1832—35. II. köt. 2. kiad. 1848.
Pinheiro-Ferreira: Cours du droit publ. interne et externe. Paris. 1832. II. köt.
Macarel: Elemens du droit politique. Paris. 1823. görög. 1806.
Leo: Studien u. Skizzen zu einer Naturlehre des Staates. Halle. 1833.
Guizot: Les democraties des societés mod. Paris. 1837.

Guizot: De la democratie en France, Paris. 1849.
Donoso - Cortes: Lecciones de derecho politico. Madrid. 1837.
Schützenberger: Etudes du droit publ. Paris. 1837.
" Les lois de l'ordre social. Strasb. Paris. 1849.
Alletz: De la democratie nouvelle. Paris. 1837. ném. 1838.
Zöpfl: Grundsätze des allg. u. d. const. mon. Staatsrechts. Heidelb. 1841. 3. kiad. 1846.
Kraus: Das christliche Staatsprincip. Wien. 1842.
Schmitthenner: Grundlinien d. allgem. od. idealen Staatsrechtes. Giessen. 1843. (Zwölf Bücher III. köt.)
Eisenhart: Philos. des Staates. Leipz. 1843.
Bluntschli: Psych. Studien üb. Staat u. Kirche. Zürich. 1844.
" Allgemeines Staatsrecht. München. 1851.
Schleiermacher: Lehre von Staate. Berlin. 1845.
Röben: Der souveräne christl. Staat. Leipzig. 1846.
Schübler: Der organische Staat. Stuttg. 1847.
Hello: Du regime constitutionelle. Paris. 1847.
Benczur: A szabadság és társadalmi rend elméletei. Pest. 1848.
Friesz: Politik od. philos. Staatslehre. Jena. 1848.
Dick: The nature and office of the State. Edinb. 1848.
Destriveaux: Traité de droit public. Bruxelles. 1849—51. II. köt.
Ahrens: Die organische Staatslehre. Wien. 1850.
Riche-Gardon: Doctrine democratique, Paris. 1850.
Eötvös Józs. B: A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra. Bécs 1851.

223. §.

Az államjog egyes részei közől a bölcseleti büntetőjog önálló tudománynyá fejlődvén, a legnevezetesebb munkák következők:

Engelhard: Versuch e. allg. peinlichen Rechts. Frankf. Leipz. 1756.
Beccaria: Dei delitti et delle pene. Monaco. 1764. francz. Voltaire comment. 1766. ném. 1777. Ut. kiad. Wien. 1851.
" A bünök és büntetésekről ford. Császár Ferencz. Zágráb. 1834.
Pescatore: Saggi intorno diverse opinioni sopra i delitti a le pene. Turin. 1780.
Brissot: Theorie des lois criminelles. Paris. 1781.
Soden gr: Geist der peinlichen Gesetzgebung. Dessau 1782. IV. köt. 2. kiad. 1792.
Globig és Huster: Abhandl. von d. Criminalgesetzgebung. Zürich. 1783. Told. Alt. 1785.
Wieland: Üb. d. Geist peinl. Gesetze. Leipz. 1783—84. II. köt.

Hommel: Philos. Gedanken über. d. Criminalrecht. Berlin. 1784.
Gmelin: Grundsätze d. Gesetzgebung, üb. Verbr. u. Strafen. Tübing. 1785.
Valazé: Les lois pénales. Abans. 1784. ném. Leipz. 1786.
Raurici: Pos. ad rem crimi. philos. pract. liber. Berol. Lips. 1787.
Romagnosi: Genesi del diritto penale. Milano. 1791. 4. kiad. Firenze. 1832. németül Ludentől. Jena. 1833. II. köt.
Servin: De la legislation criminelle. Basle. 1782. ném. Leipz. 1792.
Pastoret: Les lois penales. Paris. 1790. II. köt. németül. Leipz. 1792
Kleinschrodt: Systemat. Entwikl. d. Grundbegriffe u. Grundwahr. d. peinl. Rechts. Erlang. 1794. 3. kiad. 1805.
Stübel: System d. allgem. peinlichen Rechts. Lepzig. 1795. II. köt.
Abicht: Die Lehre v. Belohn. u. Strafe. Erlangen. 1796—97. II. kötet.
Gruner: Versuch üb. Strafen. Götting. 1799.
Grollmann: Über d. Begründung d. Strafrechts. Giessen. 1799.
Feuerbach: Revision der Grunds. und Grundbegr. des pos. peinl. Rechts. Erfurt. 1799—800. II. köt. 2. kiad. 1810.
Bergk: Philos. des peinlichen Rechts. Meissen. 1802.
Arnim: Bruchstücke üb. Verbrechen u. Strafe. Berlin. 1803. II. köt.
Zachariae: Anfangsgr. d. philos Criminalrechts. Leipz. 1805.
Dümler: Entwiklung e. allg. Theorie üb. Verbrechen u. Strafen. Kiel. 1811.
Bentham: Theorie des peines et des recompens par Dumont. Lond. 1811. II. köt. uj. kiad. Bruxelles. 1840.
Henke: Über d. Streit d. Strafrechtstheorien- Regensb. 1811.
Villaume: Versuch e. Theorie d. Criminalgesetzgebung. Kopenhagen. 1818.
Oersted: Üb. die Grundregeln d. Strafgesetzgeb. Kopenh. 1818.
Nani: Princ. di iurispr. crim. Milano. 1822.
Wirth: Kritik der Strafrechtstheorien. Breslau. 1823.
Collman: Die Lehre v. Strafrecht. Leipz. 1824.
Raffaeli: Nomotesia penale. Napoli. 1824.
Bauer: Grundlinien d. philos. Criminalrechts. Götting. 1825.
„ Die Warnungstheorie n. e. Darstell. aller Straftheor. Götting. 1830.
Lindenstein: Üb. die Verirrungen d. Menschen od. üb. den Begriff d. Verbrechens. Berlin. 1828.
Hepp: Krit. Darstellung d. Strafrechtstheorien. Heidelb. 1829.
„ Gerechtigheits u. Nutzungstheorien d. Auslandes. Heidelb. 1834.
„ Darstellung u. Beurtheil der deutschen Strafsysteme. Heidelb. 1843—44. II. köt.
Lichtenberg: Grundzüge d. Strafrechts. Leipzig. 1829.
Richter: Das philos. Strafrecht. Leipzig. 1829.

R o s s i : Traité de droit pénal. Paris. 1829. III. köt. Ut kiad. Bruxelles. 1850.
C a r m i g n a n i : Teoria della leggi della sicurezza. Pisa. 1831. IV. köt.
A b e g g : Die verschiedenen Strafrechtstheorien. Neustadt. 1825.
B r o s c h e r : Essai sur l'élement moral du droit criminel. Geneve. 1836.
P r e u s c h e n : Gerechtigkeitstheorie. Giessen. 1839.
S z a l a y : A büntető eljárásról. Pest. 1841.
S z e m e r e : A büntetésről s különösebben a halálbüntetésről. Pest. 1843.
C s a c s k ó : Büntetésjogi elméletek. Győr. Bécs. 1843.
S á r v á r y : A büntetésről s külön. a halálbüntetésről. Pest. 1844.
K ö s t l i n : Neue Revision d. Grundbegriffe des Criminalr. Tübing. 1845.
N i c o l i n i : Princ. philos. et prat. de droit penal. Paris. 1851.
Végre azon munkák közöl, melyek az összes büntetőjogot tárgyalják : K l e i n , G r o l l m a n n , F e u e r b a c h , M a r t i n , H e n k e , W ä c h t e r , B a u e r , H e f f t e r , A b e g g , M a r e z o l l , H ä b e r l i n , iratai. Lsd. Encyclopaediám 301. §.

224. §.

A nemzetek észjogát tárgyalják :

G e n t i l i s : De Legationibus L. III. Lond. 1583. Han. 1607.
„ De Jure Belli. Oxonii. 1588. Han. 1612.
Z o u c h y : Juris et iudicii fecialis sive iuris inter gentes explic. Oxon. 1650. Mog. 1661. Ném. Frankf. 1666.
V o g e l : Allgem. Völkerrecht. Francf. 1668.
M e v i u s : Prodromus iurisprud. geut. communis. Lundi. 1671. Ut kiad. 1686.
T e x t o r : Synopsis iuris gentium. Basil. 1680.
M ü l l e r : Instit. iurisprud. gentium. Jenae. 1694.
M o l l e n b e c k : Succincta Juris gent. delineatio. Haderov. 1695.
C o c c e j i : Positiones pro explicat. iuris gentium. cum com. C r a m e r i. Lemgov. 1703.
„ Prodromus iust. gentium. Francf. 1719.
C r a m e r : Tractatus iuris gentium. Lemgo. 1703.
W i l l e n b e r g : Sicilimenta iuris gentium. Lips. 1712.
H o m b e r g k : Hypomnemata iuris gentium. Bremae, 1731.
S c h n e i d e r : Jus Gentium nat. Lips. 1729.
B y n k e r s h o e k : Quaest. juris publ. Libri. II. Lugd. Bat. 1737. 1751.
I c k s t a d t : Elementa iuris gentium. Wirceb. 1740.
W o l f : Jus Gentium. Halae. 1749. (nagy munk. IX. köt.)
K a h r e l : Völkerrecht. Herborn. 1750.
G l a f e y : Völkerrecht. Nürnb. Francf. Leipz. 1752.
V a t t e l : Le droit des gens. Leyd. 1758. II. köt. Ut kiad. Paris. 1839. Ném. 1760. spanyolul. 1823.

Schrodt: Systema iuris gentium. Pragae. 1768. 2. kiad. Bambergae. 1780.
Maillardiere: Precis du droit des gens. Paris. 1775. 2. kiad. 1776.
Kern: Theorie des allgem. Völkerrechts. Götting. 1803.
Wheaton: Elements of internat. law. Lond. 1836. 5. kiad. Philad. 1847. franc. Leipz. 1848.
Oke-Manning: Coment. on the law of nations. Lond. 1839.
Gagern: Kritik d. Völkerrechts. 1840.
Láner: Institut. iuris gent. nat. Agriae. 1840.
Bello: Princ. de derecho de gentes. San-Jago de Chile et Paris. 1840.
Pando: Elementos de derecho internaz. Madrid. 1843.
Oppenheim: System d. Völkerrechts. Francf. 1843.
Kaltenborn: Kritik des Völkerrechts. Leipz. 1847.
Wildmann: Instit. of internat. law. London. 1849—50. II. köt.

Ide tartoznak végre az europai nemzetek jogáról irott munkák, névszerint: Mably, Achenwall, Martens, Günther, Klüber, Heffter, stb. iratai. Encyclopaediám. 203. §. 2. 3. 4.

225. §.

Észjogról irott értekezéseket tartalmaznak:

Puffendorf: Dissert. acad. selectiores. Ups. 1677.
Budde: Selecta Juris nat. et gent. Halae. 1704. 1717.
Coccejana: Scripta J. Nat. et Gent. edente Cramer. Lemgo 1713. 1714.
(Hombergk:) Dubia juris naturae. Duaci. 1719. 3. kiad. Jenae. 1742.
Wernher: Dissertationes iuris nat. Wittemb. 1721.
Thelusson: Selecta Juris nat. et Gentium. Bat. 1727.
Koehler: Exercitationes iuris nat. Jenae. 1729.
Buder: Sammlung verschied. meistens ungedr. Schriften zur Erläut. d. Natur Völker u. s. w. Rechten. Frankf. Leipz. 1735.
Schwarz: Sylloge problematum iuris nat. et gent. Altd. 1738.
Mascovii: Quaestiones selectae iuris nat. et gentium. Leipz. 1748.
Daries: Observationes iuris nat. Gött. 1751.—54. Jenae. 1775.
Achenwall: Observationes iuris nat. Gött. 1754.
Rave: Versuche aus d. Rechte d. Natur. u. s. w. Jena. 1765.
Martini: Exercitationes VI. de lege naturali. Vind. 1772. ném. 1783.
Oelrichs: Collect. dissert. ius nat. spectant. Bremae. 1783.
Schott: Dissert. iuris natur. Erlangae. 1784. II. köt.
Onciacus: Quaestiones iuris philos. Spirae. 1785.
Garve: Versuche üb. versch. Gegenstände a. der Moral u. s. w. Breslau. 1792.
Siebeth: Beiträge zum Naturrecht. Halle 1794.
Maas: Über Rechte u. Verbindlichkeiten. Halle. 1794.

Hoffbauer: Untersuchungen üb. die wichtigst. Gegenstände d. Naturrechts. Halle. 1795.
Schaumann: Krit. Abhandlungen zur philos. Rechtslehre. Halle. 1795.
Bergck: Untersuchungen a. dem Natur Staats und Völkerrecht. Leipz. 1796.
Grollmann: Magazin f. Philos. d. Rechts. Giessen 1798.
Krug: Aphorismen z. Philos. d. Rechts. Leipz. 1800.
" Naturrechtl. Abhandlungen. Leipz. 1811.
Schmalz: Kleine Schriften üb. Recht. u. Staat. Rudolst. 1806.
Müller Ad: Verm. Schriften üb Staat Philos. u. Kunst. Wien 1812. II. köt.
Batz: Abhandl. üb. einige Gegenstände des natürl. Rechts. Tüb. 1818.
Zum Bach: Ideen üb. Recht, Staat, Staatsgewalt u. Staatsverf. Köln. 1817.
Droste - Hülshoff: Rechtsphilos. Abhandlungen. Bonn. 1824.
Hauser: Ideen üb. Gegenstände d. öffentlichen u. Privatrechts. Straubing. 1823.
Löwenstein - Werthheim hg.: Beiträge zur Philos. des Rechts. Heidelb. 1836.
Schlyter: Juridiska Afhandlinger. Upsala. 1836.
Claus: Forschungen Erfahrungen u. Rechtsfälle für Philos. des Rechts. Frankf. 1837.
Jarcke: Ausgewählte Schriften. Leipz. 1838.
" Vermischte Schriften. Münch. 1839.
Pfizer: Gedanken üb. Recht, Staat u. Kirche. 1842. II. köt.
Szalay L.: Publicistai dolgozatok. Pest. 1847. II. kötet.

226. §.

Az egyes kérdésekröli értekezéseket a maga helyén adandjuk. Szótári rendben Felice munkáján kivül, a jog és államtudományi encyclopaediák is, tárgyalják az észjog feladványait.

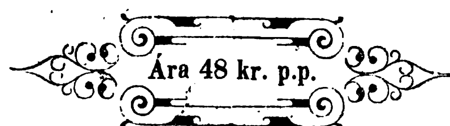
1. Felice: Code humanité ou diction. univ. raisonné de la justice naturelle et civile. Yverdun. 1778. XIII. kötet.
A többi encyclopaediai munkák czimeit lsd. Encyclopaediám 41. §. 2. 3.
2. Ezen irodalmi átnézetben csak azon értekezések érintettek meg, melyek a tudomány fejlödésére nyomosabb hatással voltak.

Név és Tárgymutató.

A számok a §§. jelentik.

EMICH ÉS EISENFELS KÖNYVNYOMDÁJA.

EMICH ÉS EISENFELS KÖNYVNYOMDÁJA.

Ára 48 kr. p.p.

